ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Eoa kai Esperia

Vol 1 (1993)

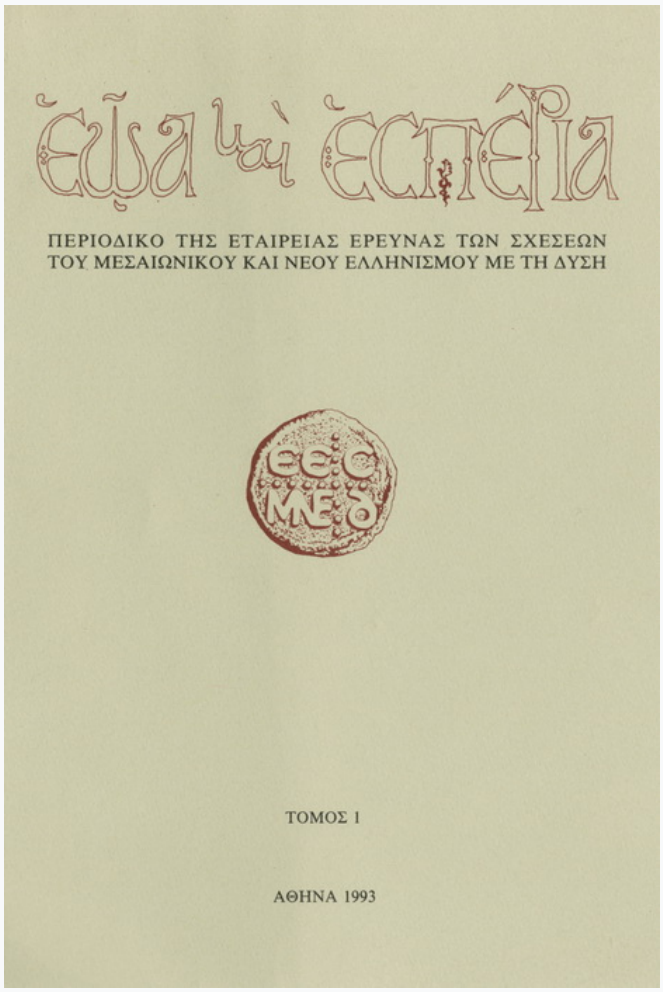

Η ΜΑΝΗ ΣΤΟ ΜΑΤΙ ΤΟΥ ΚΥΚΛΩΝΑ Άγνωστες πτυχές τών συνεννοήσεων με τό ισπανικό βασίλειο της Νεάπολης (1639-1648)

ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΑΡΔΟΣ

doi: 10.12681/eoaesperia.27

To cite this article:

ΠΑΡΔΟΣ Α. (1993). Η ΜΑΝΗ ΣΤΟ ΜΑΤΙ ΤΟΥ ΚΥΚΛΩΝΑ Άγνωστες πτυχές τών συνεννοήσεων με τό ισπανικό βασίλειο της Νεάπολης (1639-1648). *Eoa Kai Esperia*, *1*, 191–240. https://doi.org/10.12681/eoaesperia.27

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 12/10/2024 06:15:06

ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΑΡΔΟΣ

ΕΩΑ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΑ 1 (1993)

Η ΜΑΝΗ ΣΤΟ ΜΑΤΙ ΤΟΥ ΚΥΚΛΩΝΑ
Ἄγνωστες πτυχές τῶν συνεννοήσεων μέ τό ἱσπανικό βασίλειο τῆς Νεάπολης (1639-1648)

Ἡ οἰκονομική καί θεσμική παρακμή τῆς Ἱσπανίας[1] καί ἡ ὁριστική ἐγκατάλειψη τῶν βλέψεών της στό χῶρο τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου, πού τοποθετεῖται στήν τρίτη δεκαετία τοῦ 17ου αἰώνα, δέ μποροῦσε φυσικά νά γίνει ἀμέσως αἰσθητή[2] καί παραδεκτή ἀπό τούς πληθυσμούς πού εἶχαν ἀναμιχθεῖ ἐνεργά στά σχέδιά της, ἀνάμεσα στούς ὁποίους ἀξιόλογη θέση κατέχουν οἱ Μανιάτες. Οἱ ἀδράνειες —φαινόμενο συχνό στήν Ἱστορία, πού στίς μέρες μας γνώρισε μιάν ἐκπληκτική ἀμφίδρομη ἔξαρση— κινοῦσαν τά γεγονότα μέ τήν ἐπιτάχυνση πού εἶχε ἤδη ἀναπτυχθεῖ ἀπό τήν ἀτέλειωτη διαδοχή τῶν ἐξεγέρσεων τῆς Μάνης, πού οἱ ἄμεσες ἀπαρχές τους ἀνάγονται

1. Ἀπό τήν ἀπέραντη σχετική βιβλιογραφία, πού συνεχῶς ἀνανεώνεται καθώς τό θέμα συνδέεται ἄμεσα μέ τήν πολυσυζητημένη «κρίση τοῦ 17ου αἰώνα», ἀρκοῦν γιά τό σκοπό μας οἱ σφαιρικές προσεγγίσεις τῶν C. CIPOLLA, *Ἡ Εὐρώπη πρίν ἀπό τή βιομηχανική ἐπανάσταση...*, Ἀθήνα 1988, σ. 324-328 καί (εἰδικότερα γιά τήν περίπτωση τοῦ βασιλείου τῆς Νεάπολης) F. BRAUDEL, L' Italia fuori d' Italia. Due secoli e tre Italie, *Storia d' Italia*, τ. 2_2, Τορίνο 1974, σ. 2.231-2.233. —Γιά μιά ἀναλυτική θεώρηση τοῦ ζητήματος βλ. τήν κλασική μονογραφία τοῦ J. H. ELLIOT, *La rebelión de los Catalanos: un estudio sobre la decadencia de España (1598-1640)*, Μαδρίτη 1986 (ἐνημερωμένη μετάφραση τῆς ἀγγλικῆς ἔκδοσης τοῦ 1963).

2. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Spanish Policy towards the Greek Insurrectionary Movements of the Early Seventeenth Century, *Actes du IIe Congrès International des Études du Sud-Est Européen*, τ. 3, Ἀθήνα 1976, σ. 316, ὅπου καί συνοψίζονται οἱ λόγοι γιά τούς ὁποίους οἱ Ἕλληνες εἶχαν συγκεντρώσει τίς ἐλπίδες τους γιά ἀπελευθέρωση στήν ἱσπανική βοήθεια καί οἱ ὁποῖοι ἦταν: Ὁ ἀδιάλειπτος ἀκήρυκτος πόλεμος μεταξύ ἱσπανικῆς καί ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ πίστη στό ἀήττητο τῶν ἱσπανικῶν (ἰδίως τῶν ναυτικῶν) δυνάμεων, ἡ καταλυτική παρουσία τῆς Ἱσπανίας στήν Ἰταλία [συνεπῶς καί ἡ ἄμεση σχεδόν γειτνίασή της μέ τίς ὀθωμανικές κτήσεις τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου] καί τέλος ἡ στάση τῶν Ἱσπανῶν ἀπέναντι στούς Ἕλληνες, τούς ὁποίους, σέ ἀντίθεση μέ τήν πρακτική πού ἀκολούθησαν οἱ Βενετοί καί οἱ Γάλλοι, φρόντιζαν νά μήν ἀποθαρρύνουν. Γενικότερα γιά τίς ποικίλες ἐπαφές ἀνάμεσα στίς δύο χῶρες βλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Σχέσεις Ἑλλήνων καί Ἱσπανῶν στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1969 καί γιά τή στάση καί τῶν ἄλλων κρατῶν ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Οἱ εὐρωπαϊκές δυνάμεις καί τό πρόβλημα τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, στό *Ἑλλάδα: Ἱστορία καί πολιτισμός*, τ. 5, Θεσσαλονίκη - Ἀθήνα 1981, σ. 56-119.

στή ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου καί πού εἶχαν πυκνώσει ἀνεπανάληπτα στίς ἀρχές τοῦ 17ου αἰώνα[3]. Ἐξάλλου ἡ συγκυρία νέων ἐξελίξεων σχημάτιζε ἕνα πλέγμα φαινομενικῆς συνέχειας τῶν γεγονότων. Οἱ συγκρούσεις τοῦ Τριακονταετοῦς Πολέμου, γιά παράδειγμα, εἶχαν ἔμμεσες προεκτάσεις καί στίς ἑλληνικές θάλασσες, ἀπό τίς ὁποῖες περνοῦσαν οἱ σημαντικότεροι ἐμπορικοί δρόμοι: Ἕνα πλῆθος μοιρῶν ἤ καί ὁλόκληρων στόλων ἐπιδιδόταν μέ ἐντυπωσιακά ἀποτελέσματα στήν ὑπονόμευση τῆς οἰκονομίας τῶν ἀντίπαλων κρατῶν κουρσεύοντας τά πλοῖα τους καί συμβάλλοντας στό σκληρό ἀνταγωνισμό τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν δυνάμεων γιά τόν οἰκονομικό ἔλεγχο τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας[4]. Παράλληλα μέ τά κλασικά καταδρομικά τάγματα τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν τῆς Μάλτας καί τῶν Ἁγιοστεφανιτῶν τῆς Τοσκάνης πολλαπλασιάστηκαν οἱ Μαγιορκίνοι, Γάλλοι, Πορτογάλλοι, Ὁλλανδοί καί Ἄγγλοι καί κυριάρχησαν στό Αἰγαῖο[5].

---

3. Μ. ΛΑΣΚΑΡΙΣ, Ἐκκλήσεις τοῦ ἐπισκόπου Μάνης Νεοφύτου πρός τούς Ἱσπανούς (1612-1613) διά τήν ἀπελευθέρωσιν τῆς Πελοποννήσου, *Ἑλληνικά* 15 (1957) 293-310. A. TOVAR, Una petición de socorro de los griegos de Maina a Felippe II en 1584-1585, *Boletin de la Real Academia de la Historia* 142 (1958) 343-363. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ κίνηση τοῦ δούκα τοῦ Νεβέρ Καρόλου Γονζάγα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῶν βαλκανικῶν λαῶν (1603-1625)*, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 29-71, 113-133, 144-147, 154-155, 183, 224-225. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Μακάριος, Θεόδωρος καί Νικηφόρος οἱ Μελισσηνοί - Μελισσουργοί (16ος-17ος αἰ.)*, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 27-44. Ο ΙΔΙΟΣ, *Οἱ Ἕλληνες στίς παραμονές τῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου...*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 160-168, 183-193. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη εἰς τά ἀρχεῖα τῆς Βενετίας (1611-1674), *Λακωνικαί Σπουδαί* 1 (1972) 83-118. Κ. ΝΤΟΚΟΣ, Ἐπαναστατικαί κινήσεις εἰς Μάνην πρό τῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου καί ἡ ἔναντι αὐτῶν στάσις τῆς Βενετίας καί Ἱσπανίας (1570-1571), *ὅ.π.*, σ. 212-266. J. M. FLORISTAN IMIZCOZ, *Fuentes para la politica oriental de los Austrias. La documentacion griega del Archivo de Simancas (1571-1621)*, τ. 1, Universidad de Leon 1988, σ. 247-414.

4. Γενικότερα γιά τήν κατάσταση στήν Ἀνατολική Μεσόγειο: Γ. ΛΕΟΝΤΑΡΙΤΗΣ, *Ἑλληνική ἐμπορική ναυτιλία (1453-1850)*, Ἀθήνα (Ε.Μ.Ν.Ε. - Μνήμων 1981: Ἀναδημοσίευση τῆς ἔκδοσης τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας τῆς Ἑλλάδας, Ἀθήνα 1972) καί γιά τά ναυτικά γεγονότα, R. C. ANDERSON, *Naval Wars in the Levant (1559-1853)*, Λίβερπουλ 1952, σ. 55-120. —Γιά τόν οἰκονομικό καί πολιτικό ρόλο τῶν δυτικῶν κρατῶν βλ. G. TONGAS, *Les relations de la France avec l' empire ottoman durant la premiere moitié du XVIIe siècle et l' ambassade à Constantinople de Philippe de Harlay, comte de Césy, 1619-1640*, Τουλούζη 1942, σ. 97-128, 200-215· A. L. HORNIKER, Anglo-French Rivalry in the Levant from 1583 το 1612, *Journal of Modern History* 18 (1946) 289-305 καί P. CERNOVODEANU, *England's Trade Policy and Her Excange of Goods with the Romanian Countries under the Latter Stuarts (1660-1714)*, Βουκουρέστι 1972, σ. 22-33, 40-46. —Βιβλιογραφία γιά τήν παρακμή τῆς Βενετίας: ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, Ὄψεις τῆς ναυτιλιακῆς κίνησης τοῦ Χάνδακα τό 17ο αιώνα, *Κρητική Ἑστία*, Περίοδος Δ΄, 2 (1988) 152-153.

5. F. BRAUDEL, *La Mediterranée et le mond méditerranéen a l' époque de Philippe II*, τ. 2, Παρίσι 1982[5], σ. 198-203. A. TENENTI, *Venezia e i corsari*, Μπάρι 1961, σ. 29-114. A.

Ἡ δράση τους εὐνοήθηκε ἀνάμεσα στά ἄλλα καί ἀπό τό σοβαρό πλῆγμα πού κατάφερε ἐναντίον τῶν Μπαρμπαρέζων ὁ Βενετός προβλεπτής τοῦ στόλου Ἰωάννης Μαρίνος Capello τό 1638 συλλαμβάνοντας στό λιμάνι τῆς Αὐλώνας 16 «φοῦστες» τῶν Ἀλγερινῶν πειρατῶν[6]: Φαίνεται πώς ἡ σχετική ἰσορροπία[7] ἀνάμεσα στίς χριστιανικές καί τίς μουσουλμανικές δυνάμεις τοῦ παραδοσιακοῦ «Ἱεροῦ Πολέμου» στήν Ἀνατολική Μεσόγειο διαταράχτηκε μετά τήν πρωτοφανή ἐπιτυχία τοῦ Capello, προκαλώντας τήν ἀδιαμφισβήτητη ἐπικράτηση τῶν χριστιανῶν κουρσάρων καί διαμορφώνοντας ἕνα κλίμα πού ὁδήγησε σέ νέα ἔξαρση τῆς πειρατείας σέ ὅλες τίς μορφές της, ὀργανωμένες καί μή. Τό κλίμα αὐτό ἐνθάρρυνε τή δυναμική ἐμφάνιση τῶν Μανιατῶν, ἄλλοτε στό πλευρό τῶν χριστιανῶν καταδρομέων, πού ἤδη ἀπό τίς ἀρχές τοῦ αἰώνα τούς εἶχαν μυήσει στήν τέχνη τους[8], καί ἄλλοτε αὐτόνομα.

Ἔλπισαν ἄραγε οἱ Μανιάτες στήν ἔκρηξη ἑνός νέου τουρκοβενετικοῦ πολέμου μετά τό ἐπεισόδιο τῆς Αὐλώνας καί ἰδίως μετά τή φυλάκιση τοῦ Βενετοῦ βαΐλου Ἀλοΐσιου Contarini πού ἐπακολούθησε στήν Κωνσταντινούπολη; Ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἐνδεχόμενο αὐτό, πού ὅπως εἶναι γνωστό ἡ Βενετία προσπάθησε νά ἀποφύγει[9] ἀφοῦ δέν ἦταν σέ θέση νά ἀναλάβει ἕναν τέτοιο πόλεμο, οἱ ἐλπίδες τῶν Μανιατῶν ὑποδαυλίζονταν ἀδιάκοπα ἀπό τίς καθημερινές, θά λέγαμε, ἐμφανίσεις τῶν δυτικῶν κουρσάρων στά νερά τοῦ Ταινάρου καί ἀπό τίς μαυλιστικές τους ὑποσχέσεις, ἰδιαίτερα γιά τά κέρδη πού θά τούς ἀπέφερε ἡ συμμετοχή τους σέ πειρατικές ἐπιχειρήσεις. Πιό ἀποφασιστικά τώρα ξεχύθηκαν στίς ἑλληνικές θάλασσες καί πιό ὀργανωμένα ἐκμεταλλεύτηκαν τίς ἀφιλόξενες ἀκτές τους παρα-

---

ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. 2, Θεσσαλονίκη 1976², σ. 137-150. Κ. ΝΤΟΚΟΣ, Μία ὑπόθεσις πειρατείας κατά τόν 17ον αἰώνα, *Θησαυρίσματα* 2 (1963), 36-37, 56-61 (ὅπου καί ἀνάλυση τῆς διαφορᾶς μεταξύ πειρατείας καί καταδρομῆς, τῆς ὁποίας καθορίζονται τά θεσμικά πλαίσια).

6. J. HAMMER, *Histoire de l'empire ottoman...* (μτφρ. J. Hellert), τ. 9, Παρίσι 1837, σ. 375. G. CAPPELLETTI, *Storia della Repubblica di Venezia...*, τ. 10, Βενετία 1855, σ. 215-216. S. ROMANIN, *Storia documentata di Venezia...*, τ. 7, Βενετία 1858, σ. 344. M. NANI MOCENIGO, *Storia della marina veneziana...*, Ρώμη 1935, σ. 121-125. Πρβλ. καί ἐδῶ παρακάτω σ. 195, σημ. 17.

7 F. BRAUDEL, *ὅ.π.*, σ. 209.

8 Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, *Corsaires et pirates dans les mers grecques au temps de la domination turque*, Ἀθήνα 1939, σ. 14.

9 J. HAMMER, *ὅ.π.*, σ. 376-379. S. ROMANIN, *ὅ.π.*, σ. 345. Π. ΧΙΩΤΗΣ, *Σειρᾶς ἱστορικῶν ἀπομνημονευμάτων...* τ. 3, Κέρκυρα 1863, σ. 185-186. M. NANI MOCENIGO, *ὅ.π.*, σ. 125. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Αἴτια καί ἀφορμές τοῦ [Κρητικοῦ] πολέμου, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. 10, Ἀθήνα 1974, σ. 334.

μονεύοντας τά πλοῖα πού, ἀφοῦ σώζονταν ἀπό τίς τρικυμίες τοῦ Καβο-Μαλιᾶ, ἔπεφταν ἀναπόδραστα στίς ἐνέδρες τους τσακισμένα, μέ πληρώματα ἐξαντλημένα καί ἀνίσχυρα νά προβάλουν σοβαρή ἀντίσταση[10]. Πρός τό τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1630 οἱ Μανιάτες διέθεταν ἤδη ἕνα μικρό στολίσκο ἀπό φρεγάτες καί εἶχαν κουρσέψει ἕναν ἀνυπολόγιστο ἀριθμό πλοίων[11]. Παράλληλα μέ τήν πειρατεία συνέχισαν —καί μάλλον πύκνωσαν— τή διενέργεια ἐπιδρομῶν ἐναντίον τῶν γειτονικῶν περιοχῶν τῆς Καλαμάτας, τοῦ Μυστρᾶ καί τοῦ Πασαβᾶ: Ἄν πιστέψουμε τούς ἀριθμούς πού παρέχουν οἱ ἴδιοι (ἁρπαγή 10.000 γιδοπροβάτων μέχρι τό 1646)[12], θά πρέπει νά συμπεράνουμε πώς οἱ ἐπιδρομές αὐτές διακρίνονταν ἀπό μαζικότητα, ἀλλά καί συχνότητα. Ἡ σύλληψη αἰχμαλώτων ἐξάλλου μέ σκοπό τά λύτρα ἤ καί τή δουλεμπορία, δέν εἶναι φαινόμενο πού ἐπισημαίνεται γιά πρώτη φορά ἀπό τίς πηγές[13].

Ἡ ἐντονότατη αὐτή καί παράλληλη δράση τους στήν ξηρά καί τή θάλασσα φαίνεται πώς, πέρα ἀπό τήν εὐνόητη ἐνόχληση πού προκάλεσε στό ὀθωμανικό κράτος, συνδέθηκε ἀπό τούς Τούρκους καί μέ τίς κινήσεις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ὁ ὁποῖος ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 1637 εἶχε ἐπιδιώξει νά προσεταιριστεῖ τούς Μανιάτες στήν ἀποστασία πού ἑτοίμαζε, στρατολογώντας τους ἀθρόα καί προσφέροντάς τους ἄφθονα χρήματα[14].

---

10. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, *ὅ.π.*, σ. 23-25. Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *ὅ.π.*, σ. 137-138 καί τ. 3, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 505.

11. Γιά τό ζήτημα αὐτό ἔχω συγκεντρώσει πλούσιο ἀνέκδοτο ὑλικό στό πλαίσιο τῶν ἐρευνῶν πού πραγματοποίησα ἐπί τρία χρόνια στά βενετικά ἀρχεῖα γιά τήν ἐκτενή μονογραφία πού, ὅπως εἶναι γνωστό, ἑτοιμάζω σχετικά μέ τήν πειρατεία καί τό δουλεμπόριο. Ἀφήνοντας γιά ἄλλη εὐκαιρία τήν παρουσίασή του θά σημειώσω μόνο ὅτι ἡ ἀναστάτωση πού εἶχε δημιουργήσει ἡ ἐντυπωσιακή πειρατική δραστηριότητα τῶν Μανιατῶν ἦταν τόσο μεγάλη, ὥστε ὄχι μόνο οἱ Ὀθωμανοί, ἀλλά καί οἱ Βενετοί ἐπιχειροῦσαν νά τήν ἀνακόψουν καταστρέφοντας τά πλοιάριά τους (βλ. χαρακτηριστικά σχετική διαταγή τῆς Συγκλήτου (1 Σεπτεμβρίου 1640) πρός τόν καπετάνιο Κρήτης Μαρίνο Bragadin στοῦ Κ. ΝΤΟΚΟΥ, Ἐπαναστατικαί κινήσεις..., σ. 226 καί σημ. 1). —Ὁ Bragadin ἤδη ἀπό τήν ἄνοιξη σκόπευε νά ἀναθέσει στόν capitan della guardia τήν ἐξολόθρευσή τους, καταγγέλλοντας ὅτι οἱ Μανιάτες *continuano ad infestar Arcipelago, onde sempre maggiori sono le provocationi che chiamano sopra di loro severo castigo...* (*Biblioteca Marciana di Venezia*, cod. ital., cl. VII, 1092 (8532) φ. 67ᵛ-68ʳ, ἐπιστολή του ἀπό Χάνδακα 17/27 Μαΐου 1640 πρός τό Βενετό βάιλο στήν Κωνσταντινούπολη Ἀλοΐσιο Contarini). Πρβλ. καί ἐδῶ παρακάτω σημ. 26).

12. Βλ. παρακάτω Ἔγγρ. Α΄, σ. 231 (ὅπου δηλώνουν ἐπίσης ὅτι εἶχαν συλλάβει καί δέκα σκάφη στή θάλασσα).

13. Ὅ.π., σ. 231. Πρβλ. καί Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟ, *ὅ.π.*, τ. 2, σ. 138 καί τ. 3, ὅ.π.

14. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 122-123. —Ὁ σ., πέρα ἀπό κάποιες μεταφραστικές ἀνακρίβειες (π.χ. στή σ. 123 στ. 3 δέν ἀναφέρεται ἁπλῶς ὅτι ὁ Ἀλῆς ἤθελε νά ἐκδικηθεῖ

Ἡ ἀνταρσία ὡστόσο καταπνίγηκε πρίν ξεσπάσει: Οἱ προθέσεις τοῦ Ἀλῆ δέν ἔπεισαν γιά τή σοβαρότητά τους (ἀμφισβητήθηκαν ἀκόμα καί ἀπό τούς Βενετούς[15]), μέ ἀποτέλεσμα νά μήν κινηθοῦν οἱ ἀνυπότακτοι ἐκεῖνοι πληθυσμοί[16], πού ἡ συμμετοχή τους θά διασποῦσε τίς ὀθωμανικές δυνάμεις καί συνεπῶς θά δημιουργοῦσε εὐνοϊκές προϋποθέσεις γιά μιά πολεμική ἐμπλοκή τῆς Ἱσπανίας[17] (ἤ καί τῆς Βενετίας) μέ τό δέλεαρ τῆς κατάκτησης τοῦ Μοριᾶ.

τήν Πρέβεζα, ἀλλά ὅτι *συνεχῶς τήν τυραννοῦσε* μέ τήν πρόφαση πώς οἱ κάτοικοί της τόν εἶχαν προσβάλει καί ζημιώσει —προφανῶς σέ σχέση μέ ὁρισμένα ἰχθυοτροφεῖα πού ἀνῆκαν στό σουλτάνο καί ἄλλους καί πού εἶχε νοικιάσει ὁ ἴδιος ἰσχυριζόμενος ὅτι εἶχε ἐξουσιοδοτηθεῖ ἀπό τόν πρῶτο: ... *la Prévesa, che non cessa di travagliar sotto pretesto d' esser stato dannificato et offeso da quelle genti nelle sue possessioni e di volersene vendicare. Ha affittatto alcune peschiere che sono dell' istesso re e d' altri ancora, disseminando che tutto operi per commissione regia...),* παραλείπει καί τή συνέχεια τοῦ ἐγγράφου, στήν ὁποία περικλείεται ἡ πεμπτουσία τῆς στάσης τῆς Βενετίας ἀπέναντι στό ὀθωμανικό κράτος: Διατυπώνονται ὄχι μόνο ὑποψίες γιά τή φύση τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀλῆ (προφανῶς ἐπειδή δέν ἐλεγχόταν ἀπό τούς Βενετούς), ἀλλά καί ἔντονοι φόβοι γιά ἐπέκταση τῶν συγκρούσεων πρός τήν Κρήτη, πού οἱ Τοῦρκοι ἐποφθαλμιοῦσαν, τά Ἰόνια Νησιά, πού τά μισοῦσαν [ἐξαιτίας τῆς πειρατικῆς δράσης τῶν κατοίκων] καί πρός τή Δαλματία, πού ἐπιζητοῦσαν νά κατακτήσουν μέ κάθε τρόπο: ... *Questa mossa, sia vera o finta ribellione... a me non piace, perchè, quando progredisse, non potria chè servire di eccitamento o di pretesto per dricciar l' armi tante volte sperimentate infedeli a quelle parti, non senza pericolo di pregiudizio negl' interessi di Vostra Serenità, che sa il Regno esser invidiato e desiderato, quest' Isole odiate, la Dalmatia bramata...* (A.S.V., *Senato III (Secreta) - Dispacci Zante,* filza 11, Ζάκυνθος 5/15 Μαρτίου 1637, προβλεπτής Στέφανος Capello).

15. Βλ. τήν παραπάνω σημ. 14.
16. Πολύ περισσότερο ἀφοῦ ἦταν ἤδη γνωστή στήν Πελοπόννησο ἡ ἐπικείμενη κάθοδος τοῦ καπουδάν πασᾶ Μπεκίρ στό Αἰγαῖο μέ 40 γαλέρες καί δύο maone (A.S.V., *ὅ.π.,* 13/23 Μαΐου 1637).
17. Φαίνεται πώς ὁ Ἀλῆς βρισκόταν σέ ἐπαφή μέ τό βασίλειο τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἀφοῦ ἐκεῖ λέγεται πώς ἐπιχείρησε νά καταφύγει μετά τήν ἀποστολή καπιτζήδων ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη γιά τή σύλληψή του (A.S.V., *ὅ.π.,* Ζάκυνθος 13/23 Μαΐου 1637: Ἡ ἐπιστολή αὐτή τοῦ προβλεπτῆ Capello μᾶς μεταφέρει καί πάλι ἀποήχους τῶν συγκρούσεων τοῦ Τριακονταετοῦς Πολέμου πού ἀναφέραμε στήν ἀρχή, καθώς μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Γάλλος πρεσβευτής στήν Κωνσταντινούπολη εἶχε συνεργήσει στή συγκρότηση τῆς μοίρας τῶν 16 μπαρμπαρέζικων πλοίων (πού τόν ἑπόμενο χρόνο θά συλλάβουν οἱ Βενετοί, βλ. παραπάνω σ. 193), μέ στόχο τήν πρόκληση καταστροφῶν στήν Ἀπουλία: ... *Il capitanio d' un vassello fiamengo gionto hieri in questa spiaggia partito già quattro giorni da Livorno m' ha detto che correva voce in quelle parti che sedici galeotte barbaresche s' allestivano per uscir unite quanto prima. Da questo console Lattino ho sottrato che l' ambasciator francese in Constantinopoli habbia coaggiuvato questa unione a' danni o gelosia almeno delle riviere della Puglia, dove sia per capitare e salvarsi Alì bassà di*

Οἱ Τοῦρκοι, μέ ἀφορμή τίς καταγγελίες γιά τήν πειρατική τους δράση[18] πού ἔφταναν σχεδόν καθημερινά ἀπό τό Αἰγαῖο, ἐκδήλωσαν γιά πολλοστή φορά τήν πρόθεση νά ὑποτάξουν τούς Μανιάτες: Στίς ἀρχές τοῦ 1639 σχεδίασαν μιά συντονισμένη ἐπιχείρηση ἐναντίον τους ἀπό ξηρά καί θάλασσα, ὅπως μαρτυροῦν οἱ πληροφορίες γιά συγκέντρωση ἰσχυροῦ στρατοῦ στή Θεσσαλονίκη πού τήν ἄνοιξη θά βάδιζε πρός τή Μάνη, ἐνῶ παράλληλα ὁ καπουδάν πασάς μέ τό στόλο θά ἀναλάβαινε τόν ἀποκλεισμό της ἀπό τή θάλασσα καί τήν ἐξουδετέρωση τῶν ναυτικῶν της δυνάμεων. Ἡ καθυπόταξη τῶν Μανιατῶν αὐτή τή φορά πρόβαλλε ὁριστική, ἀφοῦ τελικός στόχος τῶν ἐπιχειρήσεων θά ἦταν ἡ ἐπισκευή καί ἀνέγερση φρουρίων ὄχι μόνο στήν Ἔξω Μάνη (Κιτριές [= Ζαρνάτα] καί Οἴτυλο [= Κελεφά]), ἀλλά καί στήν ἀπρόσιτη Μέσα Μάνη (Πόρτο Κάγιο)[19].

Ἡ επιχείρηση δέν φαίνεται νά πραγματοποιήθηκε ποτέ μέ τήν πληρότητα πού εἶχε σχεδιαστεῖ. Γνωρίζουμε ὅτι στίς 23 Ἰουνίου / 3 Ἰουλίου (ν. ἡ.) 1643 μοίρα τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἀπό 28 γαλέρες προσορμίστηκε στήν Κολοκυθιά καί κανονιοβόλησε τήν περιοχή ἐπί ἕξι ὧρες[20]. Ἀλλά,

---

Giánina, privo affatto dell' assistenza delle genti che haveva ammassate. Il tempo di pochi giorni scopità il vero di questa avertione, mentre intendo che alcuni capizì tentano l' arresto di lui per ogni verso...). —Δέν ἦταν ἡ πρώτη φορά πού οἱ Γάλλοι χρησιμοποιοῦσαν παρόμοια μέσα γιά νά πλήξουν τούς ἀντιπάλους τους Ἱσπανούς: Καί τό 1636 ὁ Γάλλος πρεσβευτής εἶχε πάλι πιέσει τόν καπουδάν πασά μέσω τοῦ μεγάλου βεζίρη νά πλεύσει στό Ἰόνιο μέ σκοπό νά ἀναστατώσει τήν Κάτω Ἰταλία καί νά διασπάσει ἔτσι τίς ἱσπανικές δυνάμεις, ἀλλά ὁ βεζίρης εἶχε ἀρνηθεῖ, σχολιάζοντας ὅτι τά περισσότερα καταδρομικά πλοῖα πού δροῦσαν στήν Ἀνατολή ἦταν ἐπανδρωμένα κυρίως μέ Γάλλους, πού προκαλοῦσαν σοβαρές ζημίες στούς Τούρκους (A.S.V., *ὅ.π.*, 7/17 Ἰουνίου 1636 καί συνημμένο ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς πληροφοριοδότη τοῦ προξένου τῆς Ἱσπανίας στή Ζάκυνθο πρός τόν ἴδιο). —Ὅσο γιά τόν Ἀλή, κατόρθωσε τελικά μέ ἄφθονα χρήματα νά ἐξασφαλίσει τή συγγνώμη τοῦ σουλτάνου, τόν ὁποῖο στή συνέχεια προσπάθησε νά ὠθήσει σέ ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῆς Κέρκυρας. Πέθανε τό Μάη τοῦ 1639 (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Χρονολογικοί πίνακες τῶν πασσάδων Ἰωαννίνων, *Ἠπειρωτική Ἑστία* 16 (1967) 541).

18. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 127. Πρβλ. καί ἐδῶ παρακάτω σημ. 26.
19. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, *ὅ.π.*, σ. 123.
20. Καί ἡ ἄφιξη 400 γενιτσάρων στήν Καλαμάτα στίς ἀρχές Μαΐου 1643 εἶχε ἑρμηνευτεῖ ἀπό τούς Μανιάτες ὡς ἔναρξη στρατολογίας μέ σκοπό τήν ἐπίθεση ἐναντίον τους (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, *ὅ.π.*, σ. 138). —Ἡ ναυτική ἐπιχείρηση (πού δέν ἀποκλείεται καί νά εἶχε στόχο τά καταδρομικά τῆς Δύσης πού συνεχῶς περιφέρονταν στά νερά ἐκεῖνα) δέν κράτησε πολύ, ἀφοῦ στίς 13/23 Ἰουλίου ὁ τουρκικός στόλος ἦταν ἤδη στά ἀνοιχτά τῆς Ζακύνθου (*Δημοτ. Βιβλιοθήκη Πάτρας*, «Κώδ. Μέρτζιου» σ. 36 [= A.S.V., ... *Dispacci Zante*, filza 14, Ζάκυνθος 14/24 Ἰουλίου 1643, προβλεπτής Ἀντώνιος Molin], φωτότυπία τοῦ ὁποίου ἀπέκτησα χάρη στούς φίλους Ἀρ. Σταυρόπουλο καί Τρ. Σκλαβενίτη).

παρόλη τήν ἔλλειψη πληροφοριῶν, δέν ἀποκλείεται καθόλου νά ἔγιναν καί σοβαρότερες, χερσαῖες ἐπιθέσεις, ὄχι ἀναγκαστικά ταυτόχρονα: Καθημερινά Μανιάτες καί Τοῦρκοι συγκρούονταν στό ἐσωτερικό τῆς Πελοποννήσου. Καθημερινά οἱ Τοῦρκοι τῆς Κορώνης μέ τά πλεούμενά τους λυμαίνονταν τίς ἀκτές τῆς Μάνης πιάνοντας σκλάβους τούς κατοίκους της[21]. Ἡ τουρκική καταπίεση εἶχε αὐξηθεῖ σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε ὠθοῦσε τούς Μανιάτες ὄχι μόνο στήν ἐντατικότερη ἄσκηση τῆς πειρατείας, ἀλλά καί σχεδόν ἀναπόφευκτα σέ μιά ἀνοιχτή καί καθολική ἐξέγερση ἢ σέ μιά λύση ἀπελπισίας[22], ὅπως ἡ μαζική μετανάστευσή τους ἀπό τή Μάνη.

---

21. Εὔγλωττη εἶναι ἡ κατάθεση τοῦ Τσιριγώτη Γιάννη Κασιμάτη Βλαχάκη στίς 26 Ἰουνίου / 6 Ἰουλίου 1640: ... Gianni Cassimati Vlachachi venuto da Maina... rispose: *Sono doi anni che manco di qua et son andato a Maina per campar la vita et facevo il fameglio con l' uno e con l' altro. Et sono addesso venuto qua per visitar li miei et per star a lavorar, perchè ho paura dalli turchi da Coron che vengono a Maina et prendono le persone et li fanno schiavi ... Sono doi o tre barche a Coron che vengono ogni giorno et menano via delle persone da Maina... Io stavo a Zarnata che mai s' arma caichi.* Interrogato come se la passano li mainoti con li turchi della terra, rispose: *Ho inteso che ogni giorno fanno questione...* Interrogato rispose: *Signor si che ho veduto le barche da Coron, che sono di dieci - dodeci turchi, che vanno molestar li mainoti...* (A.S.V., *Senato III (secreta) -Dispacci Candia,* filza 18, ἀριθ. 100, συνημμένη στήν ἐπιστολή Μαρίνου Bragadin, καπετάνιου Κρήτης, ἀπό Χάνδακα 28 Ἰουνίου / 8 Ἰουλίου 1640, στόν ὁποῖο εἶχε διαβιβαστεῖ ἀπό τόν προβλεπτή Κυθήρων): Δέ μποροῦμε νά μήν ἐπισημάνουμε τήν ἀρχαιότερη, ἀπ' ὅσο ξέρω, ἀρχειακή μνεία τοῦ *φαμέγιου* καί μάλιστα μέ τήν πρώτη ἔννοια τῆς λέξης, αὐτήν πού ἐμπεριέχεται στήν ἐτυμολογία της: τοῦ ἐσωτερικοῦ ὑπαλλήλου μιᾶς οἰκογένειας. Ἡ περίπτωση τοῦ Βλαχάκη φανερώνει ὅτι ἀκόμα στήν ἐποχή αὐτή ὁ φαμέγιος (τουλάχιστον ὁ ξενομερίτης) εἶχε τή δυνατότητα νά παρέχει ἀμειβόμενες ὑπηρεσίες χωρίς μόνιμη ἐργασιακή σχέση (ἀσφαλῶς σέ ἀγροκτηνοτροφικές κυρίως ἀσχολίες). Καί προσφέρει τή βάση γιά νά διερευνηθεῖ ἐξελικτικά ἡ οἰκονομική διάσταση τῆς ἐξάρτησης τοῦ τρίτου αὐτοῦ κοινωνικοῦ στρώματος τῆς Μάνης ἀπό τούς Νικλιάνους, ἡ ὁποία ἔχει μέχρι τώρα ἐπικαλυφθεῖ ἀπό τή μονόπλευρη ἄποψη τῆς ἀναζήτησης προστασίας.

22. Ὅπως μαρτυρεῖ στήν ἐπιστολή του ὁ Μαρίνος Bragadin, ὁ ὁποῖος παράλληλα σκιαγραφεῖ μέ ἐνάργεια τούς κινδύνους τῆς ναυσιπλοΐας στίς νότιες ἀκτές τῆς Πελοποννήσου *(... Quattro vasselli partiti ultimamente da questo Regno* (Κρήτη) *per cotesta città* (Βενετία) *s' attrovano pur impegnati sotto quella fortezza* (Κυθήρων) *per timore de' bertoni di Barbaria, che si fanno fortemente sentire in quell' acque, non essendo minore la confusione de' mainotti, che, oltre la loro inclinatione alle rapine, tanto più si dispongono al corso quanto che vedono quelli che sono rimasti in casa fortemente vessati, a segno che la neccessità gl' indurà forse a qualche stravacante rissolutione...),* ἀποκαλύπτοντας ἐπίσης ὅτι ὁ προβλεπτής Κυθήρων, γιά νά ἀντιμετωπίσει τίς γαλιότες τῆς Μπαρμπαριᾶς, πού ὅπως εἶναι γνωστό εἶχαν τή θερινή βάση τους στή Μεθώνη καί τήν Κορώνη, ἀνάμεσα στά ἄλλα μέτρα πού ἔπαιρνε εἶχε ἀναθέσει σέ πράκτορά του (γι ' αὐτόν βλ. παρακάτω σημ. 31) νά τόν εἰδοποιεῖ γιά τίς κινήσεις τους μέ σήματα φωτιᾶς ἀπό τό Βραχίονα τῆς Μάνης (A.S.V., *ὅ.π.*).

Τό βέβαιο εἶναι πώς οἱ Τοῦρκοι ἐπί τέσσερα χρόνια, ἀπό τό 1639 μέχρι τό 1643, ἐπιδόθηκαν συστηματικά στή διασπορά φημῶν γιά τήν ὁλοένα ἐπικείμενη μεγάλη ἐκστρατεία[23], ἀφήνοντας τόν κίνδυνο νά ἐπαπειλεῖται στό διηνεκές μέ πρόδηλο στόχο νά ἐπαυξήσουν τήν ἀγωνία τῶν κατοίκων τῆς Μάνης καί νά τούς πανικοβάλουν. Ἀμέσως οἱ Μανιάτες στράφηκαν στήν ἀναζήτηση συμμάχων, ἐπιχειρώντας γιά ἄλλη μιά φορά νά διεθνοποιήσουν τό ζήτημά τους: Ἤδη τό Δεκέμβριο τοῦ 1639[24] κατέφθασε στή Μάνη ὁ Ἕλληνας ἔμμισθος πράκτορας τῶν Ἱσπανῶν Γεώργιος Ἐφέσιος[25] μέ μανιάτικο μπεργαντίνι[26] μεταφέροντας ἔγγραφη πρόσκληση τοῦ ἀντιβασιλιᾶ τῆς Κάτω Ἰταλίας πρός τούς κατοίκους γιά ἐγκατάσταση

23. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὅ.π., σ. 124, 127-129, 132-134. Πρβλ. καί ἐδῶ παρακάτω σημ. 26 καί 34.
24. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὅ.π., σ. 127. Πρβλ. καί ἐδῶ παρακάτω Ἔγγρ. Α΄, σ. 231.
25. Ὡς «Ἰφέσιος» (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Καί ἄλλη ἐπιχειρηθεῖσα ἀλλά ματαιωθεῖσα μετανάστευσις Μανιατῶν εἰς Νεάπολιν, *Πελοποννησιακά* 2 (1957) 436) ἤ «Ἔφεζο» (Ο ΙΔΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 129, 130) παραδίδεται στίς βενετικές πηγές, οἱ ὁποῖες τόν περιγράφουν ὡς πρόσωπο ἀξιοσέβαστο ἡλικίας 50-55 ἐτῶν, πού εἶχε ἐγκατασταθεῖ ἀπό χρόνια στήν Κάτω Ἰταλία καί εἶχε συνάψει οἰκογενειακές σχέσεις μέ τόν ἀντιβασιλιά. Περιττό νά διευκρινήσουμε ὅτι τό «ἄλλοτε Τοῦρκος» πού τοῦ ἀποδίδεται (ὅ.π., σ. 126, 127) ἀναφέρεται στήν ὑπηκοότητα πού εἶχε παλαιότερα ὡς κάτοικος τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικράτειας καί ὄχι στήν ἐθνικότητα ἤ τό θρήσκευμά του.
26. Ἡ λεπτομέρεια αὐτή ἀποκαλύπτει πώς ἡ πρωτοβουλία τῶν συνεννοήσεων ἀνῆκε στούς Μανιάτες καί πιό συγκεκριμένα στό Μιχάλη Γιατρό (Medici), παρόλο πού οἱ ἴδιοι, γιά λόγους εὐνόητους, ἐμφανίζουν πρός τούς Βενετούς ὡς πρωταίτιο τόν Ἐφέσιο (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὅ.π., σ. 126-130). —Στή Μάνη εἶχε διαδοθεῖ πώς ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς τῆς Ἱσπανίας τούς προσκαλοῦσε νά μεταναστεύσουν *«... nelle parti di Puglia ad habbitare, essendo che molto si trova dishabitata per la morte delle persone seguita nella guerra con il re di Franza, dandogli da godere tutti quelli beni...»*. Μάλιστα ἑτοίμαζαν ἀρχικά *«... sette feluche o caichi che hanno, per andare a vedere il luoco, perchè poi alla tornata vadino tutti con la scorta de galere et altre navi che a questo effetto si mandarà da quella parte. Et non vedono l' hora di fuggire, perchè aspettano da hora in hora l' essercito turchesco —circa quaranta mille persone— per combater con loro et distrugerli. Si dice ancora che per mare il Turco farà armare galere per tenergli li passi acciò non possano fugire, essendo molto adirato contro costoro per li gran danni che han fatto all' Arcipelago...»* (A.S.V., *ὅ.π.*, filza 18, ἀριθ. 74, κατάθεση τοῦ signor Μαρίνου Κασιμάτη συνημμένη στήν ἐπιστολή ἀπό 2/12 Φεβρουαρίου 1639 [= 1640] τοῦ προβλεπτῆ Κυθήρων Φραγκίσκου Loredan). —Μάλιστα ὁ Μαρίνος Bragadin διατύπωσε τήν ἄποψη πώς ἡ ἐντατικότερη ἐπίδοση τῶν Μανιατῶν στήν πειρατεία ὀφειλόταν στήν προσπάθειά τους νά ἀποκτήσουν ὅσο γίνεται περισσότερα σκάφη *di qualunque sorte* γιά τις ἀνάγκες τοῦ ἐποικισμοῦ (A.S.V., *ὅ.π.*, ἀριθ. 95, Χάνδακας 16/26 Ἰουνίου 1640) καί πρότεινε γιά πολλοστή φορά (πρβλ. ἐδῶ παραπάνω σημ. 11) τήν καταστροφή τους: Ἡ Σύγκλητος συγκατένευσε τήν 1η Σεπτεμβρίου (Κ. ΝΤΟΚΟΣ, Ἐπαναστατικαί κινήσεις..., σ. 226, σημ. 19).

στά ἐδάφη τῆς συζύγου του[27] στό Stigliano τῆς Βασιλικάτας. Ἡ Μάνη ξεσηκώθηκε πάλι —τούτη τή φορά ἀπό ἐνθουσιασμό.

Δυό μπεργαντίνια καί μιά φρεγάτα ξεκίνησαν ἀπό τό Οἴτυλο στίς 5/15 Μαρτίου 1640 μεταφέροντας 150 περίπου προεστούς, πού εἶχαν προσκληθεῖ νά ἐπισκεφθοῦν τούς τόπους πού προορίζονταν γιά τόν ἐποικισμό τῶν Μανιατῶν. Στό ἕνα ἀπό τά μπεργαντίνια ἐπιβιβάστηκε ὁ προπαγανδιστής τοῦ ἐκπατρισμοῦ Τζώρτζης Εφέσιος, ἐνῶ ἀνάμεσα στούς ἐπιβάτες τῆς φρεγάτας ξεχώριζαν οἱ Γιατριάνοι[28] ἀδελφοί Μιχελής καί Νικόλας καί ὁ Στρατής Πούνης, ἀνεψιός τοῦ ἐπισκόπου[29]. Στό πέρασμά τους ἀπό τά νερά τῆς Ζακύνθου εἶχε προγραμματιστεῖ συνάντηση μέ τόν ἐκεῖ πρόξενο τῆς Ἱσπανίας, ὁ ὁποῖος καί θά τούς ἐφοδίαζε «μέ τά ἀπαραίτητα ἔγγραφα», γιά νά συνεχίσουν τό ταξίδι πρός τό Ὄτραντο καί ἀπό ἐκεῖ στή Νεάπολη[30]. Στίς ἀρχές Ἰουλίου εἶχαν ἤδη ἐπιστρέψει γεμάτοι

27. Πρόκειται γιά τόν Ramiro Núñez de Guzmán (1636-1644), δούκα τῆς Medina de las Torres (G. CONIGLIO, *I vicerè di Napoli,* Νεάπολη 1967, σ. 239-247) καί σύζυγο τῆς Ἄννας Caraffa, πριγκίπισσας τοῦ Stigliano (γιά τήν ὁποία βλ. P. ROVITO, *Respublica dei togati. Giuristi e società nella Napoli del Seicento,* τ. 1, Νεάπολη 1981, σ. 326-327).

28. Βιβλιογραφία γιά τή γενιά αὐτή πού πρωταγωνίστησε σχεδόν σέ ὅλες τίς ἐπαναστατικές καί μεταναστευτικές ἀπόπειρες τῶν Μανιατῶν στό 17ο αἰώνα παραθέτουν οἱ Δ. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ, Μάνη καί Ζάκυνθος, *Πρακτικά Τρίτου Πανιονίου Συνεδρίου,* τ. 1, Ἀθήνα 1967, σ. 32 καί Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἑλληνικοί ἐποικισμοί..., σ. 128 σημ. 3. —Περιοριζόμενοι αὐστηρά στίς εἰδήσεις γύρω ἀπό τούς δύο ἀδελφούς, θά σημειώσουμε ὅτι ὁ Μιχάλης θά διεξαγάγει τίς διαπραγματεύσεις μέ τούς Ἱσπανούς ὡς «γενικός πληρεξούσιος (procurador general)» τῶν κατοίκων τῆς Μάνης μέχρι τό 1658 (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, ὅ.π., 119-133), ἐνῶ ὁ Νικόλας φαίνεται νά ταυτίζεται μέ τό Νικόλα «Μέτικη» πού ἡγήθηκε μαζί μέ τό Δημητράκη «Μέτιτζη» τῆς ἀντιπροσωπείας τῶν Μανιατῶν προυχόντων στή σύναψη καί ὑπογραφή τῆς συμφωνίας μέ τό δούκα τῆς Τοσκάνης Φρειδερίκο Β΄ τό 1663 (ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Ὁ κατά τόν δέκατον ἕβδομον αἰώνα εἰς τήν Τοσκάναν ἐξοικισμός τῶν Μανιατῶν, *Νέος Ἑλληνομνήμων* 2 (1905) 401, 405, 415-416). —Για τή γενιά τῶν Γιατριάνων - Μεδίκων, ὅλο καί περισσότερα μέλη τῆς ὁποίας ἀποκαλύπτονται ἀπό τίς πηγές (βλ. πρόσφατα Κ. ΤΣΙΚΝΑΚΗ, Ἄγνωστη αἴτηση κατοίκων τῆς Μάνης πρός τίς βενετικές ἀρχές τῆς Κρήτης (29 Ἰανουαρίου 1576), *Πρακτικά Γ΄ Τοπικοῦ Συνεδρίου Μεσσηνιακῶν Σπουδῶν,* Ἀθήνα 1991, σ. 394), θά ἦταν ἀπαραίτητη μιά ἰδιαίτερη μελέτη.

29. Εἶναι πολύ πιθανό λοιπόν νά ἐπονομαζόταν καί αὐτός Πούνης. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιά τόν ἐπίσκοπο Μάνης Χριστόφορο, ὁ ὁποῖος πρωτοστάτησε μαζί μέ ἄλλους προεστούς στήν προσπάθεια κινητοποίησης τῶν κατοίκων: *...il vescovo di Maina con altri vechi va atorno per li casali et essorta cadauno de abraciare questo partito facendo sottoscriver cadauno di andare con la sua famiglia, se ne havesse, o lui...* (A.S.V., ὅ.π.). —Γιά τήν κατοπινή δράση του βλ. ἐδῶ παρακάτω σ. 203, καί 209-210.

30. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 128-130. Μόλις ἡ βενετική Σύγκλητος ἔλαβε τίς σχετικές ἐπιστολές τοῦ προβλεπτῆ Ζακύνθου, τόν διέταξε νά παρακολουθεῖ τήν ὑπόθεση βῆμα

εὐφορία καί καταγοητευμένοι ἀπό τήν ἐπίσκεψη τῆς περιοχῆς πού τούς προσφεróταν γιά ἐγκατάσταση, ἀλλά καί ἀπό τήν ὑποδοχή τους ἀπό τόν ἀντιβασιλιά τόν ἴδιο, πού τούς εἶχε φιλοξενήσει μέ πολλές περιποιήσεις, εἶχε ἀναλάβει τά ἔξοδα τοῦ ταξιδιοῦ τους καί τούς εἶχε χαρίσει ἀκριβά ἐνδύματα[31].

Ἡ πληροφορία αὐτή διορθώνει τώρα τή μαρτυρία τοῦ Μανιάτη Δήμου Μαχαιρίδη, σύμφωνα μέ τήν ὁποία τό ταξίδι στή Νεάπολη πραγματοποιήθηκε τό 1641, οἱ προεστοί ἦταν 100 (ἀνάμεσά τους καί ὁ ἴδιος ὁ Μαχαιρίδης), παρέμειναν δυό μῆνες περίπου στή Νεάπολη, ἐπισκέφτηκαν τούς τόπους πού τούς παραχωροῦνταν γιά ἐγκατάσταση, κατάρτισαν μαζί μέ τόν ἀντιβασιλιά σύμβαση στά ἰταλικά καί τά ἑλληνικά μέ ἡμερομηνία 15 Ἰουνίου 1641 καί στή συνέχεια ἀποσύρθηκαν στόν Τάραντα γιά πέντε μῆνες. Τέλος ὁ ἀντιβασιλιάς τούς ἔδωσε τήν ἄδεια νά ἀναχωρήσουν γιά τή Μάνη, ἀφοῦ τούς χορήγησε 8.000 ρεάλια, ἐφόδια καί ὅπλα: Ἀσφαλῶς ἀπατᾶ ἡ μνήμη του τόν Μαχαιρίδη ὅταν τοποθετεῖ στά 1641 καί τήν ἄφιξη τοῦ Ἐφέσιου στή Μάνη. Καί συγχέει προφανῶς τό ταξίδι τοῦ

πρός βῆμα καί νά τήν ἐνημερώσει γιά τήν ἐπιστροφή τῶν ἀντιπροσώπων καί γιά τά ἀποτελέσματα τοῦ ταξιδιοῦ (A.S.V., *Senato I (Secreta) - Deliberazioni ai rettori...*, filza 14, 13 Ἀπριλίου 1640 in pregadi). —" Ἡδη ἡ Σύγκλητος εἶχε ἀναθέσει στό γενικό προβλεπτή θαλάσσης [Ἰωσήφ] Civran νά καταπλεύσει στήν περιοχή τῆς Μάνης καί νά τορπιλλίσει μέ κάθε δυνατό τρόπο τίς συνεννοήσεις (*Biblioteca Marciana, ὅ.π.*, φ. 67ᵛ, ἐπιστολή τοῦ καπετάνιου Κρήτης Μαρίνου Bragadin ἀπό Χάνδακα 17/27 Μαΐου 1640 πρός τό βάιλο Ἀλοΐσιο Contarini, ἀποκρυπτογραφημένο ἀπόσπασμα: Ὁ Bragadin ἐκφράζει τή λύπη του γιατί δέ στάθηκε δυνατό νά ἐκτελεστεῖ ἡ διαταγή αὐτή). —' Η ἐπίγνωση τῶν προθέσεων τῆς Βενετίας ὁδηγοῦσε τούς Μανιάτες νά ἐπιδιώκουν ἐπίμονα στίς διαπραγματεύσεις τήν ἐξασφάλιση τῆς ὑποστήριξης τῶν Ἱσπανῶν σέ ἐνδεχόμενη ἀπόπειρα τῆς Γαληνότατης νά ἀποτρέψει βίαια τή μετανάστευση: Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Καί ἄλλη..., σ. 435 (συμφωνία τοῦ 1641)καί Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἑλληνικοί ἐποικισμοί..., σ. 122 καί 149 (σχέδιο τοῦ 1644).

31. ... *Ho sentito che... questi giorni passati fossero ritornati essi bergantini et dicevano che erano andati dal vicerè di Napoli et lui gli habbia usato accoglienze grandi, havendo speso nel fargli le spese mille realli et che gli habbia donato delle vesture di valor. Alli quali mainoti gli era piaciuto il luoco et hanno upinione di andare. Ma avanti che vadino, dissero che il vicerè gli ha dato ordine di scrivergli, acciò che mandasse navi sue per condurli sicuri...* (A.S.V., ... *Dispacci Candia, ὅ.π.*, ἀριθ. 108, συνημμένη κατάθεση (3/13 Ἰουλίου 1640) τοῦ Μιχάλη Γιωργιτσόπουλου —ὁ ὁποῖος μάλλον εἶναι συγγενής τοῦ συνεπώνυμού του Γιώργη ἀπό τά Βάτικα, ἔμμισθου πληροφοριοδότη τῶν Βενετῶν (A.S.V., *ὅ.π.* καί ἀριθ. 96 (συνημμένη ἐπιστολή του, καθώς καί πληροφορίες ἄλλου συνεπώνυμου, τοῦ Κυριάκη). —' Η Σύγκλητος εἶχε ἐγκρίνει ἀπό τίς 30 Ἰουνίου 1638 τήν πρόσληψη τοῦ δεύτερου γιά νά παρακολουθεῖ τίς κινήσεις τῶν πειρατῶν: A.S.V., *Senato... rettori,* filza 11, in pregadi).

1640 μ' ἕνα δεύτερο, τοῦ 1641[32], πού ἦταν πιό πρόσφατο καί πρόδηλα πιό ἀποτελεσματικό. Ἀλλά ἔτσι κι ἀλλιῶς τό ζήτημα δέν ἔχει μεγάλη σημασία. Γιά τήν ἐπίτευξη μιᾶς τέτοιας συμφωνίας θά ἀπαιτοῦνταν ὄχι μόνο ἕνα καί δυό, ἀλλά πολύ περισσότερα ταξίδια —καί πολλές ἄλλες προϋποθέσεις[33].

Ὡστόσο στίς 11/21 Μαΐου τοῦ 1642 ἡ φρεγάτα τοῦ προξένου τῆς Ἱσπανίας στή Ζάκυνθο ξεκινοῦσε ξαφνικά καί μέ βία μεταφέροντας ἀνησυχαστικές εἰδήσεις: Οἱ συνεννοήσεις κινδύνευαν νά ἀποκαλυφθοῦν στούς Ὀθωμανούς, οἱ συνέπειες γιά τούς Μανιάτες θά ἦταν τρομερές, καθώς μάλιστα ἐδῶ καί ἀρκετά χρόνια ἀρνοῦνταν νά πληρώσουν τό χαράτσι —οἱ φῆμες γιά ἐκστρατεία τῶν Τούρκων ὀργίαζαν καί πάλι καί ἐπικρέμονταν ἀπειλητικές[34]. Αὐτή τή φορά οἱ φῆμες ἀφορμήθηκαν ἀπὸ ἕνα σοβαρό

32. Τοῦ ὁποίου γίνεται σαφής μνεία σέ ἔγγραφο πού ἔχει παρουσιάσει ὁ Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 132, ἀλλά μολονότι ὁ ἴδιος ἐπίσης ἔχει δημοσιεύσει —πάντα σέ δική του «μετάφραση»— καί τή μαρτυρία τοῦ Μαχαιρίδη (Ο ΙΔΙΟΣ, Καί ἄλλη..., σ. 434-436), δέν ἀσχολεῖται μέ τό θέμα, ἀφήνοντας τήν ἐντύπωση ὅτι οἱ Μανιάτες προεστοί ξεκίνησαν στίς ἀρχές Μαρτίου 1640 καί ἐπέστρεψαν τό Δεκέμβριο τοῦ 1641! Βέβαια εἶναι γνωστό πώς πρέπει νά χρησιμοποιοῦμε μέ προσοχή τίς πληροφορίες του (ἀμέτρητες καί συχνά πολύτιμες, ἀλήθεια) καί νά τίς ἐπαληθεύουμε ὅσο εἶναι δυνατό (Μ. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Βιβλιογραφία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Βενετίας. Μέρος Α΄: Γενικά, *Θησαυρίσματα* 10 (1973) 53-54, 59, 70-71. Κ. ΝΤΟΚΟΣ, *Ἡ Στερεά Ἑλλάς κατά τόν ἐνετοτουρκικόν πόλεμον (1684-1699) καί ὁ Σαλώνων Φιλόθεος*, Ἀθήνα 1975, σ. 6 καί σημ. 4. Γ. ΒΕΛΟΥΔΗΣ, *Τό ἑλληνικό τυπογραφεῖο τῶν Γλυκήδων στή Βενετία (1670-1854)*, Ἀθήνα 1987, σ. 343-346). Οἱ «παροικοῦντες τήν Ἱεροσαλήμ» τῶν τεναγῶν γνωρίζουν ὅτι ὄχι λίγες ἐργασίες πού ἑτοιμάζονται γιά δημοσίευση θά ἐπιβεβαιώσουν δυστυχῶς καί πάλι αὐτές τίς διαπιστώσεις.

33. Τό ἐφικτό ἢ μή τῶν μεταναστευτικῶν σχεδίων τῶν Μανιατῶν διερευνῶ σέ ἀνέκδοτη ἐργασία μου ἐξετάζοντάς τα στό πλαίσιο τῆς ἀνατολικομεσογειακῆς πολιτικῆς τῶν δυτικῶν κρατῶν.

34. ... *Venerdì capitarono a Patrasso tre turchi chiamati capizzì e dissero che un beilerbey viene da Costantinopoli con 20.000 persone per andar a Maina... per soggiogarli... Anzi dalli stessi capizzì è dato ordine a tutta la Morea che si debba preparar 4.000 persone tra turchi e christiani per andar in aggiunta all' esercito che verrà da Costantinopoli. Onde si va preparando per effettuar il sudetto ordine...* (Κατάθεση τοῦ Θοδωρῆ Τζάνη (πού ἔφτασε ἀπό τήν Πάτρα μεταφέροντας σιτηρά μέ τή «βάρκα» του) συνημμένη στήν ἐπιστολή τοῦ προβλεπτῆ Ἀντωνίου Molin ἀπό Ζάκυνθο 9/19 Μαΐου 1642 [= *Δημοτ. Βιβλιοθ. Πάτρας*, «Κώδ. Μέρτζιου», σ. 34-35]): Μιά ἁπλή ἀντιπαραβολή τοῦ κειμένου μέ τήν παράφρασή του (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 132) ἐπιβεβαιώνει τίς ἐπιφυλάξεις γιά τό ποιόν τῆς ἐργασίας του (βλ. παραπάνω σημ. 32). —Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή θεωρῶ χρήσιμο νά τονίσω ὅτι τά ἰταλικά ἔγγραφα τοῦ «Κώδικα Μέρτζιου» ἔχουν μεταγραφεῖ (καί δακτυλογραφηθεῖ) ἀπό Ἰταλούς πού εἶχε προσλάβει ὁ τελευταῖος, ὅπως ἀποκαλύπτουν οἱ τίτλοι τῶν ἑνοτήτων καί τά πληροφοριακά σημειώματα πού δέν ἀνήκουν στά κείμενα (π.χ. ποιός ἐπιστέλλει σέ ποιόν κτλ.) καί πού εἶναι γραμμένοι στά ἰταλικά. Ἀντίθετα ὁ ἴδιος ὁ Μ. ἔχει σημειώσει μέ τό χέρι του στά περιθώρια τήν ἐξήγηση ὅρων, λέξεων κ.λπ. στά ἑλληνικά, τή γλώσσα του, στήν ὁποία ἔχει φυσικά συντάξει καί τά πληρο-

γεγονός, ἀπό τήν ἄφιξη ἑνός ἀνώτατου Ὀθωμανοῦ ἀξιωματούχου, τοῦ Φαΐκ μπέη, μέ τίς ἔκτακτες ἁρμοδιότητες τοῦ ἐπιθεωρητῆ (inquisitore)[35] καί μέ κύρια ἀποστολή νά διενεργήσει ἀπογραφή τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας καί τῆς Πελοποννήσου. Τό Νοέμβρη ὁ Φαΐκ εἶχε ἤδη ὁλοκληρώσει τήν ἀπογραφή, καί μάλιστα «μέ μεγάλη ἐπιδεξιότητα»[36]

φοριακά σημειώματα πού ἀφοροῦν στά ἐλάχιστα ἑλληνικά ἔγγραφα τῆς συλλογῆς του, τά μόνα πού ἔχει μεταγράψει μόνος του. Στή σ. 118 δηλώνεται ἀπερίφραστα: *Per l' anno 1697 il catalogo dei villaggi (ville) presenta alcune differenze nei nomi e li trascri viamo tutti, senza citare il contributo di orzo che ogni villaggio era obbligato di dare...* Ἀπό τίς χειρόγραφες συμπληρώσεις πού ὑπάρχουν στά δακτυλογραφημένα κείμενα γίνεται φανερό πώς οἱ μεταγραφεῖς ἦταν γυναῖκες (διακρίνονται μάλλον τρία χέρια: Α (σ. 10, 69, 71, 236, 270), Β (σ. 90), Γ (σ. 141, 146, 169, 207) μέ ἱκανοποιητικές γνώσεις παλαιογραφίας (ἄν ἐξαιρέσουμε φυσικά τά ὀνόματα καί τά τοπωνύμια), ὄχι ὅμως καί ἀρχειονομίας (οἱ ἐπιστολές τῶν προβλεπτῶν δέν περιέχονται σέ buste, ἀλλά σέ filze). Ὑπάρχουν λοιπόν κάποια ἐχέγγυα γιά νά στηριχτεῖ κανείς στίς πληροφορίες τοῦ «Κώδικα», πάντα μέ τήν ἐπίγνωση τῆς «ἐπιλεκτικῆς» ἀντιμετώπισης τῶν πηγῶν, πού χαρακτηρίζει τόσο τή μεταγραφή (ὅπως ἐξάλλου δηλώνεται καί στό σημείωμα πού παραθέσαμε), ὅσο καί τήν ἔρευνα (πού προφανέστατα ἔχει διεξαχθεῖ ἀπό τίς ἴδιες αὐτές κοπέλες).

35. Στίς 18/28 Ἀπριλίου 1642 ὁ προβλεπτής Ζακύνθου εἶχε εἰδοποιηθεῖ ἀπό τό βάιλο στήν Κωνσταντινούπολη ὅτι *«... viene confermata la spedizione sopra la Grecia e la Morea di un tal Faich bey con la carica et autorità di inquisitore...» (Δημοτ. Βιβλιοθ. Πάτρας,* ὅ.π., 34 [= A.S.V., ... *Zante,* filza 13]). Εἶναι πολύ πιθανό λοιπόν ἡ φρεγάτα τοῦ προξένου ἕνα μήνα περίπου ἀργότερα νά ἔσπευδε νά ἀνακοινώσει στούς Ἱσπανούς τήν ἄφιξη ἀκριβῶς τοῦ Φαΐκ στήν Πελοπόννησο.

36. Ὅπως ἀναφέρει ὁ προβλεπτής Ζακύνθου στίς 15/25 Νοεμβρίου 1642: «*... intendo che, con desterità grande, Faich bey già venuto con autorità di inquisitor, habbi fatta la descrizione dei popoli di tutta la Morea...» (Δημοτ. Βιβλιοθ. Πάτρας,* ὅ.π., σ. 35 [= A.S.V., *ὅ.π.,* filza 14]). —Ἡ διενέργεια ἀπογραφῆς καί ἡ κατάρτιση τοῦ κτηματολογίου ὁλόκληρης τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας (πού, μολονότι ἀπαραίτητη γιά τή δικαιότερη κατανομή τῶν φόρων, δέν εἶχε δῆθεν ἐπιχειρηθεῖ ξανά μετά τήν ἐποχή τοῦ Μωάμεθ Β΄) ὑπῆρξε ἀπό τούς βασικότερους στόχους τοῦ προγράμματος τοῦ σπουδαίου μεγάλου βεζίρη Καρα-Μουσταφᾶ (τοῦ Kemankech, βλ. R. MANTRAN, L' Etat ottoman au XVIIe siècle: Stabilisation ou déclin? στοῦ ΙΔΙΟΥ (ἐπιμ.), *Histoire de l' empire ottoman,* Παρίσι 1989, σ. 236-237) καί πραγματοποιήθηκε «μέ μιάν αὐστηρότητα στά ὅρια τουλάχιστον τῆς ὠμότητας». (J. HAMMER, *ὅ.π.,* τ. 10, Παρίσι 1837, σ. 15-16). Ὁ ἐντοπισμός τῆς ἀπογραφῆς αὐτῆς στά ὀθωμανικά ἀρχεῖα, τόν ὁποῖο εὔχεται καί ὁ P. TOPPING, The population of the Morea (1685-1715), *Πρακτικά Α΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν,* τ. 1, Ἀθήνα 1976-1978, σ. 120, θά προσφέρει ἕνα σταθερό ὑπόβαθρο στίς δημογραφικές ἔρευνες γιά τό 17ο αἰ. στήν Πελοπόννησο καί ἕνα μέτρο γιά τή στάθμιση τῶν προσεγγίσεων πού ἔχουν ἐπιχειρηθεῖ μέχρι σήμερα. —Ὁ Φαΐκ, ἀπόγονος τοῦ Τουρχάν πού εἶχε κατακτήσει τήν Πελοπόννησο ἐπί Μωάμεθ Β΄ καί διοικητής τῆς «Ρούμελης», κατηγορήθηκε τόν ἑπόμενο χρόνο ἀπό τό δικαστή τῆς Σόφιας γιά ἁρπακτικότητα καί οἰκονομικές καταχρήσεις καί ἀποκεφαλίστηκε στίς 16 Μαρτίου 1643,

(πού ἀσφαλῶς θά τή διέθετε σέ μεγάλο βαθμό αφοῦ κατόρθωσε νά χειραγωγήσει τούς Μανιάτες). Σέ δική του πρωτοβουλία ὀφείλεται, πιστεύω, ἡ δήλωση πώς ἡ ἐκστρατεία ἐναντίον τους ἀναβάλλεται γιά τόν ἐπόμενο χρόνο[37], ὥστε μέ τή φοβέρα της νά τούς ἐξαναγκάσει νά μήν ἀντιταχθοῦν στήν ἀπογραφική διαδικασία.

Ἀλλά γιά τούς Μανιάτες ἡ ἀπογραφή ἀπό τή στρατιωτική ἐπίθεση δέν φαίνεται νά διέφερε πάρα πολύ, ἀφοῦ συνεπαγόταν τήν ἐπιβεβαίωση τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας, τήν ἀναγνώριση κάποιας διοικητικῆς ἐξουσίας (στήν περίπτωσή τους ἑνός ἀγᾶ[38]) καί τήν παρουσία στρατοῦ γιά τή στήριξή της[39]. Ἐπιπλέον ἡ καταβολή τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, μαζί μέ τήν ταπείνωση πού τούς προκαλοῦσε, ἀποτελοῦσε γιά τά γένη τους μιά θυσία αἱματηρή μέ ὅλη τή σημασία τῆς λέξης[40]. Ἔτσι, μπροστά στόν κίνδυνο τῆς ὁλοκληρωτικῆς ὑποδούλωσης τῆς Μάνης, ὁ ἐπίσκοπος Χριστόφορος μαζί μέ 45 προεστούς ἀναχώρησε καί πάλι στά τέλη Ὀκτωβρίου τοῦ 1642 γιά τή Νεάπολη σέ μιά ἀπελπισμένη προσπάθεια νά ὁλοκληρώσει τίς συμφωνίες γιά μετανάστευση[41], ἀλλά καί γιά νά ἐπαναλάβει τίς ἐκκλήσεις γιά στρατιωτική βοήθεια μέ στόχο τήν ἀπελευθέρωση τῆς Πελοποννήσου[42].

γεγονός πού προκάλεσε τήν παραίτηση τοῦ προστάτη του Καρα-Μουσταφᾶ (J. HAMMER, *ὅ.π.*, σ. 33-35).

37. Τόν Ἰούλιο τοῦ 1642 (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 133), ὁπότε, κατά τά φαινόμενα, θά εἶχε ἤδη ἀρχίσει ἡ ἀπογραφή τῆς Πελοποννήσου.

38. Ἀγροῖκο τόν χαρακτηρίζουν οἱ ἴδιοι στά τέλη τοῦ 1642 μέ ἐπιστολή τους πρός τούς Βενετούς (γι' αὐτήν βλ. παρακάτω σημ. 51), ὁ ὁποῖος μάλιστα τούς ἐπιβάλλει τόσο βαρειά φορολογία, ὥστε ἀκόμα καί οἱ προεστοί τους εἶναι φτωχοί. —Εἶναι πιθανό πάντως νά εἶχαν ἐγκατασταθεῖ καί ἄλλοι ἀγάδες στή Μάνη, ἕνας σέ κάθε φρούριο (στή Ζαρνάτα καί τόν Πασαβά τουλάχιστον, καί ὄχι μόνο στήν Κελεφά, ὅπου προφανῶς εἶχε τήν ἕδρα του ὁ ἀναφερόμενος στήν ἐπιστολή τῶν Μανιατῶν).

39. Ἄν καί ἡ τουρκική φρουρά δέν ξεπερνοῦσε τούς 200 στρατιῶτες (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὅ.π., σ. 133), θά εἶχαν δίκιο νά φοβοῦνται οἱ Μανιάτες μήπως ἡ ἐπιβολή τῶν Τούρκων γινόταν ὁριστική καί ἀπόλυτη μέ τήν ἐπισκευή τῶν φρουρίων πού, ὅπως εἴδαμε, σκόπευαν νά πραγματοποιήσουν (βλ. παραπάνω σ. 196).

40. Πρβλ. παραπάνω σημ. 38.

41. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὅ.π., σ. 133-134: Ἡ ἀναχώρηση ἔγινε μέ καΐκι ἀπό τό Οἴτυλο.

42. Βλ. παρακάτω Ἔγγρ. Α΄, σ. 120: Μαζί μέ τόν ἐπίσκοπο οἱ Μανιάτες ἀναφέρουν ὅτι εἶχαν ἀποστείλει καί κάποιον Ἀλέξανδρο Φεράνο, πρόσωπο ἄγνωστο ἀπ' ὅσο ξέρω, πού τό ἐπώνυμό του (ἄν ἔχει μεταφερθεῖ σωστά στήν ἰταλική μετάφραση πού διαθέτουμε) δέ μοιάζει γιά μανιάτικο: Ἴσως ἑπομένως νά εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ὡς διερμηνέας, ὅπως ἀκριβῶς καί ὁ Χανιώτης καπετάν Τζουάννες de Gregis εἴκοσι περίπου χρόνια ἀργότερα στίς συνεννοήσεις μέ τό Φερδινάνδο Β΄ τῆς Τοσκάνης, ὁ ὁποῖος μάλιστα συνυπέγραψε τίς συμφωνίες ὡς πληρεξούσιος τῶν Μανιατῶν (ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, ὅ.π., σ. 401-405, 409-410, 415-420) ἤ ὅπως πληρεξούσιός τους εἶχε ὑπάρξει καί ὁ Πατρινός Ἰωαννίτης ἱππότης τῆς Μάλτας Νικόλαος Μαρμαράς στά 1612-1613 (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Εἰδήσεις γιά Πατρινούς

Στίς ἐκκλήσεις αὐτές ὁ ἀντιβασιλιάς τῆς Νεάπολης φαίνεται πώς ἀπάντησε μέ ἀπόλυτη σιωπή. Ἀλλά καί οἱ προτάσεις γιά ὁμαδική ἐγκατάσταση στήν Κάτω Ἰταλία —παρόλη τήν «ἐνθαρρυντική», τελικά ὅμως παρελκυστική τακτική τῶν Ἱσπανῶν— δέν εἶχαν καλύτερη τύχη: Στήν πραγματικότητα ὁ δούκας τῆς Μεδίνας δέν τίς ἀποδέχτηκε ποτέ[43]. Ἡ περίφημη σύμβαση τοῦ 1641 δέν φαίνεται νά ἦταν παρά ἕνα προσύμφωνο, τό ὁποῖο στήν καλύτερη περίπτωση θά ἔπρεπε νά ἐπικυρωθεῖ ἀπό τό ἱσπανικό Συμβούλιο τοῦ Κράτους στή Μαδρίτη. Ἔτσι ἐξηγεῖται, νομίζω, τό γεγονός ὅτι ὁ πρόξενος τῆς Ἱσπανίας στή Ζάκυνθο[44] ἄλλαξε ἀπότομα

φυγάδες στήν Κάτω Ἰταλία κατά τόν ΣΤ΄ καί ΙΖ΄ αἰώνα, *Τόμος Τιμητικός Κ. Ν. Τριανταφύλλου*, Α΄, Πάτρα 1990, σ. 307-309). —Πάντως δέν ἀποκλείεται νά εἶχαν πραγματοποιηθεῖ περισσότερες ἀπό μία ἀποστολές τήν κρίσιμη ἐκείνη χρονιά τοῦ 1642.

43. Μαρτυρία τοῦ Ἱσπανοῦ πρεσβευτῆ στή Βενετία de la Fuente (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἑλληνικοί ἐποικισμοί..., σ. 121, 126). —Ἔτσι, γιά νά μήν ἀναλάβουν πρωτοβουλία καί πραγματοποιήσουν μόνοι τους οἱ Μανιάτες τή μετανάστευση, ὁ ἀντιβασιλιάς τούς εἶχε διατάξει τό 1640 νά τόν εἰδοποιήσουν πρίν ξεκινήσουν, γιά νά στείλει τάχα τά καράβια του γιά τή μεταφορά τους (βλ. παραπάνω σημ. 31). Ἀλλά ἡ πιό κραυγαλέα περίπτωση παρέλκυσης εἶναι φυσικά ἐκείνη τοῦ 1641, ὁπότε, παρά τήν ὑπογραφή τῆς συμφωνίας στίς 25 Ἰουνίου, ὁ δούκας τῆς Μεδίνας «φιλοξένησε» τούς Μανιάτες ἀντιπροσώπους στόν Τάραντα γιά πέντε ἀκόμη ὁλόκληρους μῆνες, κωλυσιεργώντας μέχρι νά φτάσει γιά τά καλά ὁ χειμώνας. Ἄν μάλιστα λογαριάσουμε ὅτι σύμφωνα μέ τό ἄρθρο 15 (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Καί ἄλλη..., σ. 435) ἡ σύμβαση θά ἴσχυε μόνο γιά ἕξι μῆνες ἀπό τήν ὑπογραφή της, ἀντιλαμβανόμαστε ξεκάθαρα τόν ἐμπαιγμό. —Ὅσο γιά στρατιωτική ἐπέμβαση στή Μάνη, ὄχι μόνο δέν τή συζητοῦσαν οἱ Ἱσπανοί, ἀφοῦ, ὅπως εἴδαμε, δέν ἦταν πιά σέ θέση νά τήν ἐπιχειρήσουν, ἀλλά ἀντίθετα χρησιμοποιοῦσαν ὡς πρόφαση γιά τήν «ἀναβολή» τῆς μετανάστευσης τίς ἐπιθέσεις τῶν κατοίκων της ἐνάντια στούς Τούρκους ἀκόμα καί στή διάρκεια τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, ὅ.π., σ. 128, 132-134), μέ στόχο ἀσφαλῶς νά τούς ἀπομακρύνουν ἀπό τήν ἐπιρροή τῶν Βενετῶν.

44. Ἡ παρουσίαση τῆς ἐξαιρετικῆς φυσιογνωμίας τοῦ Γεωργίου Λατίνου, πού σφράγισε μέ τή δράση του ἐπί 40 χρόνια (1612-1652) τή ζωή τῆς Ζακύνθου καί τῆς Μάνης, εἶναι ἀδύνατο νά χωρέσει σέ μιά ὑποσημείωση. Ἀνάλυση τοῦ ρόλου του (παράλληλα μέ τή βιογραφία του) ἐπιχειρῶ στή μελέτη πού ἑτοιμάζω γιά τήν ἀνάμιξη τοῦ Νικοδήμου Μεταξᾶ στό «Ρεμπελιό τῶν ποπολάρων», γιά τήν ὁποία ἔχω προβεῖ σέ πρόδρομη σχετική ἀνακοίνωση στό Ε΄ Πανιόνιο Συνέδριο. Εἶναι πάντως χρήσιμο νά τονιστεῖ ἐδῶ πώς ἡ κυριαρχική ἐπιρροή τοῦ Λατίνου πάνω στούς Μανιάτες ἑδραζόταν στίς στενότατες σχέσεις πού εἶχε καλλιεργήσει μέ τήν ἰσχυρή καί πολυπλυθέστατη «παροικία» τους στή Ζάκυνθο (οἱ πολυσχιδεῖς ἐπαφές Ζακύνθου καί Μάνης ἔχουν διερευνηθεῖ σέ ὀχτώ συνολικά δημοσιεύματα τοῦ ἀκούραστου Δ. Βαγιακάκου, πού ἔχουν πρόσφατα παραθέσει οἱ ΕΛΕΝΗ ΜΠΕΛΙΑ, Δικαίου Β. Βαγιακάκου βιογραφία - ἐργογραφία, *Θησαύρισμα. Ἀριστεῖον πνευματικόν εἰς τόν Δ.Β.Β....*, *Λακωνικαί Σπουδαί* 10 (1990) *30 καί σημ. 5-6 καί Κ. ΤΣΙΚΝΑΚΗΣ, Μιά περίπτωση ἐκβιασμοῦ τῆς Βενετίας ἀπό κατοίκους τῆς Μάνης (1575-1576), *ὅ.π.*, σ. 231 σημ. 2, τόν ὁποῖο καί εὐχαριστῶ γιά τήν ὑπόδειξη,

τή στάση του καί, ἀπό μυστηριώδης καί ἀπρόσιτος πού ἦταν, ἔγινε ξαφνικά λαλίστατος ἀμέσως μετά τό ταξίδι τοῦ 1641 «ἀποκαλύπτοντας» στό Βενετό προβλεπτή τό περιεχόμενο τῆς συμφωνίας, τήν ὁποία ἰσχυρίστηκε πώς ὁ ἴδιος εἶχε ὁλοκληρώσει στή Νεάπολη. Πρόσθετε ἐπίσης ὅτι ὁ ἀντιβασιλιάς, ὁ ὁποῖος εἶχε ὑπογράψει μέ τό ἴδιο του τό χέρι τή σύμβαση, ἐπειγόταν ἀπό προσωπικό συμφέρον νά ἐποικίσει τά κτήματά του στό Stigliano μέ 12.000 περίπου Μανιάτες καί ὑποσχόταν ὅτι καί τό κεντρικό Συμβούλιο θά ἔδινε τή συγκατάθεσή του. Ταυτόχρονα ὅμως ὁ πρόξενος μέ ἀριστοτεχνικό τρόπο καλλιεργοῦσε ἐλπίδες στούς Βενετούς, ἀμφισβητώντας τάχα τήν αἰσιοδοξία τοῦ ἀντιβασιλιᾶ καί ὑποστηρίζοντας ὅτι τό Συμβούλιο δέν θά ἐπικύρωνε τίς συμφωνίες γιατί διατηροῦσε ἐπιφυλάξεις[45] —ἐνῶ στήν πραγματικότητα ἐπιφυλάξεις εἶχε ὁ ἴδιος ὁ ἀντιβασιλιάς δούκας τῆς Μεδίνας, πού εἶχε ἀρνηθεῖ νά δώσει συνέχεια στό ζήτημα.

— Περίτεχνοι διπλωματικοί ἑλιγμοί. Ἀπό ἐδῶ καί μπρός θά παρακολουθήσουμε μιά σειρά ἀλεπάλληλων κινήσεων μέ ἐναλλασσόμενη κατεύθυνση, μέ τίς ὁποῖες οἱ Μανιάτες καί ὁ πρόξενος, κάθε πού θά στομώνει ἡ δίοδος πρός τήν ἱσπανική ὑποστήριξη, θά προσεγγίζουν τούς Βενετούς. Καί οἱ συγκυρίες, ὅπως θά δοῦμε, θά εὐνοήσουν τήν ἐκτύλιξη αὐτῶν τῶν πανάρχαιων στρατηγικῶν.

Ἀνοίγοντας ὁ πρόξενος Λατίνος τήν αὐλαία γιά τήν εἴσοδο τῶν Βενετῶν στό προσκήνιο ὑπολογίζει στήν ἀνησυχία πού προκαλοῦν στούς τελευταίους οἱ συνεννοήσεις μέ τούς Ἱσπανούς. Ἴσως δέν ξέρει ὅτι οἱ Βενετοί ἔχουν καταδώσει στούς Τούρκους τίς ἐπαφές αὐτές ἀπό τήν ἀρχή, ἀπό τήν ἄφιξη τοῦ Τζώρτζη Ἐφέσιου στή Μάνη[46] καί ὅτι ἴσως νά εἶναι

μεταξύ ἄλλων, τοῦ ἔνατου: Δ. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ, Ἱστορικόν σχεδίασμα περί τῶν ἀποικισμῶν τῶν Μανιατῶν, *Δελτίον Ἐραλδικῆς καί Γενεαλογικῆς Ἑταιρείας Ἑλλάδος* 8 (1992) 318-320).

45. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὅ.π., σ. 131-132.

46. Ὁ προβλεπτής Ζακύνθου ἐνημέρωσε σχετικά τό βάιλο στήν Κωνσταντινούπολη ζητώντας του νά «ἐνεργήσει» ὥστε νά ματαιωθεῖ ἡ μετανάστευση, γιά νά μή θιγοῦν τά ἰδιαίτερα συμφέροντα τῆς Βενετίας (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὅ.π., σ. 126). —Δέν ἦταν ἡ πρώτη φορά: Καί στό διάστημα τῶν μεγάλων ἐξεγέρσεων μέχρι τό 1622 οἱ Βενετοί ἐνημέρωναν τούς Τούρκους ὄχι μόνο γιά τίς κινήσεις τῶν ὑποδούλων, ἀλλά ἀκόμα καί γιά τίς ἐνέργειες τοῦ πάπα μέ σκοπό τή σύμπηξη συμμαχίας ἐναντίον τους (ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ κίνηση τοῦ δούκα τοῦ Νεβέρ...*, σ. 173 καί σημ. 1-5). —Γιά τήν ἐπαγρύπνηση τῶν Βενετῶν καί τή διαπάλη τῶν ἱσπανικῶν καί βενετικῶν δικτύων κατασκοπείας βλ. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ, Venezia e i domini veneziani tramite di informazioni sui turchi per gli spagnoli

ὑπαίτιοι γιά τήν ὀργή τῆς Πύλης καί γιά τήν ἐπακόλουθη ἔξαρση τῶν τουρκικῶν ἀπειλῶν τοῦ 1642. Ἀλλά δέν τούς ἀνεβάζει βέβαια στή σκηνή γιά νά καταστρέψουν τά μεταναστευτικά του σχέδια: Ἐπισείοντας τή δῆθεν ὁλοκλήρωση τῶν συμφωνιῶν, ἀνακοινώνοντας πώς ἡ ἀναχώρηση τῶν ἐποίκων θά πραγματοποιηθεῖ ὁριστικά τό φθινόπωρο τοῦ 1642, τέλος μεταβάλλοντας καί πάλι τή στάση του καί καλύπτοντας μέ μυστήριο τίς νέες ἐπαφές τοῦ ἐπισκόπου καί τοῦ ἴδιου μέ τό δούκα τῆς Μεδίνας[47] ἀποσκοπεῖ στήν αὔξηση τῆς ἀγωνίας τῶν Βενετῶν, οἱ ὁποῖοι θορυβημένοι ἀναγκάζονται νά ἐπέμβουν τελικά καί νά ἐκδηλώσουν ἐνεργά τό ἐνδιαφέρον τους. Καί ἐνῶ ἐκεῖνοι ἀρχίζουν τήν προπαγάνδα μέ στόχο νά ἀποσπάσουν ἀπό τήν ἐπιρροή τῶν Ἱσπανῶν τούς Μανιάτες[48], οἱ τελευταῖοι ἀντιστρέφουν

---

nel sec. XVI, στό *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI). Aspetti e problemi,* ἐπιμ. H-G. Beck, M. Manoussacas, A. Pertusi, τ. 1, Φλωρεντία 1977, σ. 117-136 (καί γόνιμη συζήτηση 137-141). Βλ. καί P. PRETO, La querra segreta: Spionaggio, sabotaggi, attentati, στό *Venezia e la difesa del Levante,* Βενετία 1986, σ. 79-85. —Γιά τίς πάντοτε ἐχθρικές σχέσεις μεταξύ τῶν δύο κρατῶν βλ. ἐπίσης Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ, Ἡ Κρήτη καί οἱ Ἱσπανοί στά χρόνια τῆς βενετοκρατίας, *Πεπραγμένα τοῦ Γ΄ Διεθνοῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου,* τ. 2, Ἀθήνα 1974, σ. 343-345.

47. Στίς 25 Ὀκτωβρίου / 4 Νοεμβρίου 1642 ὁ προβλεπτής Ζακύνθου ὁμολογεῖ ὅτι δέν κατόρθωσε νά τοῦ ἀποσπάσει καμιά πληροφορία, ἐνῶ ἤδη ὁ ἐπίσκοπος Χριστόφορος εἶχε ἀναχωρήσει γιά τη Νεάπολη (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὅ.π., σ. 133). —Κύρια πηγή γιά τήν ἐνημέρωση τῶν Βενετῶν παρέμεναν οἱ καταθέσεις ἀτόμων πού ἔρχονταν ἀπό τή Μάνη.

48. Ἀλλά ἐκτός ἀπό τήν προπαγάνδα (γιά τήν ὁποία βλ. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, ὅ.π., σ. 134-137), τήν ἄσκηση πιέσεων (βλ. ἐδῶ παραπάνω σημ. 30) καί τήν κατάδοση τῶν συνεννοήσεων στούς Τούρκους (βλ. σημ. 46) οἱ Βενετοί μεταχειρίζονταν καί ἄλλους, πιό ἐκλεπτυσμένους τρόπους γιά νά ἀνακόψουν τή διείσδυση τῶν Ἱσπανῶν καί νά ἀνακτήσουν τήν ἐπιρροή τους πάνω στούς Μανιάτες *(per riddurre quella gente nel nostro dominio):* Μέ τή μέθοδο τῶν στρατολογήσεων —εἴτε εἶχαν πραγματική ἀνάγκη ἀπό στρατιῶτες εἴτε ὄχι—ἔδειχναν ἔμπρακτα τό ἐνδιαφέρον τους γι ' αὐτούς καί τούς προσέγγιζαν ἀβίαστα καί φυσιολογικά. Τό ἴδιο ἔγινε καί τώρα μέ πρωτοβουλία τοῦ καπετάνιου Κρήτης Μαρίνου Badoer, στόν ὁποῖο ὁ προβλεπτής Ζακύνθου Ἀντώνιος Molin ὑποσχέθηκε κάθε δυνατή συνδρομή, ἐνῶ ἀπ' τήν ἄλλη καί ὁ Νικόλαος Σιγοῦρος διαβεβαίωνε τόν τελευταῖο πώς ἦταν σέ θέση νά συγκεντρώσει 500 μισθοφόρους ἀπό τή Μάνη (A.S.V., *Senato I (Secreta) -Deliberazioni ai rettori...,* filza 16, 19 Φεβρουαρίου 1642 [= 1643] in pregadi: Ἡ Σύγκλητος ἐπικρότησε ζωηρά τίς ἐνέργειες αὐτές. - Πρβλ. καί *Δημ. Βιβλ. Πάτρας «Κωδ. Μέρτζιου»,* ὅ.π., σ. 35, ὅπου ὁ Molin, σέ σχετική ἐπιστολή του, ἀναφέρει περιέργως ὅτι ἡ στρατολόγηση Σιγούρου θά γινόταν dalla Morea —ἀλλά ὁ Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη... σ. 134 μεταφράζει ἀπτόητος «ἀπό τή Μάνη»).—' Αλλά καί ὅταν τό 1639 ὁ δούκας τῆς Μεδίνας εἶχε ἀποστείλει τόν ἱππότη Mara στή Χιμάρα γιά νά διενεργήσει στρατολογίες, ἡ Σύγκλητος διέταξε τόν προβλεπτή τοῦ στόλου νά προβεῖ στή στρατολόγηση ἄλλων 300 Χιμαριωτῶν καί νά ἔρθει σέ ἐπαφή μέ τούς προύχοντες τῆς περιοχῆς (per)... *difficoltar li pensieri de' spagnoli nel medesimo affare...* (A.S.V., *ὅ.π.,* filza 13, 28 Δεκεμβρίου 1639 καί 7 Ἰανουαρίου 1639 [= 1640] in pregadi).

τήν κατάσταση καί φτάνουν στό σκοπό τους μέ μιά ἀναπάντεχη κίνηση: Δηλώνουν ὅτι εὐχαρίστως θά ἀποδέχονταν νά ἐγκατασταθοῦν στά ἐδάφη πού, καθώς πληροφορήθηκαν, διαθέτει τό βενετικό κράτος[49], τό ὁποῖο βέβαια καί προτιμοῦν ἀπό ὁποιοδήποτε ἄλλο.

Ὁ Βενετός προβλεπτής ἀπορρίπτει μέ ἀποτροπιασμό —γιά νά μήν ποῦμε καί μέ τρόμο— τήν πρόταση διαβεβαιώνοντας κατηγορηματικά ὅτι δέν ὑπάρχουν στή βενετική ἐπικράτεια παρόμοιες περιοχές, σέ μιά προσπάθεια νά ἀνακόψει δραστικά τίς διαγραφόμενες διαπραγματεύσεις. Ὅμως, ὅταν ξεκινάει ἕνας διάλογος τέτοιας ὑφῆς, ἀποτελεῖ στήν πράξη τό προοίμιο γιά οὐσιαστικότερες συνεννοήσεις. Ἐξάλλου ἡ εὐκαιρία νά ἐξυπηρετήσει ὁ προβλεπτής σημαντικά τά βενετικά συμφέροντα δέν ἦταν εὐκαταφρόνητη. Ἔτσι, στίς δυό ἀλεπάλληλες συναντήσεις του μέ ἐκπροσώπους τῶν Μανιατῶν στά τέλη τοῦ Δεκέμβρη 1642 καί τοῦ Γενάρη 1643, σπεύδει νά ἀπαλύνει τήν ἐντύπωση πού ἴσως δημιούργησε ἡ ἄρνησή του καί προσφέρεται νά παρακαλέσει τό Βενετό βάιλο στήν Κωνσταντινούπολη νά μεσολαβήσει στούς Τούρκους ὥστε νά πάψουν νά καταπιέζουν τούς Μανιάτες, ἀρκεῖ βέβαια οἱ τελευταῖοι νά στρέψουν τήν πλάτη στούς Ἱσπανούς καί νά μήν ἐγκαταλείψουν τόν τόπο τους[50]. Τό ζήτημα δέν εἶναι καθόλου ἀσήμαντο: Μιά ἡμιαυτόνομη στήν πράξη περιοχή ὅπως ἡ Μάνη θά διαθέτει ἐπίσημο ἐκφραστή καί ἀμύντορα τῶν δικαίων της στήν αὐλή τοῦ ἐπικυρίαρχου ὀθωμανικοῦ κράτους τόν ἐκπρόσωπο μιᾶς μεγάλης δύναμης ὅπως ἡ Βενετία.

Ἡ ἀντιπρόταση τοῦ προβλεπτῆ σημαδεύει δίχως ἄλλο τήν καρδιά τοῦ προβλήματος. Γιατί ἐκεῖνο πού ἐπιθυμοῦν πραγματικά οἱ Μανιάτες δέν εἶναι φυσικά ὁ ἐκπατρισμός, ἀλλά ἡ ἐξασφάλιση τῆς προστασίας ἑνός χριστιανικοῦ κράτους, πού θά τούς ἐπιτρέψει νά διατηρήσουν τήν ἀνεξαρτησία τους καί τίς ἐλπίδες γιά ὁριστική ἀποτίναξη τοῦ ζυγοῦ τῶν

---

49. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 134-135. —Οἱ Μανιάτες γνώριζαν τουλάχιστον ἀπό τό 1615 τήν ὕπαρξη ἀκατοίκητων ἤ ἀραιοκατοικημένων περιοχῶν στήν Ἰστρία, στήν ὁποία εἶχαν ζητήσει ἀπό τούς Βενετούς νά καταφύγουν (ὅ.π., σ. 109, 110, 111) στήν ὀξύτερη φάση τοῦ μεγάλου ξεσηκωμοῦ τους, ἀλλά ἐκεῖνοι δέν φαίνεται νά ἔδωσαν συνέχεια στό θέμα.

50. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὅ.π., σ. 134, 135-136. —Οἱ ἐνέργειες αὐτές τοῦ προβλεπτῆ θά προκαλέσουν τήν εὐαρέσκεια τῆς Συγκλήτου, ἡ ὁποία θά ἐπαινέσει τή σύνεση καί τήν προνοητικότητά του (ἰδίως ἐπειδή ἀπέφυγε νά δώσει ἔγγραφη ἀπάντηση στούς Μανιάτες, ὥστε νά μήν παρερμηνεύσουν κάποια διατύπωση ὡς ἐνθαρρυντική καί δημιουργήσουν προβλήματα). Παράλληλα θά τοῦ συστήσει νά συνεχίσει τήν καλλιέργεια καλῶν διαθέσεων τῶν Μανιατῶν πρός τή Βενετία, χωρίς ὅμως ἀνάμιξη τοῦ ἐπίσημου κράτους, ἀτομικά καί μέ δική του πρωτοβουλία! (A.S.V., *ὅ.π.*, filza 16, 19 Φεβρουαρίου 1642 [= 1643] in pregadi). Πρβλ. καί ἐδῶ παρακάτω σημ. 55.

Ὀθωμανῶν. Ἔτσι, παρόλο πού γιά ἕνα διάστημα ὑπερασπίζονται τήν ἀξιοπιστία τους (καί παράλληλα κραδαίνουν τό μοναδικό διαπραγματευτικό τους ὅπλο) διακηρύσσοντας ὅτι δέν μποροῦν παρά νά μείνουν πιστοί στό λόγο τους πρός τό δούκα τῆς Μεδίνας καί νά τοῦ παραχωρήσουν τούς 16.000 μετανάστες πού ἰσχυρίζονται πώς τοῦ ὑποσχέθηκαν, παρόλο ἀκόμη πού ὁ πρόξενος διασπείρει νέες φῆμες ὅτι ἀναμένονται οἱ γαλέρες τῆς Τοσκάνης καί τῆς Μάλτας γιά τήν ἐπιβίβασή τους, ὅμως ἀναγκάζονται στίς 25 τοῦ Μάρτη 1643 νά δεχτοῦν μέ εὐχαριστίες τή διαμεσολάβηση τῶν Βενετῶν πρός τούς Τούρκους καί νά δηλώσουν πώς εἶναι ἕτοιμοι νά ἀποσύρουν τό λόγο τους πρός τούς Ἱσπανούς ἀμέσως μόλις τούς διατάξει ἡ Βενετία[51].

Τώρα πιά οἱ Βενετοί ἔχουν ὁδηγήσει τά πράγματα στό σημεῖο πού ἐπιθυμοῦσαν. Συνεπικουροῦνται κι ἀπό κάποιες περίεργες συμπτώσεις, ὅπως ἡ ἀνυπόστατη εἴδηση πού κυκλοφόρησε ὅτι δῆθεν ὁ δούκας τῆς Μεδίνας εἶχε μετατεθεῖ στή διοίκηση τοῦ Μιλάνου[52]. Βλέπουν ἐπιπλέον τίς γαλέρες τῆς Μάλτας νά περνοῦν ἀπό τό Ταίναρο δίχως κάν νά ρίξουν ἄγκυρα[53]. Βεβαιώνονται λοιπόν ὅτι οἱ συμφωνίες, κι ἄν ἀκόμη ἔχουν συναφθεῖ, δέν θά ὑλοποιηθοῦν —τουλάχιστον στό προσεχές μέλλον. Ὅταν πιά οἱ Μανιάτες μέ τό τελευταῖο τους διάβημα ἐμπιστεύονται τή μοίρα τους στά χέρια τῶν Βενετῶν, ὄχι μόνο βλέπουν τά μεταναστευτικά τους σχέδια νά ματαιώνονται, ἀλλά καί βρίσκονται στήν ἀνάγκη νά ὑποστοῦν

51. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὅ.π., 135 (ἐπιστολή τῶν Μανιατῶν (τέλη Δεκεμβρίου 1642), στήν ὁποία μεταξύ τῶν ἄλλων πού ἀναφέραμε, προτείνουν νά μεταφερθοῦν μέ ἔξοδα τῶν Βενετῶν μερικοί δημογέροντες, γιά νά ἐξετάσουν τήν περιοχή στήν ὁποία ζητοῦν νά μετοικήσουν), 136 (νέα πρόταση τοῦ προβλεπτῆ γιά διαμεσολάβηση τοῦ βαΐλου, πού οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Μάνης ὑποδέχονται μέ ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ ἡ περίπτωση νά ἐγκατασταθοῦν σέ βενετικό ἔδαφος ἔχει ἀποκλεισθεῖ κατηγορηματικά), 137 (πλήρης ἀποδοχή τῶν προτάσεων μέ τήν τελευταία ἐπιστολή): Ἡ κλιμάκωση τῶν ὑποχωρήσεων εἶναι ὁλοφάνερη. Ἐξάλλου γιά πόσο καιρό ἀκόμα θά μποροῦσαν νά κρύβουν οἱ Μανιάτες τή δύσκολη θέση στήν ὁποία εἶχαν περιέλθει ἀπό τή στιγμή πού, ὅπως φαίνεται, ὁ δούκας τῆς Μεδίνας διέκοψε τίς ἐπαφές μαζί τους στά τέλη τοῦ 1642;

52. Πού ἦταν γνωστή στόν προβλεπτή Ζακύνθου ἤδη κατά τή δεύτερη —καί ἀποφασιστική—ἐπαφή του μέ τούς Μανιάτες προεστούς (29 Ἰανουαρίου/8 Φεβρουαρίου 1643). Ἀσφαλῶς ἡ εἴδηση αὐτή τόν καθησύχασε καί τόν ἐνίσχυσε στή συνάντηση ἐκείνη —καί βέβαια δέν θά ἔχασε τήν εὐκαιρία νά τούς τήν κοινοποιήσει. Ὁπωσδήποτε ἡ πρώτη σκέψη πού ἔρχεται στό νοῦ εἶναι ὅτι ἡ πληροφορία εἶχε χαλκευθεῖ ἀπό τούς Βενετούς, ἐκτός ἄν σημαίνει ἁπλῶς ὅτι ὁ δούκας τῆς Μεδίνας ἐ κ λ έ χ τ η κ ε νά ἀναλάβει τή διοίκηση τοῦ Μιλάνου, ἐννοεῖται ἀφοῦ πρῶτα θά ἔληγε ἡ θητεία του στή Νεάπολη (ἀπό τήν ὁποία πάντως ἀναχώρησε στίς 14 Μαΐου 1644, βλ. G. GONIGLIO, *I vicerè di Napoli...*, σ. 247).

53. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὅ.π., σ. 137, 138.

ἀβοήθητοι τά ἀντίποινα τῶν Τούρκων[54]. Τώρα πού ἐκεῖνοι ἐγκαταλείφθηκαν στό ἔλεός τους, οἱ Βενετοί δέν φαίνεται νά θυμοῦνται τίς ὑποσχέσεις τους γιά ὑποστήριξη[55]. Ἴσα - ἴσα τούς καταδιώκουν κι αὐτοί μέ τή σειρά τους μέ ἀφορμή τήν πειρατεία[56]. Ἀλλά ἀκόμα κι ὅταν μετά ἀπό ἐνάμισο περίπου χρόνο μιά χούφτα Μανιάτες (σαρανταένας ὅλοι κι ὅλοι) θά ἐπιχειρήσουν νά ἀπαλλαγοῦν ἀπό τίς τουρκικές πιέσεις —πού ὁλοφάνερα εἶχαν ἐνταθεῖ—καί νά ἐγκατασταθοῦν στήν Καλαβρία, οἱ Βενετοί θά τούς κρατήσουν στήν Κέρκυρα καί τελικά θά τούς δολοφονήσουν ἀργά - ἀργά[57]...

Ξαναρχίζουν λοιπόν, ὅπως θά περίμενε κανείς, οἱ συνεννοήσεις μέ τούς Ἱσπανούς: τό Δεκέμβρη τοῦ 1644 ὁ ἐπίσκοπος Χριστόφορος καί δυό Μανιάτες προεστοί συναντοῦν στή Βενετία τόν ἐκεῖ πρεσβευτή τῆς Ἱσπανίας μαρκήσιο de la Fuente καί τοῦ ζητοῦν ἐπανέναρξη τῶν διαπραγματεύσεων. Ἡ νέα αὐτή φάση ἔχει παρουσιαστεῖ διεξοδικά ἀπό τόν Ι. Χασιώτη[58], ὁ ὁποῖος μάλιστα χρησιμοποίησε ἱσπανικές ἀρχειακές πηγές. Θά τονίσουμε μόνο πώς γιά πρώτη φορά ἀπ' ὅσο γνωρίζουμε ἀσχολήθηκε μέ τό ζήτημα τό Συμβούλιο τοῦ Κράτους στή Μαδρίτη[59] καί, παρότι χαρακτήρισε τήν πραγματοποίηση τῆς μετανάστευσης «σχεδόν ἀδύνατη», δέν ἀπέρριψε τήν πρόταση[60] ἀκολουθώντας τήν πάγια τακτική τῆς Ἱσπανίας νά μήν ἀποθαρρύνει τούς Ἕλληνες ὅταν ἀποτείνονται σ' αὐτήν. Εὐθυ-

54. Βλ. παραπάνω σ. 196-197.

55. Ἀφοῦ ἡ ἐπίσημη Βενετία, ὅπως εἴδαμε, ἀπέφυγε ὁποιαδήποτε φανερή ἀνάμιξη στό ζήτημα —οὔτε φυσικά ἐνέκρινε τό σχέδιο γιά διαμεσολάβηση τοῦ βαΐλου, τό ὁποῖο ἡ Σύγκλητος ἀντιπαρῆλθε χωρίς κανένα σχόλιο (βλ. παραπάνω σημ. 50): Ἕνα κράτος πού ἀσθμαίνοντας ἀγωνίζεται μέ τήν «ἄψογη στάση» του νά περισώσει τά ἐδάφη του δέ θά μποροῦσε νά ἐμφανιστεῖ ὡς προστάτης ἀνυπότακτων πληθυσμῶν, πού ὑπάγονταν μάλιστα στήν ἐξουσία τοῦ κυριότερου ἀντιπάλου του, χωρίς τό φόβο νά τόν ἐρεθίσει ἐπικίνδυνα (γιά τή στάση τῆς Βενετίας βλ. παραπάνω σ. 185-193 καί σημ. 14).

56. Στά τέλη τοῦ 1643 εἶχαν συλλάβει ἕνα καΐκι τους (Κ. ΝΤΟΚΟΣ, Ἐπαναστατικαί κινήσεις..., σ. 226, σημ. 1).

57. Εἶναι ἡ τραγική περίπτωση τοῦ Δήμου Μαχαιρίδη (τόν ἀναφέραμε παραπάνω σ. 200), πού ἔπεσε ἀπό τή Σκύλλα στή Χάρυβδη: Τά γεγονότα (τέλη 1644 - ἀρχές 1645) στοῦ Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, Καί ἄλλη..., σ. 434-436 καί ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἡ Μάνη..., σ. 139, 140, ἡ ἑρμηνεία τους στοῦ Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ, Ἑλληνικοί ἐποικισμοί..., σ. 120.

58. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, ὅ.π., σ. 121-127, 147-150.

59. Ἡ ἰσχυρή γραφειοκρατική δομή τῶν κρατῶν ἐκείνων, παρόλες τίς ἀργοκίνητες διαδικασίες πού τή χαρακτήριζαν, καθιστᾶ σχεδόν βέβαιη τήν πιθανότητα νά εἶχαν συζητηθεῖ στό ἱσπανικό Συμβούλιο τοῦ Κράτους (ἤ τουλάχιστον στό Συμβούλιο τῆς Ἰταλίας) καί οἱ προηγούμενες συνεννοήσεις τῶν Μανιατῶν μέ τό δούκα τῆς Μεδίνας (ὅπως ἄλλωστε μέ φυσικότητα εἶχε ὑπαινιχθεῖ, προεξοφλώντας τήν ἀπόρριψη τῶν προτάσεων, ὁ πρόξενος Γεώργιος Λατίνος, βλ. ἐδῶ παραπάνω σ. 205).

60. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, ὅ.π., σ. 127 (9 Μαρτίου 1645).

γραμμιζόμενοι μέ τήν τακτική αὐτή συνέχισαν καί οἱ ἀντιβασιλιάδες τῆς Νεάπολης —ὁ ναύαρχος τῆς Καστίλλης[61] ἀρχικά καί ὁ δούκας τοῦ Arcos[62] ἔπειτα— τήν ἐπικοινωνία μέ τούς Μανιάτες εἴτε ἀπευθείας εἴτε μέ ἐνδιάμεσο τόν πρόξενο Γεώργιο Λατίνο: Οἱ πολιτικές σκοπιμότητες τῶν Ἱσπανῶν, πού ἐπιθυμοῦσαν τή διατήρηση μιᾶς ἀνώδυνης ἐπαφῆς, ὁδήγησαν καί πάλι τίς διαπραγματεύσεις σέ μιά μακριά σήραγγα, σκοτεινή κι ἀτέλειωτη.

Ἀπό τό ἀδιέξοδο αὐτό βγάζει τούς Μανιάτες (γιά νά τούς παρασύρει στό μάτι ἑνός βιαιότερου κυκλώνα) τό ξέσπασμα τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου. Στή δραματική καί μακροχρόνια τούτη σύγκρουση διαβλέπουν τή μοναδική εὐκαιρία γιά μιά πιό εὐοίωνη καί μόνιμη προσέγγιση μέ τούς Βενετούς καί, πάνω ἀπ' ὅλα, τίς εὐνοϊκότερες προϋποθέσεις γιά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Μοριᾶ, τήν ὁποία δέν θά πάψουν νά ἐπιδιώκουν μέ ἀξιοσημείωτη ἐπιμονή καί σταθερότητα, παρόλο πού οἱ Βενετοί θά τούς ἀπογοητεύσουν καί πάλι. Σχεδόν ταυτόχρονα μέ τήν ἔναρξη τῶν ἐχθροπραξιῶν ὁ ἐπίσκοπος τῆς Μάνης προσκαλεῖ τό Βενετό γενικό προβλεπτή θαλάσσης νά καταπλεύσει στό Πόρτο Κάγιο καί νά στρατολογήσει ὅσους Μανιάτες χρειάζεται[63]. Ἀντιπρόσωποι[64] κατεβαίνουν στήν Κρήτη γιά νά προτείνουν

61. G. CONIGLIO, *I vicerè...*, σ. 247-250 (14 Μαΐου 1644 - 11 Φεβρουαρίου 1646). —Ἀποκαλύπτεται τώρα ὅτι οἱ Μανιάτες, παράλληλα μέ τίς ἐπαφές τους μέ τόν ἐπιφυλακτικό καί σκεπτικιστή de la Fuente, ἄρχισαν συνεννοήσεις καί μέ τό νέο ἀντιβασιλιά (προφανῶς μόλις πληροφορήθηκαν τήν ἀπομάκρυνση ἀπό τή Νεάπολη τοῦ δούκα τῆς Μεδίνας —πραγματική αὐτή τή φορά, βλ. παραπάνω σημ. 52), στόν ὁποῖο ὑπέβαλαν τήν ἴδια διττή πρόταση γιά κατάληψη τῆς Πελοποννήσου καί γιά ὁμαδική μετανάστευση (βλ. παρακάτω Ἔγγρ. Α, σ. 230-232. - Πρβλ. καί Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ, Fuentes de la historia griega moderna en archivos y bibliotecas españoles, *Hispania* 29(1969) 151: μνεία πολεμικῆς πρότασης τοῦ 1644).

62. Βλ. παρακάτω Ἔγγρ. Α, σ. 230. —Γιά τό δούκα τοῦ Arcos (Rodrigo Ponce de Leon, 11 Φεβρουαρίου 1646 - 19 Ἰανουαρίου 1649) βλ. G. GONIGLIO, *I vicerè di Napoli...*, σ. 251-265.

63. Τόν Αὔγουστο τοῦ 1645 (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 140-141).

64. Ἀνάμεσά τους ἴσως νά ἦταν καί οἱ γνωστοί μας ἀδελφοί Μιχάλης καί Νικόλας Γιατρός. Ὁπωσδήποτε πάντως πρέπει νά συμπεριλαμβανόταν —ἄν ὄχι καί νά ἡγοῦνταν—ἕνα ἄλλο σπουδαῖο μέλος τῆς πατριᾶς ἐκείνης, ὁ Λουκάς Γιατρός, πού ἐπίσης ἀπό τόν Αὔγουστο τοῦ 1645 ἐπιδίωκε συνάντηση μέ τό Βενετό γενικό προβλεπτή, γιά νά τοῦ ζητήσει μισή μοίρα γαλερῶν μέ τίς ὁποῖες ὑποσχόταν ὅτι αὐτός καί οἱ ἄντρες του θά κατακτοῦσαν ὁλόκληρο τό Μοριά (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὅ.π., σ. 141). —Στήν ἐπιδρομή ἐναντίον τῆς Καλαμάτας τό 1659 θά πρωτοστατήσει στήν κινητοποίηση τῶν Μανιατῶν καί τῶν Μεσσηνίων, τῶν ὁποίων «οἱ (ἐπαναστατικές) διαθέσεις δέ θά μποροῦσαν νά

στρατιωτική βοήθεια στό γενικό προβλέπτή Κρήτης Ἀντρέα Cornaro καί νά δηλώσουν ὑποταγή στή Βενετία[65]. Σέ ἔνδειξη πίστης καί ἀφοσίωσης τοῦ προσφέρουν δαχτυλίδι —κι ἐκεῖνος, μέ ἀνέμελη εὐγνωμοσύνη, ἀντιπροσφέρει ἕνα δικό του μέ χαραγμένα τά διακριτικά του[66].

Σέ στεριά καί θάλασσα οἱ Μανιάτες διενεργοῦν καθημερινά ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι πετρωμένοι ἀπό φόβο ἀποφεύγουν νά ἀντιδράσουν[67]. Ἐνῶ ὁ Μιχάλης Γιατρός συνεργάζεται μέ τόν πρόξενο στή Ζάκυνθο γιά τήν προώθηση τῶν συνεννοήσεων μέ τούς Ἱσπανούς (πού εὔλογα ἀναζωπυρώνονται), τήν ἴδια ἐκείνη στιγμή διοχετεύει πληροφορίες χρήσιμες στούς Βενετούς (μέχρι καί γιά τήν προέλαση τῶν Ρώσων στίς ὀθωμανικές κτήσεις). Ἀλλά παρόλη τή δεξιοτεχνία στήν ἐφαρμογή τῆς παλιᾶς δοκιμασμένης πρακτικῆς (ὁ πρόξενος ἀφήνει νά διαρρεύσουν οἱ πληροφορίες γιά τίς ἐπαφές του μέ «κάποιο Μανιάτη προεστό», ἐνῶ παράλληλα ὁ Μιχάλης Γιατρός διατυπώνει πρός τόν προβλεπτή ἀπερίφραστα παράπονα γιά τήν πλήρη ἐγκατάλειψη τῆς Μάνης ἀπό τούς Βενετούς[68]), οἱ τελευταῖοι θά προσπεράσουν μέ ἀδιαφορία τό δόλωμα καί θά παραμείνουν παγεροί καί καχύποπτοι: Τό δαχτυλίδι τοῦ

εἶναι πιό ζωηρές οὔτε πιό φλογερές» (*fervide* κι ὄχι fenide [=;] ὅπως ἐκδίδει ὁ Α. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, Ἐπαναστατικές κινήσεις στήν Πελοπόννησο στά 1659, *Πελοποννησιακά* 8 (1971) 258, ἀντιστρέφοντας καί τό νόημα τῆς φράσης στήν ἀπόδοση, σ. 259). Οἱ ἡγετικές του ἱκανότητες καί οἱ ὑπηρεσίες του πρός τή Βενετία θά ἀναγνωριστοῦν καί ἔμπρακτα ἀπό τό Φραγκίσκο Morosini, ὁ ὁποῖος θά τοῦ χορηγήσει μηνιαῖο ἐπίδομα 50 δουκάτων, πού θά τό εἰσπράττει ἀπό τό ἐτήσιο χαράτσι πού κατέβαλλε στούς Βενετούς ἡ Μῆλος (τά νησιά τοῦ Αἰγαίου φορολογοῦνταν διπλά ἀπό Τούρκους καί Βενετούς —κάποτε καί τριπλά, ἀπό τούς κουρσάρους— γιά πολύ μεγαλύτερο διάστημα ἀπ' ὅσο μέχρι σήμερα πιστεύεται). Στά τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 1660 ὁ Morosini σκόπευε νά τόν ξαναστείλει μέ τρία πλοῖα καί πολλά πολεμοφόδια γιά νά ξεσηκώσει καί πάλι σύσσωμους τούς Μανιάτες ἐπωφελούμενος ἀπό τά σκληρά ἀντίποινα τῶν Τούρκων ἐναντίον τους ἐπί ἕνα σχεδόν χρόνο, ἀλλά δέν γνωρίζουμε τήν ἔκβαση τοῦ σχεδίου του (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 151, 152, 155).

65. G. BRUSONI, *Historia dell' ultima guerra tra veneziani e turchi...*, Βενετία 1673, Μέρος 1°, σ. 67. Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία...*, τ. 3, σ. 488: Οἱ Μανιάτες προσφέρουν 25.000 στρατιῶτες!

66. G. BRUSONI, ὅ.π. Πρβλ. καί Π. ΧΙΩΤΗ, *Σειράς...*, σ. 191.

67. Βλ. παρακάτω Ἔγγρ. Α΄, σ. 230. Πρβλ. καί Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, ὅ.π., σ. 140-143.

68. Σέ ἐπιστολή του πρός τόν προβλεπτή Ζακύνθου ἀπό Οἴτυλο 3/13 Σεπτεμβρίου 1646 (γιά ὅλα αὐτά βλ. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, Ἡ Μάνη..., σ. 142-143): Ὁ προβλεπτής βέβαια δέν ὑποψιάζεται ὅτι ὁ Μιχάλης Γιατρός πού τοῦ διαβιβάζει εἰδήσεις γιά τούς Ρώσους, Τρανσυλβανούς, Βλάχους, καθώς καί γιά τό βενετικό καί τόν ὀθωμανικό στόλο, εἶναι ὁ ἴδιος ἐκεῖνος Μανιάτης προεστός πού ἀλληλογραφεῖ παράλληλα καί μέ τόν ἐκεῖ πρόξενο τῆς Ἱσπανίας...

ἀρραβώνα δέν θά ὁδηγήσει σέ γάμο, ἡ νύφη δέν θ' ἀντικρύσει τό γαμπρό οὔτε κάν ἀπό μακριά.

Αὐτή τή φορά ὅμως οἱ Μανιάτες δέ χρονοτριβοῦν περιμένοντας νά ξεπεράσουν ἀπό μόνοι τους οἱ Βενετοί τούς δισταγμούς τους. Συγχρονίζονται μέ τή γοργή ροή τῶν γεγονότων καί ἐπιχειροῦν νά ἐκβιάσουν τή συμμετοχή τους ὑποβάλλοντας καί πάλι στούς Ἱσπανούς[69] τήν παλιά πρόταση γιά κατάκτηση τοῦ Μοριᾶ[70], πού βέβαια τώρα ἡ σημασία της ἔχει ἀναβαθμιστεῖ μέσα στίς νέες συγκυρίες: Ὑπολογίζοντας στή σύγχυση πού ἔχει προκαλέσει ὁ Κρητικός Πόλεμος καί στήν ἀπειρία τῶν πιθανοτήτων γιά γενίκευση τῆς σύρραξης, ζητοῦν μέσω τοῦ προξένου Γεωργίου Λατίνου ἀπό τούς Ἱσπανούς πολεμοφόδια καί ἀρχηγούς γιά νά ὁδηγήσουν στή μάχη 12.000 ἄντρες, οἱ ὁποῖοι προελαύνοντας στό ἐσωτερικό θά ἑνωθοῦν μέ ἄλλους 20.000 Μοραΐτες ἕτοιμους νά ξεσηκωθοῦν ἐξαιτίας τῆς τυραννικότητας τῶν Τούρκων.

Μέ τή διαβεβαίωση ὅτι καί μόνο στήν ἐμφάνιση τῆς ἱσπανικῆς ἀρμάδας οἱ Τοῦρκοι «θά πεθάνουν ἀπ' τό φόβο τους», ζητοῦν 12.000 «ἀρκοβούζια τοῦ χεριοῦ, τύπου Βενετίας» καί πυρομαχικά (μπαρούτι, φυτίλια κ.λπ.) γιά τόν ἐξοπλισμό 20.000 ἀντρῶν (συνυπολογίζοντας ὁλοφάνερα καί τούς μάχιμους τῶν παραπλήσιων ἐπαρχιῶν). Δηλώνουν ὅτι διαθέτουν ἤδη 3-4.000 ἀρκοβούζια καί 1.000 περίπου ἄλογα καί ὑποζύγια, τῶν ὁποίων τόν ἀριθμό ὑπόσχονται νά πολλαπλασιάσουν μέσα σέ λίγες μέρες ἀπό τήν ἔναρξη τῶν ἐπιχειρήσεων μέ ἐπιδρομές στή Σπάρτη [= Μυστρά] καί τίς ἄλλες γειτονικές περιοχές (τούς λείπουν μόνο σέλες καί χαλινάρια). Τονίζουν τίς πολεμικές ἱκανότητες,

69. Ὅπως ἀναφέραμε, οἱ συνεννοήσεις εἶχαν συνεχιστεῖ καί μέ τό δούκα τοῦ Arcos, πού ὀνομάστηκε ἀντιβασιλιάς τῆς Νεάπολης στίς 11 Φεβρουαρίου 1646 (βλ. παραπάνω σημ. 62). Οἱ συνεννοήσεις αὐτές πρέπει νά εἶχαν ἐνταθεῖ τήν ἄνοιξη, ἄν κρίνουμε ἀπό τήν ἐπιστολή τῶν Μανιατῶν πρός τόν πρόξενο τῆς Ἱσπανίας Γεώργιο Λατίνο στίς 17/27 Ἰουνίου (βλ. παρακάτω Ἔγγρ. Α΄, σ. 230), ἀπό τήν ὁποία πληροφορούμαστε ὅτι ὁ τελευταῖος εἶχε μεταβεῖ πρόσφατα στή Νεάπολη, ὅπου δέν ἀποκλείεται νά εἶχε διαπραγματευτεῖ καί τό ζήτημα τῆς μετανάστευσης. Ἐπιστρέφοντας πάντως στή Ζάκυνθο βρῆκε νά τόν περιμένει ἐπιστολή στά ἰταλικά τοῦ Μιχάλη Γιατροῦ, στήν ὁποία ὁ τελευταῖος τοῦ ἀνέπτυσσε μέ λεπτομέρειες ἕνα σχέδιο στρατιωτικῆς ἐπέμβασης τῶν Ἱσπανῶν στήν Πελοπόννησο μέ τή συνεργασία τῶν Βενετῶν. Ὁ Λατίνος μέ τή σειρά του ζήτησε ἐπιβεβαίωση τῆς πρότασης καί διευκρινήσεις, τίς ὁποῖες τοῦ παρέχουν οἱ Μανιάτες μέ τήν ἐπιστολή ἀκριβῶς τῆς 17/27 Ἰουνίου 1646 (= Ἔγγρ. Α΄).

70. Χωρίς νά παραλείψουν καί πάλι νά ζητήσουν, σέ περίπτωση ἀποτυχίας τοῦ ἐγχειρήματος, τή μαζική μεταφορά τους στήν Κάτω Ἰταλία καί μάλιστα μέ ἱσπανικά πλοῖα, στά ὁποῖα θά ἐπιβιβάζονταν 40.000 ψυχές μαζί μέ ὅλα τά ὑπάρχοντά τους, καθώς καί μέ τρόφιμα γιά τή συντήρησή τους ἐπί ἕνα χρόνο (Ἔγγρ. Α, σ. 231).

τή γενναιότητα καί τή στρατιωτική τους ἐμπειρία (*«δέν ὑπάρχει κανείς ἐδῶ πού νά μήν ξέρει νά χειρίζεται ὅπλα»*) καί ὑπόσχονται πίστη καί ὑπακοή στό διοικητή καί τούς ἀξιωματικούς πού ζητοῦν νά τούς στείλουν οἱ Ἱσπανοί. Ἐπαίρονται γιά τίς χερσαῖες καί ναυτικές ἐπιτυχίες τους[71] ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἀπό τούς ὁποίους κατοικοῦν χωριστά καί δέν τούς ὑπολογίζουν διόλου, ἀρκεῖ νά διαθέτουν ὅπλα, πού εἶναι «τόσο ἀπαραίτητα στόν πόλεμο». Ὑποστηρίζουν ὅτι, πέρα ἀπό τή διάθεση τῶν ὅπλων αὐτῶν, ὁ πόλεμος πού προτείνουν θά εἶναι ἀπολύτως ἀνέξοδος γιά τήν Ἱσπανία. Σ' αυτήν ἐναποθέτουν τίς ἐλπίδες τους κάθε πού φτάνει ὁ καιρός τῆς εἴσπραξης τῶν φόρων ἀπό τούς Ὀθωμανούς καί προσμένουν τή στρατιωτική της ἐπέμβαση ἤ τή μεταφορά τους στά ἐδάφη της. Γι' αὐτό ἐξορκίζουν τόν πρόξενο Γεώργιο Λατίνο νά μεσολαβήσει ὥστε νά εὐοδωθοῦν τά αἰτήματά τους γρήγορα, πρίν κατορθώσουν οἱ Τοῦρκοι νά ἀναλάβουν τίς δυνάμεις τους ἀπό τόν πόλεμο τῆς Κρήτης, ὁπότε θά περάσουν ἀπό μαχαίρι ὅλους τούς Μανιάτες —καί τό κρίμα θά πέσει στόν ἴδιο τόν πρόξενο καί κυρίως στό δούκα τῆς Μεδίνας.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι προτείνουν ἐπιπλέον νά ἐξασφαλιστεῖ ἡ συνδρομή τῆς Βενετίας, γιά νά ἀποκλείσει μέ τό στόλο της τόν Ἰσθμό τῆς Κορίνθου[72]. Ἀλλά ἐπίσης ἐκπληκτικό —καί χαρακτηριστικό τῆς

71. Γιά τίς ὁποῖες βλ. παραπάνω σ. 194 καί σημ. 11-13.

72. Ἄν οἱ Μανιάτες ὑπεραπλουστεύουν τή διεθνή διπλωματία καί τίς σχέσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν τόσο μεταξύ τους ὅσο καί μέ τήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία καθώς εἶναι προσκολλημένοι ἐπίμονα στήν ἰδέα τῆς «σταυροφορίας» πού εἶχε πιά ἐκφυλιστεῖ στό 17ο αἰώνα, ὅμως σταθμίζουν εὔστοχα τό ζήτημα πού κατεξοχήν τούς ἐνδιαφέρει, δείχνοντας νά ἔχουν ἀφομοιώσει τά βασικά διδάγματα τῆς στρατιωτικῆς ἱστορίας τοῦ τόπου τους: Ἡ καίρια στρατηγική σημασία πού εἶχε τό Ἐξαμίλι γιά τήν ἀσφάλεια τῆς Πελοποννήσου καί γιά τήν ἑδραίωση ὁποιουδήποτε ἐπαναστατικοῦ κινήματος, στοιχειωμένη στή συνείδησή τους ἀπό τόν καιρό τῶν δεσποτῶν (ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Τά τείχη τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου κατά τούς μέσους αἰώνας, *Νέος Ἑλληνομνήμων* 2 (1905) 435-486· Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, *Le Despotat grec de Morée,* ἔκδοση ἀναθεωρημένη καί ἐπηυξημένη ἀπό τή Χρύσα Μαλτέζου, [τ. 1], Histoire politique, Variorum Reprints, Λονδίνο 1975, σ. 143, 168-171, 175, 191, 193-196, 202, 226-227, 233-235, 349-350, 355 καί [τ. 2], Vie et instutions, ὅ.π., 140-143, 237-238. - Ἄλλη βιβλιογραφία: Χ. ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ, Προτάσεις οἰκονομικῆς καί κοινωνικῆς πολιτικῆς ἀπό τόν Βησσαρίωνα, *Βυζαντινός Δόμος* 5-6 (1992) 50 σημ. 14), ξαναγυρίζει, μόνιμη ἐπωδός, στα σχέδιά τους (ὅπως ἐδῶ πού ζητοῦν τόν ἀποκλεισμό του, σκοπεύοντας νά τό ὀχυρώσουν μετά τήν ἐπιτυχία τῆς ἐπανάστασης, βλ. Ἔγγρ. Α΄, σ. 232) καί ἡ κατάληψή του προβάλλεται ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τή συμμετοχή τους σέ τυχοδιωκτικά ἐγχειρήματα, ὅπως ἐκεῖνο τοῦ Φραγκίσκου Morosini στά 1659 (... *Ἀλλ', ὦ ἀφέντη ὑψηλότατε, τό Ἐξαμίλι νά πιάσεις πρῶτα...* καί πάλι: ... *ἀφόντες πιάσεις τό Ἐξαμίλι, θέλομεν κινήσει ὅλοι... Εἰδεμή, ἄν βαρέσεις καί χαλάσεις*

ἐπίμονης προσήλωσης τῶν Μανιατῶν στήν ἰδέα τῆς ἐπανάστασης— εἶναι τό γεγονός ὅτι τό ἴδιο αὐτό κείμενο τῆς 27 Ἰουνίου 1646 θά τό ὑποβάλουν καί πάλι μετά ἀπό ἐννιά ὁλόκληρα χρόνια, στίς 27 Ὀκτωβρίου 1655[73], σχεδόν αὐτούσιο, μέ ἐλάχιστες παραλλαγές —καί ὁπωσδήποτε βέβαια χωρίς τήν πρόταση γιά συμμετοχή τῶν Βενετῶν[74], πού ἀσφαλῶς ἦταν ἐξωπραγματική.

Ἀπροσδόκητα, θά λέγαμε, ὁ ἀντιβασιλιάς τῆς Νεάπολης δούκας τοῦ Arcos, στόν ὁποῖο ὁ πρόξενος Γεώργιος Λατίνος διαβιβάζει τίς προτάσεις[75], ἀποφασίζει νά δώσει συνέχεια στήν ὑπόθεση: Μέ ἐντολή του στίς 8 Ἰουνίου 1647 συνεδριάζει τό ἀνώτατο συμβούλιο τοῦ βασιλείου, τό Col-

---

δύο καί τρία κάστρα, ἀπέκει μᾶς ἀφήσεις, ἔρχεται ὁ Τοῦρκος καί μᾶς χαλᾶ... καί ἀκόμα πιό κατηγορηματικά: *«... Ἐδῶ δέν ἔχει νά κινήσει ὁ πόλεμος τοῦ Μοριᾶ, ἄν πρῶτα δέν ἀποκλειστεῖ τό Ἐξαμίλι... ὅταν ὁ Θεός σᾶς φωτίσει νά κλείσετε τό Ἐξαμίλι, θά εἴμαστε πάντα ἕτοιμοι... ἀλλά ἄν ἡ ἐξοχότητά σου θέλει* [να ξεσηκωθοῦμε] *τώρα ἀμέσως, δέν εἶναι καιρός. Ὅταν ὅμως κλείσουν οἱ πύλες* [τῆς Πελοποννήσου], *οἱ ἐχθροί δέν θά ἔχουν τόπο γιά νά μποῦν...»* (ἀπόδοση ἀπό τά ἰταλικά δική μου): Α. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, Ἐπαναστατικές κινήσεις..., σ. 244, 246 καί 250 ἀντίστοιχα). - Φυσικά καί οἱ Βενετοί μέ τή σειρά τους, ὅταν θά καταλάβουν τήν Πελοπόννησο, θά μελετήσουν μέ προσοχή τό ζήτημα (ΧΡΥΣΑ ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Βενετσιάνικες ἐκθέσεις γιά τήν ὀχύρωση τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου στά τέλη τοῦ 17ου αἰώνα, *Πρακτικά Α΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, τ. 3, Ἀθήνα 1976-1978, σ. 269-276 καί εἰδικότερα 273, 275).

73. Τό ἐκδίδει ὁ Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἑλληνικοί ἐποικισμοί..., σ. 152-154 (πρβλ. καί σ. 130-131): Ἡ ἐπιστολή ἀπευθύνεται αὐτή τή φορά στόν Καίσαρα Λατίνο [γιό τοῦ Γεωργίου], νέο πρόξενο τῆς Ἱσπανίας στή Ζάκυνθο, καί ἀνταποκρίνεται σέ σχετική ἔκκλησή του ἔπειτα ἀπό ἐπανειλημμένες ἐπιστολές τοῦ πρεσβευτῆ la Fuente καί τοῦ νέου ἀντιβασιλιᾶ τῆς Νεάπολης κόμη de Castrillo, μέ τίς ὁποῖες τόν παρακινοῦσαν νά ἐνεργήσει γιά τή συνέχιση καί τήν ὁλοκλήρωση τῶν διαπραγματεύσεων.

74. Μέ τήν ἐξαίρεση τοῦ τμήματος αὐτοῦ καί τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπιστολῆς (πού, ὅπως εἴδαμε παραπάνω σημ. 73 εἶναι διαφορετική, ἐνῶ στή συνέχεια τό ἱστορικό τῶν συνεννοήσεων παρατίθεται συντομευμένο καί ἀκρωτηριασμένο), τό ὑπόλοιπο κείμενο ἐπαναλαμβάνεται καταλέξη μέχρι τό τέλος: ἁπλῶς τά 12.000 ἀρκοβούζια πού ζητοῦν ἔχουν αὐξηθεῖ σέ 15.000, ἡ λεία τῶν 10.000 αἰγοπροβάτων ἔχει μειωθεῖ σέ 8.000, ἐνῶ ἔχουν παραλειφθεῖ ἐντελῶς ἡ σύλληψη τῶν 10 σκαφῶν, ἡ μνεία τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἐπισκόπου Μάνης καί τοῦ Ἀλέξανδρου Φεράνου καί τέλος ἡ ἠθική προειδοποίηση ὅτι σέ περίπτωση ἐκστρατείας τῶν Τούρκων ἐναντίον τους τό κρίμα θά πέσει στά κεφάλια τοῦ δούκα τῆς Μεδίνας καί τοῦ προξένου (ἀντιπρβλ. Ἔγγρ. Α΄, ἐδῶ παρακάτω σ. 230-232 καί Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ, ὅ.π.). —Δέν ἀποκλείεται καθόλου ἑπομένως τό κύριο μέρος τοῦ ἐγγράφου μας νά ἔχει ξαναχρησιμοποιηθεῖ καί ἄλλες φορές ἀκόμα, ὅπως πράγματι συνέβη καί πάλι τό Γενάρη τοῦ 1658, (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, ὅ.π., σ. 132 καί σημ. 3).

75. Καθώς καί στόν πρεσβευτή τῆς Ἱσπανίας στή Βενετία μαρκήσιο de la Fuente. Ἀπό τόν πρεσβευτή καί τόν ἀντιβασιλιά ἐνημερώθηκε στή συνέχεια μέ ἄλλα ἀντίγραφα τό Συμβούλιο τοῦ Κράτους στή Μαδρίτη (1647: βλ. ἐδῶ παρακάτω Ἔγγρ. Γ΄, σ. 236).

laterale, καί ἱκανοποιεῖ σχεδόν ὅλες τίς ἀπαιτήσεις τῶν Μανιατῶν, ὅσες ἀναφέρονται στήν ἐγκατάστασή τους στήν Κάτω Ἰταλία[76]. Τό σχετικό κείμενο, πού ἐμφανίζεται μέ τή μορφή συνθήκης μεταξύ τοῦ βασιλείου τῆς Νεάπολης καί τῶν Μανιατῶν[77], περιέχει τούς ἀκόλουθους ὅρους[78]:

1) Ἐπειδή πρός τό παρόν τό ἱσπανικό κράτος ἀδυνατεῖ νά τούς διαθέσει πλοῖα, ἡ μεταφορά τῶν ἐποίκων (πού κρίνεται χρήσιμη, γιατί πρόκειται γιά πληθυσμό ἔμπειρο στά στρατιωτικά καί τίς καλλιέργειες) θά πραγματοποιηθεῖ μέ τά δικά τους σκάφη (μέ ἐπανειλημμένα ταξίδια) καί μέ ὅσα θά τούς παραχωρήσουν οἱ βαρόνοι ἐκεῖνοι πού ἐνδιαφέρονται γιά τήν ἐγκατάστασή τους στά φέουδά τους, ἡ ὁποία, μέ εὐθύνη τῶν τελευταίων, δέν πρέπει νά προκαλέσει σύγχυση καί προβλήματα στό βασίλειο[79]. 2) Παραχωρεῖται στούς ἐποίκους ἀπαλλαγή ἀπό ὅλους τούς φόρους[80] καί ἀπό τήν ὑποχρέωση

76. Ἔγγρ. Β΄, σ. 232-235: Ὁ δούκας τοῦ Arcos εἶχε ἀναθέσει στό Ματθαῖο de Casanatte (μέλος τοῦ προεδρείου τοῦ Collaterale, τό ὁποῖο ἐλεγχόταν ἀπό τούς εὐγενεῖς ἤδη ἀπό τό 1646, βλ. P. L. ROVITO, La rivoluzione costituzionale di Napoli (1647-48), *Rivista Storica Italiana* 98 (1986) 380 καί (γιά τή δράση καί τήν κατοπινή του τύχη) 381 σημ. 45, 399 σημ. 113, 421 σημ. 192, 455 καί σημ. 312) καί τό δούκα τοῦ Caivano (Ἄγγελο Barile, γραμματέα τοῦ βασιλείου, βλ. ὅ.π., σ. 380, 420 καί σημ. 191) νά μελετήσουν τό ζήτημα καί νά ἑτοιμάσουν σχετική εἰσήγηση, πού ὑποβλήθηκε τελικά στό Collaterale στίς 8 Ἰουνίου 1647, ὅπως εἴπαμε.

77. Τῶν ὁποίων ἀντιπρόσωποι ἀσφαλῶς παρευρίσκονταν στή Νεάπολη, ὅπως φαίνεται καί ἀπό τήν καταληκτήρια φράση τῆς συνθήκης (*Terminato in Napoli con li mainoti...:* Ἔγγρ. Β΄, σ. 235 - Πρβλ. καί σ. 221, σημ. 102.), δέ γνωρίζουμε ὅμως οὔτε πόσοι οὔτε ποιοί ἦταν.

78. Στίς ἑπόμενες ὑποσημειώσεις θά ἀντιπαραβάλουμε τούς ὅρους αὐτούς μέ ἐκείνους τῶν ἄλλων ἕξι ἀνάλογων κειμένων πού ἔχουν δημοσιευτεῖ μέχρι τώρα: τῆς σύμβασης τοῦ 1641 (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Καί ἄλλη..., σ. 435-436, στό ἑξῆς: Μ μέ ἐκθέτη τόν ἀριθμό τοῦ ἀντίστοιχου ἄρθρου), τοῦ προσχεδίου τοῦ 1644 (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἑλληνικοί ἐποικισμοί..., σ. 122-126 καί 149-150, στό ἑξῆς: Χ μέ ἐκθέτη γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου), τῶν δυό αἰτήσεων τοῦ 1663 πρός τό δούκα τῆς Τοσκάνης, τῆς σύμβασης μέ τό φεουδάρχη Ἰούλιο Upezzinghi καί τῆς συνθήκης τοῦ 1670 (ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Ὁ εἰς τήν Τοσκάναν ἐξοικισμός..., σ. 403-405 (πρβλ. καί 405-408), 409-410 (πρβλ. καί 410-412), 416-418 (πρβλ. καί 415-416) καί 429-431 (πρβλ. καί 431-433) ἀντίστοιχα, στό ἑξῆς: ΛΑ, ΛΒ, ΛΓ καί ΛΔ μέ ἐκθέτες πάλι τούς ἀριθμούς τῶν σχετικῶν ἄρθρων).

79. M^1 X^{α},: δωρεάν μεταφορά καί συντήρησή τους στή διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ. - $ΛΑ^5$: Χορήγηση 4 ρεαλιῶν κατά ἄτομο γιά τά ναῦλα (πρβλ. καί $ΛΓ^2$: μέ ὑποχρέωση ἀπόδοσης σέ ἄδηλη προθεσμία). - $ΛΔ^1$: μετάβαση μέ ἔξοδά τους. - $ΛΒ^{10}$: διάθεση πλοίων γιά τή μεταφορά [καί;] τῶν κοπαδιῶν τους.

80. Πρβλ. καί $ΛΒ^5$. - M^8, $X^{\iota\alpha}$: φοροαπαλλαγή γιά 10 χρόνια. - $ΛΑ^4$, $ΛΔ^5$: φορολογική ἐξομοίωσή τους μέ τούς γηγενεῖς.

παροχῆς καταλύματος σέ στρατιῶτες[81] καί ἄλλους κρατικούς λειτουργούς γιά 15 χρόνια. Ὅσοι μάλιστα χτίσουν σπίτια σέ ἐρημικές περιοχές θά ἀπολαμβάνουν αὐτό τό τελευταῖο προνόμιο γιά πάντα. 3) Στίς βαρονίες καί τά ἐκκλησιαστικά φέουδα πού θά ἐποικίσουν οἱ Μανιάτες θά ἔχουν τά ἴδια δικαιώματα μέ τούς ἄλλους ὑπηκόους τῆς Ἱσπανίας[82] καί στά περάσματα καί τά τελωνεῖα τά ἴδια μέ [τούς πρόσφυγες] τῆς Κορώνης[83]. 4) Θά τούς παραχωρηθοῦν σπίτια μέ

81. M[8]: γιά 10 χρόνια (πρβλ. καί X[ιβ] ὅπου τό νόημα ἀντεστραμμένο). -ΛΒ[8]: διαρκής ἀπαλλαγή ἐσαεί.

82. M[3]: θεωροῦνται ὑπήκοοι τοῦ βασιλιᾶ καί δέν ὑποχρεώνονται σέ ἀγγαρεῖες παρά μόνο στήν ἀπόδοση τῆς δεκάτης στό βαρόνο. Ἀπαλλάσσονται ἀπό κάθε στρατιωτική ὑπηρεσία. - X[δ,ε]: ἐπίσης θεωροῦνται ὑπήκοοι *(βασάλοι)* τοῦ βασιλιᾶ, δέν ὑπόκεινται σέ ἀγγαρεῖες, ἀλλά ὑποχρεώνονται νά ἐγκατασταθοῦν ὅπου τούς ὑποδειχτεῖ (τό ζήτημα αὐτό δέν θίγεται σέ κανένα ἄλλο κείμενο. Μόνο στό M[12] ὁρίζεται ὅτι, σέ περίπτωση πλημμυρίδας ἐποίκων, θά δικαιοῦται ὁ ἀντιβασιλιάς νά μετακινήσει ἕνα τμῆμα τοῦ πληθυσμοῦ. Μέ τό M[11] τούς παραχωρεῖται τό δικαίωμα νά μετοικήσουν ἀπό τόν τόπο τῆς πρώτης ἐγκατάστασης (ἀλλά στό νέο τόπο θά ἔπρεπε νά χτίσουν τήν ἐκκλησία τους μέ ἔξοδά τους), ἐνῶ τό ΛΓ[6] ἀπαγορεύει τή μετοίκηση, ἀλλά καί τήν ἀποπομπή τους ἀπό τό φέουδο, πού θά μποροῦσε νά πραγματοποιηθεῖ μονάχα μετά ἀπό σχετική γνωμάτευση τοῦ ἀρμόδιου κυβερνητικοῦ ὀργάνου. Μέ τό ΛΒ[9] ζητοῦν οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Μανιατῶν νά ἐπιθεωρήσουν πρῶτα τόν τόπο τοῦ ἐποικισμοῦ (πράγμα πού μάλλον ἐξυπακούεται καί γιά ὅλες τίς ἄλλες περιπτώσεις —πρβλ. καί ἐδῶ παραπάνω σ. 199-200) καί μέ τό ΛΒ[3] νά κατοικήσουν ὅλοι μαζί στόν ἴδιο τόπο). Φυσικά στήν περίπτωση τῆς σύμβασης μέ τό φεουδάρχη Upezzinghi (ΛΓ[1]) ὁ τόπος ἐγκατάστασης εἶναι σαφῶς καθορισμένος, ὅπως ἦταν καί στή σύμβαση τοῦ 1641 (M: βλ. ἐδῶ παραπάνω σ. 199-200). -ΛΑ[10-11], ΛΔ[8-9]: θά τηροῦν τούς νόμους τοῦ κράτους καί θά ὁρκιστοῦν πίστη στό δούκα μετά τήν ἄφιξή τους. -M[13], X[ιη]: θά θεωροῦν δικούς τους φίλους τούς συμμάχους τῆς Ἱσπανίας καί ἐχθρούς τούς ἀντιπάλους της.

83. Γιά τήν ἐγκατάσταση τῶν Κορωναίων σέ περιοχές τῆς Κάτω Ἰταλίας μετά τή μαζική φυγή τους στά 1533-1534 καί τή σημαντική τους θέση ἰδίως στήν Ἑλληνική Κοινότητα τῆς Νεάπολης βλ. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ, Ἡ Πελοπόννησος στό πλαίσιο τῆς μεσογειακῆς πολιτικῆς τοῦ Καρόλου Ε΄, *Πελοποννησιακά* 15 (1982-1984) 218-225 καί ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Sull' organizzazione, incorporazione sociale e ideologia politica dei greci a Napoli (dal XV alla metà del XIX sec.), *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 20 (1981) 411-452. Πρβλ. καί ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ,, La comunità greca di Napoli e i moti insurrezionali nella penisola balcanica meridionale durante la seconda metà del XVI secolo, *Balkan Studies* 10 (1969) 279-288. —Γιά τά προνόμια πού παραχώρησε ὁ Κάρολος Ε΄ στούς Κορωναίους πρόσφυγες καί τήν ἑλληνική κοινότητα τῆς Νεάπολης βλ. P. P. RODOTÁ, *Dell' origine, progresso e stato presente del rito greco in Italia...*, Ρώμη 1763, σ. 57, 97-99 (σχετικό ἔγγραφο τῆς 18 Ἰουλίου 1534 ἔχει ἐκδώσει ὁ ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Ἡ ἑλληνική ἐκκλησία Νεαπόλεως, *Νέος Ἑλληνομνήμων* 20 (1926) 161-163, πρβλ. καί σ. 9-11) και Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ, Sull' organizzazione..., σ. 419 σημ. 19. Ο ΙΔΙΟΣ,, ὅ.π., σ. 417-418 καί σημ. 12 καί ὁ ΣΤ. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ, Μιχαήλ Ροσέτος: Κορωναίος κωδικογράφος

δαπάνες τῶν βαρόνων, γιά τά ὁποῖα θά καταβάλλουν φόρο χρησικτησίας 5%. Ἄν ἐπιλέξουν νά τά χτίσουν μόνοι τους, θα ἐπιβαρύνονται μόνο μέ τό φόρο τοῦ οἰκοπέδου[84]. Μέχρι τήν ἀποπεράτωσή τους θά δικαιοῦνται νά ξυλεύονται ἀπό τά δάση πού ἐκμεταλλεύεται καί ἡ βασιλική αὐλή, γιά νά κατασκευάσουν καλύβες. 5) Σέ κάθε τόπο ἐγκατάστασης θά ἀνεγερθεῖ καί μιά ἐκκλησία μέ ἔξοδα τῶν βαρόνων, τήν ὁποία οἱ Μανιάτες θά διακοσμήσουν στή συνέχεια[85]. Θά ἐξασφαλισθεῖ ἀπό τόν πάπα ἄδεια γιά τήν ἄσκηση τῆς ὀρθόδοξης λατρείας, ἀλλά οἱ Μανιάτες θά ὑπάγονται στή δικαιοδοσία τῶν τοπικῶν Λατίνων ἐπισκόπων. Ὑπόσχεται ὅμως ὁ ἀντιβασιλιάς νά ὑπερασπίζεται τό δόγμα τους καί νά μήν ἐπιτρέψει τήν ἀλλοτρίωσή του[86]. 6) Ἡ δικαιοσύνη θά ἀπονέμεται ἀπό τούς καπετάνιους καί κυβερνῆτες πού θά διορίσουν οἱ βαρόνοι σύμφωνα μέ τούς καταστατικούς νόμους τοῦ βασιλείου, ἐλλείψει τῶν ὁποίων θά ὁρίζεται ἕνας πάρεδρος. Ἡ θητεία τους θά εἶναι ἐτήσια καί τό ἀξίωμά τους θά ἐπιτρέπεται νά τό ἀναθέτουν οἱ βαρόνοι καί σέ Ἕλληνες[87]. 7) Σύμφωνα μέ τό σύστημα τοπικῆς αὐτοδιοίκησης τοῦ βασιλείου οἱ Μανιάτες θά ὁρίζουν ἕναν πρόεδρο τῆς κοινότητάς τους (sindaco) ἀνάμεσα ἀπό τούς εὐγενεῖς ἤ τούς πλούσιους καί τέσσερις συμβούλους (δύο ἀπό τήν τάξη τῶν εὐγενῶν ἤ τῶν πλουσίων καί δύο ἀπό τήν τάξη τῶν ἐργαζομένων ἤ τῶν φτωχῶν), οἱ ὁποῖοι θά ἔχουν τήν εὐθύνη τοῦ ἐπισιτισμοῦ καί τῶν ἄλλων κοινοτικῶν ὑποθέσεων καί θά ὑπόκεινται σέ λογοδοσία. Θά ἀναδεικνύουν ἐπίσης ἕναν ὑπεύθυνο τῆς νυκτοφυλακῆς καί ἄλλων ζητημάτων (camarlengo), τοῦ ὁποίου ἡ ἐκλογή ὅμως θά πρέπει νά ἔχει τήν ἔγκριση τοῦ βαρόνου[88]. 8) Οἱ βαρόνοι θά διανείμουν τή γῆ ἀνάλογα μέ τόν

του 16ου αιώνα, *Ἀφιέρωμα στόν πανεπιστημιακό δάσκαλο Βασ. Βλ. Σφυρόερα...*, Ἀθήνα 1992, σ. 59-60, ἀναφέρουν περιπτώσεις ἐπώνυμων προσφύγων πού ἀπολάμβαναν οἰκονομικά ὀφέλη (γαῖες καί ἐπιδόματα).

84. Πρβλ. $X^{\sigma\tau}$. - M^4, $ΛA^3$, $ΛB^3$, $ΛΔ^4$: παραχώρηση κατοικιῶν δωρεάν (M^5: Ἀνέγερση φρουρίου γύρω ἀπό τίς κατοικίες καί ἐγκατάσταση πυροβολικοῦ!). - $ΛΓ^2$: οἰκοδόμηση σπιτιῶν μέ ἔξοδα τῶν Μανιατῶν —γι' αὐτό μεταξύ τῶν ἐποίκων ἔπρεπε νά περιλαμβάνονται καί χτίστες καί ἄλλοι τεχνίτες ($ΛΓ^3$).
85. Πρβλ. M^6, X^{ζ}, $ΛΓ^7$.
86. Πρβλ. X^{η}. - M^6: στήν ἐκκλησία πού θά ἀναγερθεῖ «δέν θά ἐπιτραπῇ εἰς κανένα ἱερέα νά λειτουργῇ μέ ἄλλο δόγμα... ἐσαεί». - $ΛA^1$, $ΛΔ^2$: θά ἔχουν τό ἴδιο καθεστώς μέ τούς ὀρθοδόξους τοῦ Λιβόρνου. - $ΛB^1$: μέ τούς ὀρθοδόξους τῆς Βενετίας. - Πρβλ. καί παρακάτω ἄρθρο 12.
87. Πρβλ. X^{θ} (χωρίς προσδιορισμό τοῦ ἀξιώματος: un juez). - M^7: ἕνας κόμης πού θά διορίζεται ἀπό τόν ἀντιβασιλιά καί θά συνεργάζεται μέ τούς Ἕλληνες προεστούς.
88. Πρβλ. X^{ι} (μέ τή διαφορά ὅτι ὁριζόταν καί δεύτερος camarlengo, τόν ὁποῖο θά ἐπέλεγε ἡ ἱσπανική κεντρική κυβέρνηση).

ὄγκο τῶν ἐποίκων καί τόν ἀριθμό τῶν μελῶν κάθε οἰκογένειας. Δύο ἀντιπρόσωποι τῶν βαρόνων καί [δύο] τῶν Μανιατῶν[89] θά συμφωνήσουν τούς ὅρους καλλιέργειας τῆς γῆς *ἐπί προσόδῳ*[90], τήν ποσότητα τοῦ σπόρου[91] πού θά διατεθεῖ στούς ἐποίκους, καθώς καί ἄλλα ζητήματα[92]. 9) Οἱ μύλοι, οἱ φοῦρνοι, τά καπηλειά καί ὁ ἔλεγχος τῶν ὑδάτων θά μείνουν ἐλεύθεροι στή δικαιοδοσία τῶν βαρόνων, χωρίς οἱ Μανιάτες νά ἀναμιγνύονται στήν ἐκμετάλλευσή τους[93]. Ἀπαγορεύεται ἐπίσης νά συλλέγουν λιμενικούς φόρους (ὅπως ἀπαγορεύεται σέ ὅλα τά ἄλλα φεουδαλικά σώματα πού ἐξαρτῶνται ἀπό τό βασιλιά), ἐνῶ ἀντίθετα ἐπιτρέπεται ἡ ἐπιβολή κοινοτικῶν φόρων ἀνάμεσά τους (μέ τήν ἀπόδοση βέβαια τοῦ νόμιμου ποσοστοῦ στό κράτος, ἀλλά ὄχι καί στούς βαρόνους)[94]. 10) Εἶναι ἐλεύθεροι νά ἀσχοληθοῦν μέ τό ἐμπόριο καί τή ναυτιλία, ἀπαγορεύεται ὅμως ρητά καί μέ βαρύτατες ποινές ἡ ἄσκηση τῆς πειρατείας χωρίς ἄδεια τῶν κυβερνητικῶν ἀρχῶν[95]. 11)

---

89. Πρβλ. $X^{ιδ}$. - M^{9}: κτήματα ἀνάλογα μέ τήν περιουσία πού εἶχαν στή Μάνη (ἀλλά ἕξι ἀντιπρόσωποι, οἱ τέσσερις τῶν Μανιατῶν [!], τούς ὁποίους μάλιστα θά «ἐκλέξει» ὁ ἀντιβασιλιάς —μάλλον ὁ σ. ἔχει παρανοήσει τό περιεχόμενο). - $ΛΑ^{3}$, $ΛΔ^{3}$: παραχώρηση γαιῶν σέ ἀφθονία. -$ΛΒ^{4}$: παραχώρηση καί οἰκοπέδων [ἴσως ἁλωνιῶν], δασικῶν ἐκτάσεων καί ἀμπελιῶν. - $ΛΓ^{4}$: Συντήρησή τους ἀπό τό φεουδάρχη μέχρι τήν ἔναρξη τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν (αὐτό σέ περίπτωση πού κατά τήν ἄφιξή τους τά χωράφια θά εἶχαν ἤδη σπαρεῖ, ὁπότε οἱ ἔποικοι θά ἀσχολοῦνταν μέ τήν οἰκοδόμηση τῶν σπιτιῶν τους).

90. M^{3}: ἀπόδοση δεκάτης στό βαρόνο. - $X^{ιδ}$: ἀπόδοση στό κράτος ποσοστοῦ πού θά κριθεῖ δίκαιο κατά τήν ὁλοκλήρωση τῶν διαπραγματεύσεων. -$ΛΑ^{4}$, $ΛΔ^{5}$: θά ἐφαρμοστεῖ τό καθεστώς πού ἰσχύει στίς περιοχές πού θά βρίσκονται οἱ σχετικές γαῖες. - $ΛΒ^{4}$: διανομή ἢ παραχώρηση κτημάτων μέ κληρονομικό δικαίωμα. - $ΛΓ^{6}$: ἀπαγόρευση ἐγκατάλειψης τῶν κτημάτων ἀπό τούς ἐποίκους.

91. $ΛΔ^{4}$: διάθεση σπόρου δανεικοῦ. - $ΛΑ^{6}$: θά φέρουν ἀπό τή Μάνη σιτάρι, κριθάρι, ζωοτροφές, λαχανικά κ.ἄ. γιά τη σπορά, ἀλλά καί γιά τή συντήρησή τους ἐπί ἕνα χρόνο - πρβλ. καί ἐδῶ παραπάνω σημ. 70.

92. Πρβλ. $X^{ιδ}$. - M^{9}: διανομή ζώων - $ΛΔ^{4}$: δανειοδότηση γιά τήν ἀπόκτηση ζώων καί γεωργικῶν ἐργαλείων. -$ΛΑ^{7}$: βόδια, μουλάρια, ἐργαλεῖα ἀπό τή Μάνη. - $ΛΓ^{5}$: τά ζῶα πού θά φέρουν μαζί τους θά ἐκτιμηθοῦν, θά ἀγοραστοῦν ἀπό τό φεουδάρχη καί στή συνέχεια θά διατεθοῦν στούς ἐποίκους μέ τήν ἴδια τιμή καί ἀνάλογα μέ τόν ἀριθμό τῶν μελῶν κάθε οἰκογένειας, οἱ ὁποῖοι ὅμως θά ἀγοράσουν μόνο τό μισό ζῶο, ὥστε νά εἶναι μισιακό, ὅπως συνηθίζεται μέ τούς χωρικούς. Ἄν δέν ἐπαρκέσουν, ὁ φεουδάρχης θά βρεῖ καί θά τούς διαθέσει μέ τόν ἴδιο τρόπο ὅσα ἄλλα ζῶα χρειάζονται. - $ΛΒ^{6}$: ζητοῦν τό δικαίωμα νά διατηροῦν στά σπίτια τους χερόμυλους, φούρνους κ.λπ. καί νά σφάζουν τά ζῶα τους ὅποτε θέλουν. Ἐπίσης ($ΛΒ^{8}$) τή δυνατότητα νά δανειστοῦν ἀπό τό δούκα μέχρι τό ποσό τῶν 100 σκούδων, σέ περίπτωση ἀνάγκης.

93. M^{10}, $X^{ιε}$: ἀντίθετα, τούς ἐπιτρέπεται [παρανόηση Μέρτζιου;].

94. Πρβλ. M^{10}, $X^{ιε}$ (δέν ἀναφέρεται ἡ portolania).

95. Πρβλ. $X^{ιζ}$ (ἀλλά καί M^{13}: πίσω ἀπό τήν ἀόριστη ἔκφραση τοῦ σ. «... θά ἐξασκηθοῦν εἰς

Ὁ ἀντιβασιλιάς τῆς Νεάπολης θά ζητήσει ἀπό τό βασιλιά τῆς Ἱσπανίας νά ἐκφράσει ἔμπρακτα τήν ἀναγνώριση τῆς ὠφέλειας, πού θά προκύψει ἀπό τήν ἐγκατάσταση τῶν Μανιατῶν καί ἀπό τίς ὑπηρεσίες πού θά τοῦ προσφέρουν, μέ τή χορήγηση ἐπιδομάτων στούς ἐπισκόπους, προεστούς καί εὐγενεῖς ἀνάλογα μέ τήν κοινωνική τους θέση. Ὁ ἀντιβασιλιάς θά προσφέρει στούς ἱκανούς ἀξιώματα ἀντάξιά τους στό στρατό, σέ περίπτωση θανάτου τῶν ὁποίων θά περιέρχεται τό μισό τοῦ μισθοῦ τους στά παιδιά ἤ τούς πατεράδες τους[96]. 12) Οἱ ἐπίσκοποι θά δηλώσουν ὑπακοή στόν πάπα (ἀπό τόν ὁποῖο θά τούς προστατεύει ὁ ἀντιβασιλιάς ἐξασφαλίζοντας τήν ἐλευθερία τῆς λατρείας τους σύμφωνα μέ τό ἑλληνορθόδοξο δόγμα[97]) καί θά ἀπολαμβάνουν ἐπίδομα ἀνάλογο μέ τῶν κληρικῶν πού προΐστανται στίς ὀρθόδοξες ἐκκλησίες τῆς Νεάπολης καί τῆς Μεσσήνης[98]. Τέλος θά ὑπάρχει

τά ὅπλα καί εἰς τό ναυτικόν καί εἰς τά ἐμπόρια...» ὑποθέτω πώς κρύβεται τό ἄρθρο πού μᾶς ἀπασχολεῖ). - ΛΑ[8], ΛΔ[6]: κουρσάροι μόνο μετά ἀπό ἄδεια τοῦ δούκα. Ὑποταγή στούς νόμους τῆς ammiralità. ὅπως στό Λιβόρνο καί τό Portoferraio. - ΛΒ[10]: ζητοῦν δικαίωμα ἐλευθερίας στήν καταδρομή, μέ τήν ὑπόσχεση νά παραδίδουν μέρος τῆς λείας στό δούκα.

96. Πρβλ. καί Χ[ιθ]. - Μ[14]: (μόνο γιά ὅσους θά ὑπηρετοῦν στό στρατό ἤ τό ναυτικό. Ὁ μισθός τους θά περιέρχεται ὁλόκληρος [!] στούς πλησιέστερους συγγενεῖς του). - ΛΒ[7]: Ὑποχρέωση στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας μόνο σέ περίπτωση πολέμου.

97. Πρβλ. καί παραπάνω ἄρθρο 5.

98. Στή βιβλιογραφία γιά τήν ὀρθόδοξη κοινότητα τῆς Νεάπολης (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Μακάριος, Θεόδωρος καί Νικηφόρος...*, σ. 54 σημ. 1· A. RIZZI, Le icone postbizantine della chiesa greco-ortodossa dei SS. Pietro e Paolo in Napoli, *Θησαυρίσματα* 11 (1974) 136 σημ. 3· Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Sull' organizzazione..., σ. 411 σημ. 2, 420 σημ. 23, 421 σημ. 30, 429 σημ. 54, 431 σημ. 63, 432 σημ. 68, 439 σημ. 92) προσθέτουμε: J. MORISANI, *De protopapis et deutereis Graecorum et catholicis eorum ecclesiis diatriba,* Νεάπολη 1768, σ. 263 σημ. 96 (βιβλιογραφία), 265 σημ. 2, 273 σημ. 27, 280 καί σημ. 7· *Documenti estratti e pubblicati dai nazionali greci... della chiesa e confraternita greca in Napoli...,* [Νεάπολη 1877;]· K. ΝΙΚΑΣ, La chiesa e confraternita dei SS. Pietro e Paolo dei greci di Napoli, *Jahrbuch Österreichischen Byzantinistik* 32/6 (1982) 43-50· V. GIURA, La comunitá greca di Napoli (1534-1861), *Cliò* 18 (1982) 528 σημ. 16 (βιβλιογραφία)· Ο ΙΔΙΟΣ, *Storia di minoranze: ebrei, greci, albanesi nel regno di Napoli,* Νεάπολη 1984· Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Sobre la organisación, incorporación social e ideologia politica de los griegos en Nápoles (del siglo XV hasta mediados del XIX), *Erytheia* 10 (1989) 73-112. —' Αντίθετα, γιά τήν ἀνθηρότατη ὀρθόδοξη παροικία τῆς Μεσσήνης μέ τούς ἕξι ναούς καί τόν ἄγνωστο ἀριθμό τῶν μονῶν πού διαδραμάτισαν σημαντικότατο ρόλο στήν καλλιέργεια τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἡ πενιχρότητα τῶν εἰδήσεων καί κυρίως ἡ παντελής σχεδόν ἀδιαφορία τῆς ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας προκαλοῦν κατάθλιψη: Παραμένει ἀγνοημένο ἀκόμα καί τό ἔργο τοῦ J. MORISANI, *ὅ.π.*, σ. 252-263, παρόλο πού τή σπουδαιότητά του ἔχει ἐξάρει ἐδῶ καί 32 χρόνια ὁ Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Βενετικά ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τήν ἐκκλησιαστικήν

δάσκαλος γιά τήν ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν[99] τῶν ἐποίκων[100].

Τί ἔχει συμβεῖ; Πρῶτα-πρῶτα οἱ Ἱσπανοί στό κείμενο τῆς ἀπόφασης ἀποφεύγουν ἀκόμα καί νά ὑπαινιχθοῦν ὁποιαδήποτε μορφή στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων στήν Πελοπόννησο. Ἀλλά οὔτε καί γιά κάθοδο τῆς ἀρμάδας μέ σκοπό τήν ἐπιβίβαση τῶν κατοίκων[101] γίνεται κάποιος λόγος. Ἐκεῖνο

ἱστορίαν τῆς Κρήτης..., *ΔΙΕΕ* 15 (1961) 151 σημ. 1, στόν ὁποῖο ὀφείλουμε καί τή μόνη συστηματική καί πλήρη βιβλιογραφία γιά ἑλληνική κοινότητα τῆς Διασπορᾶς (Ο ΙΔΙΟΣ, Βιβλιογραφία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Βενετίας. Μέρος Α΄: Γενικά, *Θησαυρίσματα* 10 (1973) 7-87 καί Συμπλήρωμα, *ὅ.π.* 17 (1980) 7-21). Γιά τή Μεσσήνη ἐπίσης: Ρ. Ρ. RODOTÁ, *ὅ.π.*, σ. 98, 115-117· ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Ἑλληνικαί ἐπιγραφαί ἐν Μεσσήνῃ τῆς Ἰταλίας, *Νέος Ἑλληνομνήμων* 14 (1917-1920) 409-411 καί (σημείωμα) *ὅ.π.*, 17 (1923) 359· Π. ΖΕΡΛΕΝΤΗΣ, *Σημειώματα περί Ἑλλήνων ἐκ τῶν Μαρτίνου Κρουσίου Σουηκικῶν Χρονικῶν*, Ἀθήνα 1922, σ. 10· A. FORTESCUE, *The Uniate Eastern Churches. The Byzantine Rite in Italy, Sicily, Syrie and Egypte*, Λονδίνο 1923, σ. 110-112, 125-126, 130-133, 168.

99. Πρβλ. M^{14}, X^{16}: μάλιστα γιά τό δάσκαλο δηλώνεται ρητά ὅτι θά διδάσκει ἑλληνικά σέ δημόσιο σχολεῖο καί θά μισθοδοτεῖται ἀπό τό κράτος. - Οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἐπαρχίας τῆς Μάνης πού μετανάστευαν διατηροῦσαν μόνο τόν τίτλο, ὄχι καί τό διοικητικό ἀξίωμα. Στό $ΛB^2$ ζητεῖται νά ὑπάρχει μόνιμος ἐπίσκοπος γιά νά χειροτονεῖ ἱερεῖς κατά τό πρότυπο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητας Βενετίας, πράγμα πού ὅμως δέν ξανασυζητήθηκε ποτέ ἐπίσημα. - $ΛA^9$, $ΛΓ^7$, $ΛΔ^7$: ἡ συντήρηση τῶν ἱερέων θά ἐπιβαρύνει τούς ἐποίκους (ὅπως ἐξυπονοεῖται καί σέ ὅλα τά ἄλλα κείμενα). -X^{16}: ὅσοι μετοικήσουν ἀτομικά ἀπό τόν τόπο τῆς πρώτης ἐγκατάστασης, θά πρέπει νά προσέλθουν στό δόγμα τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας.

100. Ὅπως εἴδαμε, τό κείμενο τῆς ἀπόφασης παρουσιάζει στενότατη συγγένεια μέ ἐκεῖνα τῆς σύμβασης τοῦ 1641 καί ἰδίως τοῦ προσχεδίου τοῦ 1644, στά ὁποῖα προφανῶς βασίζεται καί τά ὁποῖα τροποποιεῖ πρός μιά πιό πραγματιστική κατεύθυνση. Παράλληλα μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἀντιπαραβολῆς του μέ τά προηγούμενα καί μέ ὅσα μεταγενέστερα ἀφοροῦν στόν ἐποικισμό περιοχῶν τῆς Τοσκάνης, μᾶς προσφέρει καί τή δυνατότητα νά διασαφηνίσουμε ὁρισμένα σκοτεινά σημεῖα τοῦ ἱσπανικοῦ κειμένου, τά ὁποῖα ἔχουν φθαρεῖ καί ὁ ἐκδότης ἀναγκάστηκε νά τά συμπληρώσει μέ βάση τή σύμβαση τοῦ 1641 (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, ὅ.π., σ. 122 σημ. 4). Ἀλλά δυστυχῶς ἡ σύμβαση αὐτή μᾶς εἶναι γνωστή μόνο ἀπό τήν ἐπιλεκτική διασκευή τοῦ Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ,, ὅ.π., ὁ ὁποῖος ἔχει παρερμηνεύσει ἀρκετά σημεῖα της, ὅπως εἴδαμε.

101. Ἡ ἐξασφάλιση τῶν πλοίων ἀφήνεται στή φροντίδα τῶν ἴδιων τῶν κατοίκων καί τῶν ἐνδιαφερόμενων βαρόνων (ὅπως εἴδαμε παραπάνω, ἄρθρο 1. - Ἀλλά ἀντιπρβλ. καί τήν ἑπόμενη σημ.). Μέ τόν ἴδιο τρόπο ἀφήνονται νά ἀντιμετωπίσουν μόνοι τους ἐνδεχόμενη δυναμική ἀντίδραση τῶν Βενετῶν στή μετανάστευσή τους, κίνδυνο πού ἀπασχολοῦσε σοβαρά τούς Μανιάτες (βλ. παραπάνω σημ. 30) καί πού οἱ Ἱσπανοί ἀντιπαρέρχονται, ἴσως μέ τό πρόσχημα ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ Μανιάτες εἶχαν προτείνει τή σύμπραξη τῶν Βενετῶν γιά τήν κατάληψη τῆς Πελοποννήσου (βλ. παραπάνω, σ. 213) ἤ ὅτι οἱ σχέσεις τῶν δύο κρατῶν βελτιώνονται ὁλοένα (βλ. παρακάτω, σ. 225) ἤ τέλος ὅτι μέσα στήν ἀντάρα τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου θά βροῦν τήν εὐκαιρία νά μεταναστεύσουν πρίν οἱ ἐμπόλεμοι προλάβουν νά ἀντιδράσουν.

πού τούς ἐνδιαφέρει ἀποκλειστικά εἶναι νά χρησιμοποιήσουν πρός ὄφελός τους τίς πολεμικές ἱκανότητες τῶν Μανιατῶν. Παραγγέλνουν λοιπόν στούς τελευταίους νά τούς διαθέσουν τό σύνολο περίπου τοῦ μάχιμου πληθυσμοῦ τῆς Μάνης (10.000 ἄντρες)[102] γιά δυό ὁλόκληρα χρόνια! Μέσα στή λαίλαπα τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου τούς ζητεῖται σχεδόν ἀπροκάλυπτα νά ἐγκαταλείψουν τίς οἰκογένειές τους στό ἔλεος τῶν Τούρκων, γιά νά πολεμήσουν τούς Γάλλους ἤ ὅποιους ἄλλους ἀντιπάλους τῶν Ἱσπανῶν: Ἡ ἀλαζονεία τῶν προτάσεών τους μοιάζει νά ὑπερφαλαγγίζει τήν ἀνεδαφικότητα τῶν ἀντίστοιχων ἑλληνικῶν.

Ὡστόσο νέες περιπλοκές ἀνακόπτουν τήν ἐξέλιξη τῆς παράδοξης αὐτῆς ὑπόθεσης. Ἀκριβῶς ἕνα μήνα ἀργότερα, στίς 7 Ἰουλίου, ξεσπάει στή Νεάπολη ἡ περίφημη ἐπανάσταση πού πῆρε τό ὄνομά της ἀπό τό δημοφιλέστερο ἀπό τούς ἀρχηγούς της, τόν Masaniello[103], καί ὁδήγησε στήν ἀνακήρυξη τῆς πρώτης «Παρθενόπειας Δημοκρατίας». Ἡ εὐθύνη γιά τήν ἔκρηξη τῆς λαϊκῆς ὀργῆς[104] ἐπιρρίπτεται στό δούκα τοῦ Arcos

102. Γι' αὐτούς βέβαια θά στέλνονταν πλοῖα, τά ὁποῖα μάλιστα θά ἔπρεπε νά τούς ἔχουν μεταφέρει στή Νεάπολη μέχρι τίς 20 Σεπτεμβρίου 1647. Ὁ ἀντιβασιλιάς ἀναλάμβανε τή συντήρησή τους ἀπό τήν ἡμέρα τῆς ἐπιβίβασης. Θά εἶχαν τόν ἴδιο μισθό μέ τούς ἄλλους στρατιῶτες του καί θά ὑπηρετοῦσαν μόνο δυό χρόνια *(due campagne)* σέ χερσαῖες ἤ καί ναυτικές ἐπιχειρήσεις, ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες τοῦ πολέμου. —Αὐτό τό 13ο καί ἀκροτελεύτιο ἄρθρο τοῦ κειμένου δέν ἀφήνει καμιάν ἀμφιβολία γιά τίς σκοπιμότητες πού ἐπιδίωκε νά προωθήσει τό Collaterale μέ τήν κατάρτιση τῶν ὅρων τοῦ ἐποικισμοῦ: Παρόλο πού αὐτοί θά ἔπρεπε νά ἐπικυρωθοῦν πρῶτα ἀπό τό βασιλιά στή Μαδρίτη γιά νά εἶναι δυνατή ἡ ἔναρξη τῆς μετανάστευσης, ὡστόσο δόθηκε ἐντολή στή γραμματεία νά χορηγήσει ἀντίγραφο τῆς ἀπόφασης στούς Μανιάτες, ὥστε νά ἐνθουσιαστοῦν καί παραμερίζοντας ἐνδεχόμενους δισταγμούς νά ἀποφασίσουν τήν ἔλευσή τους (*per animar li mainoti che vengano:* ὄχι ὡς ἔποικοι φυσικά, ἀλλά ὡς στρατιῶτες...).

103. Tommaso Aniello (M. SCHIPA, *Masaniello,* Μπάρι 1925). Βιβλιογραφία γιά τήν ἐπανάσταση αὐτή βλ. στοῦ R. VILLARI, Masaniello: contemporary and recent interpretations, *Past and Present* 108 (Αὔγ. 1985) 117-123. Πολύ ἐνδιαφέρουσες καί μέ νέα ἀρχειακά στοιχεῖα οἱ τελευταῖες μελέτες τῶν: V. CONTI, *Le leggi di una rivoluzione. I bandi della repubblica napoletana dall' ottobre 1647 all' aprile 1648,* Νεάπολη 1983· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *La rivoluzione repubblicana a Napoli e le strutture rappresentative (1647-1648),* Φλωρεντία 1984 καί P. L. ROVITO, La rivoluzione..., σ. 367-462.

104. Ἡ πρώτη ἀντίδραση στήν ἐπιβολή φόρου στά φροῦτα (πού ἀποτέλεσε καί τήν ἀφορμή τῆς ἐπανάστασης) ἦταν ἡ ἀνατίναξη τῆς ἀποθήκης στήν ὁποία συγκεντρωνόταν ὁ φόρος αὐτός τή νύχτα τῆς 7 πρός 8 Ἰουνίου 1647 (P. L. ROVITO, ὅ.π., σ. 391). Ἡ σύμπτωση μέ τή συνεδρίαση τοῦ Collaterale γιά τό ζήτημα τῶν Μανιατῶν πού ἐπακο-

καί ἡ ἐπικράτηση τῶν ἐπαναστατῶν προκαλεῖ τήν ἐμφάνιση τοῦ Ἰωάννη τοῦ Αὐστριακοῦ, δεκαοχτάχρονου γιοῦ τοῦ Ἱσπανοῦ βασιλιᾶ Φιλίππου Δ΄, ὁ ὁποῖος κατορθώνει τελικά νά καταλάβει τή Νεάπολη στίς 6 Ἀπριλίου 1648: Ὅλα δείχνουν πώς θά εἶναι ὁ ἑπόμενος ἀντιβασιλιάς της.

Σ' αὐτόν λοιπόν ἀπευθύνεται ὁ πρόξενος Γεώργιος Λατίνος γιά νά τόν συγχαρεῖ καί νά τοῦ προτείνει νά τεθεῖ ἐπικεφαλῆς μιᾶς σταυροφορίας μέ σκοπό τήν ἀπελευθέρωση τῆς Κρήτης καί τή γενική ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἡ ἐπιστολή του, στήν ὁποία περιγράφει παραστατικά

λούθησε ἀκριβῶς τήν ἄλλη μέρα, στίς 8 τοῦ μηνός, εἶναι ἀσφαλῶς ἐντυπωσιακή, ἀλλά δέ νομίζω ὅτι θά μπορούσαμε νά συνδέσουμε τήν πρόσκληση τῶν 10.000 στρατιωτῶν ἀπό τή Μάνη μέ ἐνδεχόμενη πρόθεση τῶν Ἱσπανῶν νά τούς χρησιμοποιήσουν γιά τήν ἀστυνόμευση τοῦ λαοῦ τῆς Νεάπολης. Πρῶτα-πρῶτα ἡ ἡμερήσια διάταξη τῆς συνεδρίασης εἶχε καθοριστεῖ ἀπό ἀρκετά νωρίτερα γιά τό πρῶτο Σάββατο τοῦ Ἰουνίου (καί τελικά πραγματοποιήθηκε τό δεύτερο Σάββατο, στίς 8 τοῦ μηνός (βλ. Ἔγγρ. Β, σ. 232), μόλις οἱ δυό ἀξιωματοῦχοι στούς ὁποίους ὁ ἀντιβασιλιάς εἶχε ἀναθέσει τό ζήτημα μελέτησαν τίς ποικίλες καί ὄχι ἀσήμαντες πτυχές του καί ἑτοίμασαν τή σχετική εἰσήγηση). Ἔπειτα ἡ ἔκρηξη τῆς ἐπανάστασης δέν φαίνεται νά ἀναμενόταν ἀπό τήν ἀντιβασιλεία καί τούς βαρόνους, οἱ ὁποῖοι, μετά τήν ἐπικράτησή τους μέσα στό Collaterale (βλ. παραπάνω σημ. 76), τώρα ἀναζητοῦσαν τρόπους γιά τήν οἰκονομική ἀνάκαμψη τῶν φεούδων τους πού εἶχαν ἐρημωθεῖ ἀπό τά δεινά τοῦ πολέμου μέ τούς Γάλλους (βλ. παραπάνω σημ. 26) μέ τόν (ὁπωσδήποτε σταδιακό καί ἐλεγχόμενο, βλ. παραπάνω σ. 215 ἄρθρο 1) ἐποικισμό τους ἀπό Μανιάτες. Ὡς προγεφύρωμα γιά τήν ἀνώδυνη καί χωρίς κραδασμούς πραγματοποίηση τοῦ ἐποικισμοῦ αὐτοῦ θά χρησίμευαν οἱ 10.000 στρατιῶτες (πού ἀποτελοῦσαν τό σπουδαιότερο καί ἀμεσότερο στόχο τῶν Ἱσπανῶν), τούς ὁποίους οἱ τελευταῖοι στή διάρκεια τοῦ χειμώνα θά μποροῦσαν νά γυμνάσουν μεταβάλλοντάς τους σέ πειθαρχημένο σύνολο καί μυώντας τους στίς σύγχρονες πολεμικές τακτικές, γιά νά τούς ρίξουν στή μάχη τήν ἑπόμενη ἄνοιξη. —Δέν κάνει λάθος λοιπόν ὁ ἐπίτροπος τοῦ βενετικοῦ στόλου Νικόλαος Contarini ὅταν ἀποδίδει τή ματαίωση τῶν σχεδίων ἐκείνων στήν ἔκρηξη τῆς ἐπανάστασης στή Νεάπολη (Ἔγγρ. Δ΄, σ. 237: *per i torbidi fin' hora durati in quel regno...*). Ἀσφαλῶς ὅμως αὐτή θά ἦταν μιά ἀπό τίς αἰτίες: Ἀγνοοῦμε πώς ὑποδέχτηκαν οἱ Μανιάτες τήν ἀπόφαση τοῦ Collaterale, ἄν καί μποροῦμε νά φανταστοῦμε τό δέος πού θά ἔνιωσαν μπροστά στήν παντελή ἀδιαφορία τῶν Ἱσπανῶν γιά τήν ἀσφάλεια τῶν οἰκογενειῶν τους μετά τήν ἀναχώρηση τῶν μάχιμων ἀπό τή Μάνη, ὅπως τούς ζητοῦσαν. Ἀλλά καί γιά τήν πρόταση τῆς σταδιακῆς μετανάστευσης θά εἶχαν ὁπωσδήποτε σοβαρές ἀντιρρήσεις, ἀφοῦ κυρίαρχο καί πρωταρχικό αἴτημά τους ὑπῆρξε πάντοτε καί σέ ὅλες τίς περιπτώσεις, ἀκόμα κι ὅταν ἀντιμετώπιζαν σοβαρές πιέσεις ἀπό τούς Τούρκους, ἡ μαζική μεταφορά τους στή νέα πατρίδα, αἴτημα στό ὁποῖο θά ἐπανέλθουν σάν νά μήν ἔχει μεσολαβήσει τίποτε καί στή νέα τους ἔκκληση (πρός τόν Ἰωάννη τῆς Αὐστρίας, βλ. παρακάτω σ. 224, καί Ἔγγρ. Ε΄, σ. 237-238) καί τό ὁποῖο θά θέσουν ὡς προϋπόθεση γιά τήν προσφορά στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν στούς Ἱσπανούς.

τήν κρίση πού σοβεῖ στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία[105], καταλήγει μέ ἔκκληση πρός τό Don Juan νά ἀναλάβει ἐπιτέλους ὁ ἴδιος τήν ἐπιχείρηση γιά τήν κατάληψη τοῦ Μοριᾶ, πού εἶχε δῆθεν ἀναβληθεῖ ἐξαιτίας ἄλλων προτεραιοτήτων καί πού δέν θά παρουσιάσει δυσκολίες, καθώς οἱ Τοῦρκοι πού ἔχουν ἀπομείνει στή χερσόνησο εἶναι λιγοστοί καί τά κάστρα τους ἀνίσχυρα[106], ἐνῶ ἀντίθετα οἱ συμπαγεῖς ὀρθόδοξοι πληθυσμοί δέν περιμένουν παρά τό σύνθημα τῆς ἐξέγερσης[107] καί πάνω ἀπ' ὅλους οἱ ἐλεύθεροι καί

105. Βλ. Ἔγγρ. Γ΄, σ. 235-236: Ἄς σημειωθεῖ ὅτι, ἀπό τά γεγονότα πού ἀπαριθμεῖ, οἱ ταραχές στή Βαγδάτη καί τήν Ἀνατολία βρίσκονταν σέ πλήρη ἐξέλιξη. Οἱ ἐπιδρομές τῶν Κοζάκων στόν Εὔξεινο ἦταν συχνές, ἐνῶ ἡ ἐπαναστατική ἔξαρση στήν Ἀλβανία [καί τό Μαυροβούνιο] σχεδόν μόνιμη, καθώς τήν ἀναζωπύρωναν ὁλοένα οἱ νίκες τῶν Βενετῶν στή Δαλματία. Μόνιμη βέβαια ἦταν καί ἡ ἔκρυθμη κατάσταση πού εἶχε προκαλέσει στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία ἡ τυραννική διακυβέρνησή της ἀπό τό σουλτάνο [Ἰμπραΐμ], ἡ ὁποία τερματίστηκε τρεῖς μῆνες ἀργότερα, στίς 18 Αὐγούστου 1648, μέ τή δολοφονία του ἔπειτα ἀπό νέα ἐξέγερση τῶν γενιτσάρων (βλ. γιά ὅλα αὐτά J. HAMMER, *Histoire de l' empire ottoman...*, τ. 10, Παρίσι 1837, 133-184).

106. Ἀμέσως μετά τόν πρῶτο ἀντιπερισπασμό πού ἐπιχείρησε ὁ βενετικός στόλος ἤδη τό καλοκαίρι τοῦ 1645 λεηλατώντας τά παράλια τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου (Πάτρα, Κορώνη, Μεθώνη: J. HAMMER, *ὅ.π.*, σ. 111. Π. ΧΙΩΤΗΣ, *Σειρᾶς...*, σ. 190-191. M. NANI MOCENIGO, *Storia della marina...*, σ. 138. R. C. ANDERSON,, *Naval wars...*, s. 122-123. Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία...*, τ. 3, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 489) διατάχτηκε στή Μακεδονία γενική ἐπιστράτευση τῶν Τούρκων τῆς «δυτικῆς Ρούμελης» γιά τήν ἐνίσχυση τῆς ἄμυνας τῆς χερσονήσου (Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *ὅ.π.*, σ. 492-493). Ἀλλά καί πέρα ἀπό τήν καθυστέρηση πού προκαλοῦσε ἡ ἀπροθυμία τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ νά πολεμήσει (I. DUJCEV, *Avvisi di Ragusa. Documenti sull' impero turco nel sec. XVII e sulla guerra di Candia* (Orientalia Christiana Analecta 101), Ρώμη 1935, σ. 40 καί Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, ὅ.π.), ἡ ὑπεράσπιση τοῦ Μοριᾶ ἦταν ἴσως ἡ ἀχίλλειος πτέρνα τῶν Ὀθωμανῶν, ἀφοῦ τά μέτωπα τῆς Κρήτης καί τῆς Δαλματίας ἀπορροφοῦσαν τεράστιους ἀριθμούς δυνάμεων. Στά στοιχεῖα αὐτά πρέπει νά συνυπολογίσουμε φυσικά καί τίς διαθέσεις τῶν ραγιάδων (βλ. τήν ἑπόμενη σημ. 107).

107. Στά τέλη Ἰουλίου τοῦ 1647 ἀναμενόταν ἐπίθεση τῶν ἱπποτῶν τῆς Μάλτας ἐναντίον τῆς Πάτρας καί οἱ Τοῦρκοι ἑτοίμαζαν τήν ἄμυνά τους, ἐνῶ... *tutti li christiani di Morea bramano di veder l' insegna della Santa Croce, et in tal caso si solleverebbero contro il Turco. E se non fossero bene guardate le rive dai turchi, molti christiani andrebbero alle armate christiane...* (*Δημοτ. Βιβλιοθ. Πάτρας*, «Κωδ. Μέρτζιου», σ. 50 [= A.S.V.... *Dispacci Zante*, filza 18], ἐπιστολή τοῦ προβλεπτῆ Ἀντωνίου Barbarigo ἀπό Ζάκυνθο 24 Ἰουλίου / 3 Αὐγούστου 1647). —Εἶναι γνωστό ἐξάλλου πώς τό ἴδιο καλοκαίρι, στή διάρκεια τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου ἀπό τό βενετικό στό λιμάνι τοῦ Ναυπλίου, οἱ Ἀρβανίτες τῆς περιοχῆς ξεσηκώθηκαν, λεηλάτησαν καί πυρπόλησαν τά γύρω χωριά καί τελικά ἀπελπισμένοι ἐπιβιβάστηκαν στά βενετικά πλοῖα (Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *ὅ.π.*, σ. 504), ἀπελπισμένοι προφανῶς ἐπειδή οἱ διαθέσεις τους εἶχαν προσκρούσει καί πάλι στήν καχύποπτη καί ὑπεροπτική ἀδιαφορία τῶν Βενετῶν.

φιλοπόλεμοι Μανιάτες[108].

Στίς 20/30 Μαΐου 1648 ἀκολουθεῖ ἀνάλογη ἔκκληση τῶν τελευταίων πρός τόν συνονόματο τοῦ ξακουστοῦ θριαμβευτῆ τῆς Ναυπάκτου, γραμμένη καί πάλι ἀπό τό Μιχάλη Γιατρό. Δέν μποροῦμε νά μήν ἐπισημάνουμε τούς ὀξεῖς τόνους τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, πού ἀποτυπώνει τήν κλιμάκωση τῆς ἀγωνίας τῶν ἀπροσκύνητων κατοίκων τῆς Μάνης: Ἡ Κρήτη σχεδόν ὅλη βρίσκεται πιά στά χέρια τῶν Τούρκων· ἀρχίζει ἡ τελευταία πράξη τοῦ δράματος, ἡ πολιορκία τοῦ Χάνδακα[109] —πού κανείς βέβαια δέ φαντάζεται πώς θά κρατήσει εἰκοσιδυό ὁλόκληρα χρόνια· ὁ βενετικός στόλος ἔχει ὑποστεῖ φοβερή καταστροφή στό ναυάγιο τῶν Ψαρῶν[110]. Τό τέλος τοῦ πολέμου πλανιέται στήν ἀτμόσφαιρα— καί τότε οἱ Τοῦρκοι θά στραφοῦν ἀπερίσπαστοι ἐναντίον τους[111]. Γι' αὐτό αἰσθάνονται τίς συνεννοήσεις αὐτές σάν τήν τελευταία τους εὐκαιρία γιά ἀνάληψη ὀργανωμένης στρατιωτικῆς δράσης καί γιά τήν ἐξασφάλιση τῆς συμπαράστασης τῶν δυτικῶν κρατῶν.

---

108. Ἐπισημαίνει ἐπίσης (ὅπως καί οἱ Μανιάτες παραπάνω σ. 213) ὅτι ἡ κατάληψη τοῦ Μοριᾶ μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ ἀδάπανα καί ἐπιχειρεῖ νά ὑποκινήσει τή φιλοτιμία τοῦ νεαροῦ ναυάρχου τονίζοντας ὅτι ὁ θεός τοῦ ἐπιφύλαξε ἴσως νά ἐπαναλάβει στήν Ἀνατολή τό θρίαμβο πού εἶχε καταγάγει ὁ δοξασμένος συνονόματός του Ἰωάννης ὁ Αὐστριακός, τοῦ ὁποίου ἡ νίκη στή ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου εἶχε ἀπαλλάξει τή χριστιανοσύνη ἀπό τό σύνδρομο τοῦ τρόμου μπροστά στό ἀήττητο τῶν Ὀθωμανῶν (Ἔγγρ. Γ΄, σ. 126).

109. J. HAMMER, *ὅ.π.*, σ. 142-144. G. CAPPELLETTI, *Storia della repubblica...*, σ. 297-301: 5 Μαΐου 1648.

110. Στίς 17 Μαρτίου 1648 ἀπό σφοδρή τρικυμία (G. BRUSONI, *ὅ.π.*, σ. 190-191. J. HAMMER, *ὅ.π.*, σ. 141. G. CAPPELLETTI,, *ὅ.π.*, σ. 292-294. Π. ΧΙΩΤΗΣ,, *ὅ.π.*, σ. 198. M. NANI MOCENIGO, *ὅ.π.*, σ. 157).

111. Καί θά τούς *«σουβλίσουν ὅλους ζωντανούς»* (Ἔγγρ. Ε΄, σ. 238). Ἡ ἔναρξη τῆς πολιορκίας τοῦ Μεγάλου Κάστρου τῆς Κρήτης ρίχνει βαριά τή σκιά της στή σύναξη τῶν γερόντων καί προεστῶν πού συγκεντρώθηκαν στή Λαγκάδα «ἀπό τήν Καλαμάτα μέχρι τίς ἐσχατιές τοῦ Βραχίονα τῆς Μάνης»: Δέν ὑπάρχει πιά καιρός γιά ἐπαναστατικά σχέδια. Οἱ συμφορές τῆς μεγαλονήσου προαναγγέλλουν τό δικό τους χαμό, πού ἐξορκίζουν τόν Ἰωάννη τῆς Αὐστρίας νά μήν ἐπιτρέψει νά συμβεῖ καί νά στείλει τά πλοῖα γιά νά τούς παραλάβουν μέ τήν ἐπιτήρηση τῆς ἁρμάδας. Νά εὐδοκήσει νά πραγματοποιήσει ἐπιτέλους ὁ ἴδιος τίς ὑποσχέσεις τῶν ἀντιβασιλιάδων τῆς Νεάπολης, τήν ἐκπλήρωση τῶν ὁποίων οἱ Μανιάτες δέν ἔπαψαν ποτέ νά ἐπιδιώκουν ἐδῶ καί ὀχτώ χρόνια. Θέτουν στή διάθεση τῶν Ἱσπανῶν 15.000 ἐμπειροπόλεμους ἄντρες πρόθυμους «νά πεθάνουν στήν ὑπηρεσία» τους καί ἕτοιμους νά πάρουν τά ὅπλα «γιά νά κερδήσουν μέ μιά νίκη ἐναντίον τῶν βαρβάρων νέα βασίλεια γιά τό βασιλιά» τῆς Ἱσπανίας. Παρακαλοῦν λοιπόν τό θεό νά χαρίζει χρόνια στό Ἰωάννη τόν Αὐστριακό, γιά νά τούς βοηθήσει νά μεταναστεύσουν στήν Κάτω Ἰταλία: Ἡ ἀπροσδόκητη μεταπήδηση ἀπό τό ἕνα θέμα στό ἄλλο μαρτυρεῖ τήν τρικυμία πού εὔλογα συνταράζει τό νοῦ τοῦ συντάκτη τῆς ἔκκλησης Μιχάλη Γιατροῦ.

Ἡ ἴδια αἴσθηση τοῦ ἐπερχόμενου τέλους θά 'λεγε κανείς ὅτι κατευθύνει καί τά βήματα τοῦ προξένου Γεωργίου Λατίνου: Αὐτή τή φορά θά ἐγκαταλείψει τήν προσφιλή του μέθοδο καί θά γνωστοποιήσει ἀμέσως τά σχέδια στούς Βενετούς, καί μάλιστα σέ ἕναν ἀνώτατο ἀξιωματοῦχο, τόν ἐπίτροπο τοῦ στόλου Νικόλαο Contarini. 'Αλλά θά προχωρήσει καί σέ μιά χειρονομία πού καταπλήσσει: Θά τοῦ παραδώσει τά ἴδια τά ἔγγραφα τῶν συνεννοήσεων[112], χωρίς νά ἐξαιρέσει οὔτε τήν ἀπόφαση τοῦ Collaterale, μ' ἄλλα λόγια ἕνα ἀπόρρητο ἔγγραφο τοῦ κράτους πού ἐκπροσωπεῖ. Ὁ Contarini θά ἐνθουσιαστεῖ μέ τήν ἀφοσίωση τοῦ προξένου τῆς Ἱσπανίας στή Γαληνότατη, θά τόν ἐκτιμήσει ἀπεριόριστα[113] καί θά συνηγορήσει μέ τά θερμότερα λόγια πρός τή Σύγκλητο γιά τήν προώθηση τῶν προτάσεών του.

Ἡ ἀπότομη αὐτή μεταστροφή ἔχει μιάν ἁπλούστατη ἐξήγηση: Ὁ πάντα καλά ἐνημερωμένος Γεώργιος Λατίνος γνωρίζει τήν προσέγγιση μεταξύ Βενετίας καί Ἱσπανίας πού συντελεῖται καθώς ἡ Συνθήκη τῆς Βεστφαλίας πού θά θέσει τέρμα στόν Τριακονταετή Πόλεμο βαδίζει πρός τήν ὁλοκλήρωσή της[114]. Στήν πραγματικότητα ἐξυπηρετεῖ μέ τόν πιό ἰδεώδη τρόπο τά συμφέροντα τῆς Ἱσπανίας, ἀφοῦ ἐργάζεται γιά τή σύμπηξη μιᾶς συμμαχίας ὑπό τήν ἀρχηγία της καί ἀφοῦ μάλιστα κατορθώνει τό ἀκατόρθωτο: Νά χρησιμοποιήσει τή φωνή ἑνός ἀνώτατου διοικητικοῦ στελέχους τῆς Βενετίας γιά νά προτείνει στήν ἴδια τή Σύγκλητο, οὔτε

112. Τά ὁποῖα στή συνέχεια θά διαβιβάσει ὁ Contarini στή Σύγκλητο, τά τρία πρῶτα (= Ἔγγρ. Α', Β', Γ') μέ dispaccio τῆς 16 Μαΐου 1648 (= Ἔγγρ. Δ') καί μέ ἁπλό συνοδευτικό στίς 7 Ἰουνίου τό Ἔγγρ. Ε' (= τήν ἐπιστολή τῶν Μανιατῶν πρός τόν Ἰωάννη τόν Αὐστριακό), πού ἔχει ἡμερομηνία 20/30 Μαΐου: Δηλαδή σχεδόν ἀμέσως μόλις τήν ἔλαβε ὁ πρόξενος ἀπό τή Μάνη.

113. Ἐγγυᾶται πώς ὁ Γεώργιος Λατίνος εἶναι «ἁγνά καί ὁλόψυχα ἀφοσιωμένος (sviscerato) στήν ὑπηρεσία» τῆς Βενετίας (Ἔγγρ. Δ', σ. 237), τόσο πού «δέν εἶναι δυνατό νά ὑπάρχει πιό ἀφοσιωμένος καί εὐπειθής ἀπό αὐτόν» (Ἔγγρ. ΣΤ', σ. 239).

114. Ἀπό τό 1645, μέ τήν ἔναρξη τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου, ἡ Βενετία κατέβαλε μιά τεράστια διπλωματική προσπάθεια γιά τόν τερματισμό τοῦ Τριακονταετοῦς Πολέμου (πού ἔληξε τελικά στίς 24 Ὀκτωβρίου 1648) καί πλησίασε τήν Ἱσπανία παραμερίζοντας τήν παλιά τους ἔχθρα (C. GRIMALDO, Le trattative per una pacificazione tra la Spagna e i turchi in relazione con gli interessi veneziani durante i primi anni della guerra di Candia (1645-1651). Contributo alla storia delle relazioni ispano-venete durante la guerra di Candia, *Nuovo Archivio Veneto,* νέα σειρά, 26 (1913) 9-20. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἡ Κρήτη καί οἱ Ἱσπανοί..., σ. 358-359). Ἐξάλλου τό 1645 ὁ ἀντιβασιλιάς τῆς Νεάπολης εἶχε στείλει, χωρίς νά ζητήσει τήν ἄδεια τοῦ Φιλίππου Δ', πέντε πολεμικά γιά νά βοηθήσουν τό βενετικό στόλο (M. NANI MOCENIGO, *ὅ.π.,* σ. 138-142), τά ὁποῖα, μαζί μέ τά πλοῖα τοῦ πάπα, τῆς Τοσκάνης καί τῆς Μάλτας, εἶχαν ἐλλιμενισθεῖ στή Ζάκυνθο —καί ἀσφαλῶς ὁ πρόξενος εἶχε τήν εὐκαιρία νά παίξει καί πάλι τό ρόλο του.

λίγο οὔτε πολύ, νά παραχωρήσει στήν Ἱσπανία τήν πρωτοβουλία στίς ἑλληνικές περιοχές, πού ἀνῆκαν παραδοσιακά στή βενετική ζώνη ἐπιρροῆς. Ἤ μάλλον νά διαμηνύσει ὅτι ἡ Ἱσπανία ἔχει ἤδη ἑδραιώσει τήν παρουσία της —ἀλλά κανένας φόβος, θά βοηθήσει γενναιόδωρα τή Βενετία στίς δυσκολίες της.

Φυσικά ὅλα αὐτά εἶναι εὐτράπελα. Ὁ πολύς ἐπίτροπος τοῦ βενετικοῦ στόλου ἔχει πιαστεῖ στά δίχτυα τοῦ τετραπέρατου προξένου καί δίνει πίστη σέ πλανερές καί ἀσύστατες πληροφορίες: ὅτι οἱ Μανιάτες ἐξαρτῶνται ἀποκλειστικά καί ἀπόλυτα ἀπό τούς Ἱσπανούς (οἱ Μανιάτες![115])· ὅτι ἡ μετανάστευση στήν Κάτω Ἰταλία θά πραγματοποιηθεῖ ὁπωσδήποτε· καί ὅτι τότε, τή στιγμή πού θά ἐπιβιβάζεται στά πλοῖα γιά τή Νεάπολη ὁ ἄμαχος πληθυσμός, θά διαχωρίσουν οἱ Ἱσπανοί τούς μάχιμους καί θά τούς παραχωρήσουν στούς Βενετούς γιά νά τούς χρησιμοποιήσουν γιά τήν ὑπεράσπιση τοῦ Χάνδακα[116]!

---

115. Το μονιμότερο γνώρισμα τῆς ἰδεολογίας τῶν Μανιατῶν ὑπῆρξε πάντοτε ἡ ἀνυποχώρητη διαφύλαξη τῆς ἀνεξαρτησίας τους, γνώρισμα πασίδηλο, πού τό ἔχουν ἐπιγραμματικά διατυπώσει οἱ ἴδιοι στούς ἱππότες τῆς Μάλτας τό 1612: *«... ἀπό τούς προπάτοράς μας γνωρίζομεν ὅτι δέν πρέπει ποτέ νά δεχθῶμεν αὐθέντην...»* (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 98, ἀπόδοση στά ἑλληνικά ἀπό τόν ἐκδότη). Ἡ προγονική αὐτή παρακαταθήκη, πού οἱ ρίζες της χάνονται στήν ἐποχή τῶν συγκρούσεων μέ τούς βυζαντινούς αὐτοκράτορες, ἔχει κρυσταλλωθεῖ σέ ἀκλόνητο θεσμό. —Πολύ χαρακτηριστικές, παρόλο πού ἀποπνέουν ἔκδηλη προκατάληψη (στά ὅρια τοῦ φυλετισμοῦ) γιά τούς Μανιάτες, εἶναι οἱ κρίσεις ἑνός μικροῦ Βενετοῦ διοικητῆ στά 1610, πού εἰσδύουν στήν οὐσία καί τῶν σχεδίων γιά μόνιμη στρατιωτική παρουσία στή Μάνη τῶν Ἱσπανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐνεργοῦν... *dandosi a credere che i turchi dormino, nè conoscendo forse l' instabilità et infedeltà de' magnati, che naturalmente sogliono mangiar da tutte le parti nè vorrano de liberi farsi soggetti, e in particolar a' spagnuoli, seben' e arme et ogn' altro donativo sarà da loro accettato con allegro occhio et con molte promissioni...* (A.S.V., *Senato... Dispacci Candia,* filza 5, ἐπιστολή τοῦ rettor Νικόλαου Balbi ἀπό Σητεία 31 Μαρτίου/10 Ἀπριλίου 1610).

116. Μόλις «καθοριστοῦν οἱ συμφωνίες» γιά τήν προσφορά στρατιωτικῆς καί διπλωματικῆς βοήθειας τῶν Ἱσπανῶν πρός τούς Βενετούς (βλ. παραπάνω σημ. 114), οἱ τελευταῖοι, *«μέ τήν ἐγγύηση στό χέρι»...* θά ἀξιώνονταν αὐτήν τήν ἀπίθανη εὐεργεσία! Μάλιστα ὁ Contarini μέ κάθε σοβαρότητα δηλώνει στή Σύγκλητο ὅτι προσφέρεται νά συμβάλει προσωπικά (μετά τό τέλος τῆς θητείας του πρός τό χειμώνα) ἐπιστρέφοντας ἀπό τή Βενετία στή Ζάκυνθο ἤ τά Κύθηρα, ὅπου τελοσπάντων θά βρίσκεται ὁ πρόξενος ἀνάλογα μέ τίς διαταγές τοῦ Ἰωάννη τοῦ Αὐστριακοῦ (γιατί ὁ «ἀφοσιωμένος» στή Γαληνότατη Γεώργιος Λατίνος δέ σκόπευε νά κινηθεῖ ἄν δέν ἔπαιρνε «συγκεκριμένες ὁδηγίες» ἀπ' τόν τελευταῖο...), ὥστε νά χειριστεῖ τό ζήτημα «ἐκ τοῦ σύνεγγυς»! (Γιά ὅλα αὐτά βλ. Ἔγγρ. ΣΤ΄, σ. 239). —Φυσικά οἱ Βενετοί δέν ἔχουν ἀνάγκη ἀπό τέτοιες πολυδαίδαλες καί ταπεινωτικές διαδικασίες γιά νά ἐξασφαλίσουν τή στρατιωτική συνδρομή τῶν Μανιατῶν (οὔτε πολύ περισσότερο θά ὑπονόμευαν μόνοι τους τή γεωπολιτική ἰσορροπία στή νότια Πελοπόννησο ἐπιτρέποντας τή μαζική μετανάστευσή τους). Ἄν κωφεύουν

Δέν θά ἦταν περίεργο ἄν ἡ Σύγκλητος (τῆς ὁποίας ὄχι λίγα μέλη γνώριζαν καλά τήν ἑλληνική Ἀνατολή καί ἴσως νά χαμογέλασαν στή σκέψη πώς δέν ὑπάρχει λόγος νά μπαίνει κανείς ἀπ' τό παράθυρο ὅταν ἡ πόρτα εἶναι ὀρθάνοιχτη) ἀπαξίωσε νά ἀσχοληθεῖ μέ τό ζήτημα. Πάντως τή συνέχεια —ἄν ὑπῆρξε— δέν τή ξέρουμε. Ξέρουμε μόνο πώς οἱ συνεννοήσεις μεταξύ Βενετίας καί Ἱσπανίας γιά τήν ἐνίσχυση τῆς ἄμυνας τῆς Κρήτης δέν ἔφεραν ἀποτελέσματα. Ἡ ἀποστολή μιᾶς μοίρας τοῦ ἱσπανικοῦ στόλου, πού μέ ἐντολή τοῦ Φιλίππου Δ' εἶχε ἑτοιμάσει στή Νεάπολη ὁ Ἰωάννης ὁ Αὐστριακός, δέν πραγματοποιήθηκε τελικά[117]. Ἐξάλλου ὁ τελευταῖος ὀνομάστηκε ἀντιβασιλιάς τῆς Σικελίας[118] καί ἀναχώρησε γιά τό Παλέρμο στίς 23 Σεπτεμβρίου[119]. Φαίνεται πώς ὅλα σταμάτησαν ἐκεῖ, μετέωρα, μέ τό βλέμμα στηλωμένο στό πέλαγο τῆς Κρήτης.

στίς ἐπανειλημμένες καί ἐπίμονες προσφορές τους, εἶναι γιατί τούς προκαλεῖ δυσφορία ἡ συζήτηση τῶν ὅρων πού ἀσφαλῶς ἐκεῖνοι θά θέσουν (πρβλ. παρακάτω σημ. 121). Οἱ Βενετοί φοβοῦνται μεταξύ τῶν ἄλλων ὅτι παρόμοιες δεσμεύσεις ἀπέναντι στούς Μανιάτες θά σήμαιναν *de facto* ἀναγνώρισή τους ὡς πολιτικοστρατιωτικῆς ὀντότητας πού διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο στήν περιοχή, γι' αὐτό καί συστηματικά διαμορφώνουν τήν κοινή γνώμη περιγράφοντάς τους μέ τά μελανότερα χρώματα. Ἴσως μάλιστα ἡ γνώση αὐτῶν τῶν ἐπιφυλάξεων νά ὁδήγησε τόν Contarini στό νά διαπράξει τούτη τήν κολοσσιαία πολιτική ἀνοησία μέ τήν (ὑποβολιμαία ἀπό τόν πρόξενο καί παραπλανητική) σκέψη ὅτι ἡ μεσολάβηση τῶν Ἱσπανῶν θά ἀπάλλασσε τή Βενετία ἀπό ὁποιαδήποτε ὑποχρέωση πρός τούς Μανιάτες... Πάντως ὁ πρόξενος, ἄν παραβλέψει κανείς ὅτι τά σχέδιά του προσκρούουν στά δόγματα τῆς βενετικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἔχει ἐνορχηστρώσει τίς κινήσεις Μανιατῶν καί Contarini ὥστε νά συγκλίνουν πρός μιά γενικά ἀποδεκτή καί δημοφιλή συνιστώσα, τή σταυροφορία ἐναντίον τῶν Τούρκων: Ἀπό τή μιά καθοδηγεῖ τούς πρώτους νά δηλώσουν ἕτοιμοι «νά χύσουν τό αἷμα τους *στήν ὑπηρεσία τῆς χριστιανοσύνης*» (Ἔγγρ. Ε', σ. 238) —ἄρα ὄχι ἀποκλειστικά καί μόνο γιά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Μοριᾶ, ἀλλά καί ὅπου ἀλλοῦ θά τούς διατάξει ὁ Ἰωάννης ὁ Αὐστριακός, ἄρα καί στήν Κρήτη, πού ἴσως δέν τό ὑποψιάζονται— καί ἀπό τήν ἄλλη δελεάζει τόν ἐπίτροπο τοῦ βενετικοῦ στόλου ποδηγετώντας τον νά ὑπηρετήσει τά σχέδιά του. Ἀλλά φυσικά αὐτά τά σχέδια ξεπερνοῦν κατά πολύ τίς δυνάμεις του.

117. G. CAPPELLETTI, *ὅ.π.*, σ. 296. Ὁ C. GRIMALDO, *ὅ.π.*, σ. 70-71 τοποθετεῖ τή διαταγή στίς 24 Ὀκτωβρίου 1649: Πρόκειται γιά τό ἴδιο γεγονός ἤ γιά ἐπανάληψη τοῦ ἐγχειρήματος; Πάντως καί ἡ ὑποτιθέμενη δεύτερη ἀποστολή δέν πραγματοποιήθηκε.

118. G. CONIGLIO, *I vicerè di Napoli...*, σ. 266, 268.

119. Καί ὄχι μόνο: Τόν ἑπόμενο χρόνο οἱ Ὀθωμανοί, ἀνησυχώντας γιά τίς νέες συμμαχίες πού κυοφοροῦνταν στό περιθώριο τῆς Συνθήκης τῆς Βεστφαλίας καί φοβούμενοι τή συμπαράταξη τῆς Ἱσπανίας στό πλευρό τῶν Βενετῶν γιά τήν ἐνίσχυση τῆς ἄμυνας τοῦ πολιορκημένου Χάνδακα, ἐπιχείρησαν τή διάσπαση τοῦ χριστιανικοῦ μετώπου μέ μιά κίνηση «πρωτάκουστη» ἀποστέλλοντας ἐπίσημη πρεσβεία στή Μαδρίτη. Ἀνεξάρτητα ἀπό τό περιεχόμενο τῶν προτάσεών τους καί τήν τελική ἔκβαση τῶν σχετικῶν ἐπαφῶν, μέ τήν ἐνέργειά τους αὐτή ἔσπειραν τή σύγχυση καί τή δυσπιστία στά εὐρωπαϊκά

(Στό μάτι τοῦ κυκλώνα θά ζήσουν οἱ Μανιάτες γιά πολύ ἀκόμα[120], ὥσπου ὁ Φραγκίσκος Morosini θά ἀναθερμάνει τίς ἐλπίδες τους γιά ἀπελευθέρωση τῆς Πελοποννήσου. Ἐκεῖνος ὅμως ἐνδιαφέρεται μονάχα γιά

κράτη —καί στούς ἴδιους τούς Ἱσπανούς. Οἱ Γάλλοι μάλιστα δέν ἔχασαν τήν εὐκαιρία νά διαβάλουν τούς τελευταίους «διαδίδοντας τρομερά πράγματα... στήν εὐρωπαϊκή κοινή γνώμη... μέ τήν κυκλοφορία εἰδικῶν φυλλαδίων», τό *ἄκρον ἄωτον* τῶν ὁποίων ἦταν τά δῆθεν προξενέματα τῆς Zafire, θείας τοῦ νεαροῦ σουλτάνου Μεχμέτ Δ΄, μέ τόν ἐπίσης νεαρό Δόν Ζουάν τῆς Αὐστρίας ἀκριβῶς! (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἡ Κρήτη καί οἱ Ἱσπανοί..., σ. 359-363, ἀπ' ὅπου καί τά παραθέματα σέ εἰσαγωγικά. —Παρόμοια μέ τό προπαγανδιστικό φυλλάδιο πού μνημονεύει ὁ σ. στή σ. 361 σημ. 59 εἶναι καί μιά δίφυλλη *Relatione dell' imbasciata fatta a S. M. Catolica e donativi presentatigli per parte del Gran Turco da un suo bassà, traportata dalla lingua turchesca nella spagnuola e da questa nel nostro idioma italiano,* Perugia 1649, ὁλοφάνερα μέ ψευδή τόπο ἔκδοσης καί δῆθεν μεταφρασμένη ἀπ' τά τουρκικά (!), ὅπως καί μιά προγενέστερη τετράφυλλη *Copia d' una lettera scritta dal Gran Turco al re di Spagna tradotta in lingua italiana, con gli presenti insieme mandatigli, che sono di gran valuta...* In Milano et in Piacenza χ. ἔτος [1625;], ὅπου οἱ Ἱσπανοί καταγγέλονται ὡς διασπαστές τῆς ἑνότητας τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καί καταδότες, ὅπως καί τά ὄργανά τους, οἱ ἰησουῖτες... (ἀντίτυπα στή Γεννάδειο Βιβλιοθήκη).

120. Συνεχίζοντας ἀναγκαστικά τήν ταλάντευσή τους ἀνάμεσα σέ Ἱσπανούς καί Βενετούς. Ἔτσι τό 1654 (ἕνα χρόνο μετά τήν ἀναχώρηση τοῦ Ἰωάννη τοῦ Αὐστριακοῦ ἀπό τήν Ἰταλία, βλ. πρόχειρα Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ, ὅ.π., σ. 362 καί σημ. 63) ἡ Μάνη πλημμύρισε ἀπό ἀπεσταλμένους τῶν Βενετῶν, ἀλλά καί «τοῦ γιοῦ τοῦ Μιχαήλ βοεβόδα», πού «εἶχε ἐξισλαμισθεῖ» ἀπό παιδί καί εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη δύναμη στό σεράι τοῦ σουλτάνου (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, *ὅ.π.*, σ. 145: Πρόκειται γιά τό Mihnea III (Mihail Radu) γιό τοῦ Radu Mihnea, ὁ ὁποῖος θά γίνει ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας τό 1658 (Δ. ΦΩΤΕΙΝΟΣ, Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας..., τ. 2, Βιέννη 1818, σ. 203-215. M. M. POPESCU καί A. BELDEANU, *Mihnea al III - lea (1658-1659),* Βουκουρέστι 1982: εὐχαριστῶ τό φίλο Φλ. Μαρινέσκου γιά τή βοήθειά του), ὁπότε θά κορυφώσει τίς προσπάθειές του γιά τήν ὀργάνωση ἐπανάστασης τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου σέ συνεννόηση μέ δυτικοευρωπαϊκές δυνάμεις). Πάντως αὐτή ἡ πρώιμη συνεργασία του μέ τούς Βενετούς γιά τόν ξεσηκωμό τῆς Μάνης φαίνεται πώς δέν εὐοδώθηκε, ἀφοῦ τά σχέδια προδόθηκαν ἀπό κάποιο Μανιάτη στούς Τούρκους —καί μάλιστα τό 1655 κυκλοφόρησε ἡ ἀνυπόστατη φήμη πώς οἱ Ὀθωμανοί «ἀπεκεφάλισαν τόν [δῆθεν] κύριον τῆς *Μολδοβλαχίας* [!]... Μιχαήλ Ράδουλα, διότι προὐκάλεσε τήν ἐξέγερσιν...» (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, *ὅ.π.*, σ. 148). Ἀλλά ἤδη ἀπό τό 1654 οἱ Μανιάτες εἶχαν ἀρχίσει παράλληλα νέο κύκλο διαπραγματεύσεων καί μέ τούς Ἱσπανούς. Ἀπότομα ὅμως οἱ διαπραγματεύσεις ἐκεῖνες ναυάγησαν μέ ἀφορμή τή σύμπραξη τῶν πρώτων στήν ἐπιχείρηση Morosini τό 1659 (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἑλληνικοί ἐποικισμοί..., σ. 128-134) καί τό ζήτημα τῆς Μάνης δέν ἀπασχόλησε ξανά τήν Ἱσπανία παρά μόνο τρία ὁλάκερα χρόνια μετά τή λήξη τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου, στά 1672 (καί γιά τήν ὕστερη αὐτή φάση μέχρι τό 1679, βλ. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ, ὅ.π., σ. 135-146). Μάλλον γι' αὐτόν τό λόγο οἱ Μανιάτες εἶχαν στραφεῖ ἀπό τό 1663 πρός τούς δοῦκες τῆς Τοσκάνης, μέ τούς ὁποίους οἱ ἐπαφές γιά μετανάστευση γνώρισαν εὐτυχέστερη κατάληξη (ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Ὁ κατά τόν δέκατον ἕβδομον αἰῶνα..., σ. 396-434).

κινήσεις ἀντιπερισπασμοῦ[121] καί, μετά τή λεηλασία τῆς Καλαμάτας τό Μάρτιο τοῦ 1659, θά τούς ἐγκαταλείψει, γιά νά ὑποστοῦν καί πάλι μόνοι τους τά ἀντίποινα τῶν Τούρκων[122]. Οἱ ἐλπίδες θά σβήσουν ὁριστικά δέκα χρόνια ἀργότερα μέ τήν πτώση τοῦ Χάνδακα, ὅταν οἱ ἄνεμοι θ' ἀλλάξουν κατεύθυνση καί θά γυρέψουν νά τούς ἀφανίσουν. Ἀλλά τότε οἱ Μανιάτες θά μετέλθουν ἄλλες στρατηγικές γιά νά ἀντιμετωπίσουν τή θύελλα[123]).

121. Ὁ Α. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, Ἐπαναστατικές κινήσεις..., σ. 239 ἔχει ἀποκαλύψει τήν προσπάθεια τῶν βενετικῶν πηγῶν νά ἀποσιωπήσουν (V. Coronelli, A. Valier [μέλος τῆς Συγκλήτου]), νά συσκοτίσουν (G. Brusoni [πού ἀφιέρωσε τό βιβλίο του στόν ἱππότη Γεώργιο Morosini]) καί τελικά νά ἀντιστρέψουν τήν ἱστορική πραγματικότητα (S. Romanin, τοῦ γνωστοῦ κλίματος πού ἐπικρατοῦσε στό 19ο αἰώνα), παρασύροντας καί τόν Κ. Σάθα. Καί τόν ἑπόμενο χρόνο (1972) ὁ Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 151 δημοσίευσε τό περιεχόμενο μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Morosini πού ἔχει περάσει ἀπαρατήρητο μέχρι σήμερα, ὅπου ὁ ἴδιος δηλώνει πώς εἶχε ὑπογράψει συμφωνία μέ τούς Μανιάτες (ἤδη ἀπ' τό Δεκέμβριο τοῦ 1658 στή Μῆλο, ὅ.π., σ. 149) ὅτι πρίν ἀπό κάθε ἄλλη ἐνέργεια θά ἀπέκλειε τό Ἑξαμίλι! Ὅταν λοιπόν κατέπλευσε τόν ἑπόμενο Μάρτιο μέ μοναδικό στόχο τή λεηλασία τῆς Καλαμάτας, φυσικά οἱ Μανιάτες ἀντέδρασαν καί ἀπαίτησαν τήν ἐφαρμογή τῆς συμφωνίας (βλ. παραπάνω σ. 213, σημ. 72). Ἀλλά ὁ Morosini τούς ἐξανάγκασε μέ τήν ἐπιμονή του, μέ τή θεατρική ἀπόβασή του στίς Κιτριές καί κυρίως μέ τή χρησιμοποίηση τοῦ γέροντα πρώην οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Ἰωαννικίου Β΄ (πού τόν πῆρε μαζί του γιά νά κάμψει τίς ἀντιρρήσεις αὐτές —κι ὄχι βέβαια γιά νά κατορθώσει νά ἐξεγείρει τούς ἤδη ἐξεγερμένους, τῶν ὁποίων τήν ἀγωνιστική διάθεση ὁ ἴδιος ἐξυμνεῖ διθυραμβικά) νά τόν ἀκολουθήσουν ὑπογράφοντας «ἐν θερμῷ» δήλωση πίστης καί ὑπακοῆς στούς Βενετούς. Οἱ Μανιάτες στή συνέχεια συμμετέσχαν ἀποφασιστικά καί μέ ἐνθουσιασμό στό ἐγχείρημά του. Ὅμως, μετά τίς ἐπιτυχίες στήν Καλαμάτα, ἡ λογική τῶν πραγμάτων ἀπαιτοῦσε τή συνέχιση τῶν ἐπιχειρήσεων (Α. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, ὅ.π., σ. 258), ἔστω καί μ' αὐτήν τή στρεβλή ἀνάπτυξη ἀπό νότο πρός βορρά. Καί τότε ὁ Morosini τούς ἐγκατέλειψε ὁριστικά μέ ἀπίθανες προφάσεις καί ἀόριστες ὑποσχέσεις, προχωρώντας ἀπό τήν καταπάτηση τῆς συμφωνίας στήν πλήρη ἀθέτησή της (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὅ.π., σ. 149-153. Α. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, σ. 243, 257-259).

122. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὅ.π., σ. 153-156: Ἐνῶ ὁ Morosini ἐπί ἕνα χρόνο ὁλόκληρο περιμένει δῆθεν τήν ἔγκριση τῆς Συγκλήτου γιά τούς στείλει κάποια βοήθεια...

123. Βλ. τήν ἀνακοίνωσή μου «Ὁ Λιμπεράκης Γερακάρης καί ἡ πρώτη αὐτονόμηση τῆς Μάνης: Ὀθωμανικός δούρειος ἵππος ἤ βέλος στή φαρέτρα τῶν Φαναριωτῶν;» στή *Συνάντηση Ἱστορίας τῆς Μάνης (15ος-19ος αἰ.)*, Γύθειο 4-7 Νοεμβρίου 1993.

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Α΄. ΟΙ ΜΑΝΙΑΤΕΣ ΖΗΤΟΥΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΞΕΝΟ ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ ΣΤΗ ΖΑΚΥΝΘΟ ΝΑ ΠΡΟΩΘΗΣΕΙ ΤΙΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ Η΄ ΤΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΤΟΥΣ ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΝΕΑΠΟΛΗΣ

Οἴτυλο 17/27 Ἰουνίου 1646

A.S.V., *Provveditori da Terra e da Mar,* filza 1243, συνημμένο στήν ἐπιστολή ἀριθ. 41 τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ στόλου Νικόλαου Contarini πρός τή Σύγκλητο (= Ἔγγρ. Δ΄). Ἀντίγραφο ἰταλικῆς μετάφρασης ἀπό τά ἱσπανικά(;), στά ὁποῖα εἶχε μεταφερθεῖ τό ἑλληνικό πρωτότυπο ἤδη ἀπό τό 1647, ὅταν ὁ πρόξενος τό διαβίβασε στό βασιλιά τῆς Ἱσπανίας, βλ. παρακάτω Ἔγγρ. Γ΄, σ. 236. Ἐπιγράφεται *Lettera scritta dal popolo di Brazzo di Maina a Giorgio Lattino console.* Παραλείπονται ἡ προσφώνηση καί οἱ ὑπογραφές πού ἴσως νά ὑπῆρχαν στό πρωτότυπο.

Habbiamo havuto la lettera di Vostra Signoria, con la quale ci dice qualmente, sendo Lei rittornata da Napoli, habbi trovato una lettera scritta di mano del signor Michiele de' Medici per nome della universittà di questa provincia, con la quale Vostra Signoria veniva solecitata per la conclussione del tratato già incominciato con il signor duca di Medina, per la cui partita restò imperfetto. Per il chè, fatto parte al signor marchese Fuente, ambasciatore del re in Venetia, et al signor almirante di Castiglia per compiacere alla volontà di questo popolo, sendosi questo partito alla volta di Spagna, di novo fu ripigliatto il medesimo negotiato col signor duca d' Arcos novo vicerè di Napoli, conforme al desiderio che noi tenemo di condursi ad habbitare in nuovi paesi, senza alcun reggio gravame, per vivere e morire sotto principe christiano e fugire da questo barbaro.

Ci scrive se parte o tutti della provincia siamo d' una stessa volontà, a chè rispondiamo che tutti per gratia di Dio siamo d' un medesimo parere pronti, quando qui capitasse per ordine reggio alcun capo con ufficiali per l' administratione della querra, di far conoscere al re quanto siamo valorosi i Liberi Laconi e Lacedemonij. Perchè siamo certi che al solo comparir dell' armata in queste rive i turchi restarano morti di tema, sendo a noi ben notti i loro pensieri. Chè, se haveremo arme —tanto neccessarie per la guerra— noi punto non li stimiamo.

Circa il quale proposito φ. [1ʳ] *Vostra Signoria ci richiede la quantità che bisogna per armar questo popolo, a chè si dice haversi bisogno di dodeci mille archibug[gi] alle mani, di quelli che si portano da Venetia, polvere, michi et altre cose neccessarie per armare vinti mille homeni, trovandosi anche in questa provincia tre o quat[tro] mille archibuggi. Per quanto aspetta alla ubidienza che si richiede, noi promettiamo di ubidire con riverenza e fe[de] cordiale a chi sarà mandato dal re et alli suoi ufficiali, mentre per la disciplina di guerra non vi è qui alcuno che non sappi maneg-giar armi. Cavalli e giumente mille in circa si trovano in questa provincia, e molto maggior [numero] in pochi giorni si può acquistare di Sparta et altri luoghi del nemico circonvicini. Selle e briglie solamente si mancano.*

Circa poi la quantità di vasselli che fossero sufficienti per l' imbarco di queste genti quando prevalesse la pottenza dell' inimico, Vostra Signoria pò far il conto quante navi possano suplire per imbarcare quaranta mille e più persone con le loro robbe, se ben speriamo d' haver riuscir il contrario e che a noi venga fatto di acquistar novo regno al cattolico e christianissimo re di Spagna. Pure se ci convenisse partire, quando haveremo modo di tuore con noi tutti li nostri haveri, ogni uno haverà vittovaglie per il viaggio per un anno, così di carnagi come di altre cose neccessarie e per noi e per l' armata.

Nel rimanente noi tutti unitamente siamo separati dal Turco e giornalmente andiamo φ. [2ʳ] *depredando il suoi paesi. In particolare nelli teritorii di Sparta, Callamata e Passavà habbiamo fatto preda di più di diece mille pecore, havendo anco preso per via di mare diece fuste con morte e priggionia di molti turchi, che giornalmente si vanno riscatando. Per tanto non pensiamo aciò che possa succedere, ma solamente in tempo di tribulatione colochiamo ogni nostra speranza nelli aiuti di Sua sacra Maestà, con la quale già sette anni siamo in trattato o che ci mandi socorso e capo, sotto il comando di cui possiamo far testa e mover guerra contro il barbaro, o pur che ci levi da questo paese, et a questo effetto già quatro anni habbiamo espedito il nostro vescovo et il signor Allessandro Ferano. Et di novo a Vostra Signoria replichiamo che non speriamo in altro, se non nel nostro christianissimo re di Spagna o che ci levi di qui con l' armata o che ci invii alcun capo per gueregiare.*

Et in vero è gran utile ad un principe di potter amassar in un hora dodeci mille huomeni valorosi et prattichi della guerra et, avanzandosi solo vinti miglia di paese, trovar altri vinti mille greci tormentati dalla barbara generatione — e ciò, eccetuatte le armi, senza altra spesa imaginabile. E sappi Vostra Signoria che, se non si dà effetto a questo negotio prima che il Turco possa far testa, noi tutti andaremo a fil di spada. E questo peccato

caderà primieramente sopra il duca di Medina e secondariamente a Vostra Signoria. Onde preghiamo Vostra Signoria coadiuvarsi in opera tanta grata a Dio, e con le parole e coi fatti, assicurandola che noi haveremo sempre Lei e la Sua descedenza per nostri patroni.

Questa rissolucione si può fare con participatione della Repubblica per darci soccorso per mare, acciò l' armata conducendosi al Examiglio tenga custodito quel passo fino all' acquisto totale della Morea, che all' hora poi si potrà fortificare, Dio ci agiutarà. Niente agiungo d' avantaggio in simil proposito, perchè con la lettera scritta in lingua italiana diedi conto a Vostra Signoria di quanto bisogna.

E la presente si è formata col consenso di tutti della provincia, che a questo effetto si radunorono, vescovi e primati di ogni luogo, i quali sottoscriverano con la propria mano, restando servitori a Vostra Signoria.

Da Vitulo li 17 giugno 1646.

Tutti gli habbitanti del Brazzo di Maina
scriviamo et riverimo Vostra Signoria.

Β΄. ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ COLLATERALE ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΟΡΟΥΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΩΝ ΜΑΝΙΑΤΩΝ ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΝΕΑΠΟΛΗΣ

Νεάπολη 8 Ἰουνίου 1647

A.S.V., *ὅ.π.*, συνημμένο ὅ.π. Ἀντίγραφο ἰταλικῆς μετάφρασης ἀπό τά ἱσπανικά. Ἐπιγράφεται *Deliberatione fatta in Napoli nella consoluta*[1] *del Consiglio Colaterale per ordine del signor duca d' Arcos.* Στό τέλος: *Capitolationi fatti con li mainoti in Napoli.*

Nella zonta che Vostra Eccellenza ne commandò tener in la Galaria il sabato primo di questo mese, vista et considerata la rellatione che de ordine di Vostra Eccellenza gli havevano fatto il regente Mattia de Casanate et duca di Caireano[2]*, si rissolse convenire al servicio di Dio nostro Signore et de Sua Maestà et beneficio di questo Regno che vengano i mainoti a popolar in esso, per essere gente atta alla militia et alla lavoranzza.*

[1]. Et perchè per adesso Sua Maestà non gli può dare vasselli bastanti, si vengano con quelli che loro tengono et li daranno li baroni del regno che li voglino, con li quali potrano venire in più volte con le loro famiglie et

1. Διάβαζε consulta.
2. Διάβαζε Caivano.

beni franchi, prevenendo li detti baroni di lochi delli quali vengono a popolare, perchè gli ricercano senza causar inbarato et confusione nel regno.

[2]. Et perchè possano con più commodità introdure la loro habitatione in questo regno, se gli concederà alli detti mainoti essencione et francezza per anni quindeci dal giorno che haveranno fatto la popolatione di tutte le impositioni che si hanno imposto o se imponeranno per la reggia corte, se bene siano per causa della propria diffesa o conservatione del regno, con fargli essenti ancora de qualunque alloggiamento de' soldati, transiti et commissarii φ. [1ᵛ] *di campagna, come ancora di qualunque contributione et altra impositione ordinaria et estraordinaria, con dichiaratione che, edificando case erme et dandoli li usentigli*[1]*, se gli darà privileggio ch' in nissun tempo possano alloggiare nelle loro case.*

[3]. Che nelli lochi delli baroni o dominicali habbino i mainoti da essere trattati et riputati come li de' più vassali de Sua Maestà, et nelli passi e duane come alli coronesi.

[4]. Che nelli lochi de' baroni che popolaranno a parte se gli habbia de dare habitatione e case a costo delli baroni, pagando de quelle il censo a raggion di cinque per cento, restando nell' arbitrio delli detti mainoti se voranno far la spesa della fabrica pagando il censo del suolo. Et, in tanto che non haveranno gli edifficii, possano far le barache con pigliarsi il legname delli boschi di donde li piglia la reggia corte.

[5]. Che nella popolatione a parte che li mainoti faranno nelli lochi de' baroni, in ogni una di esse si habbi de 'dificar una chiesa a costo del barone del miglior modo che si può, la quale si haverà de adornar et ampliar dalli detti mainoti con facoltà che se gli ottenirà dal papa licenza de administrar li sacramenti conforme il rito greco, restando però sotto della giurisditione del vescovo delle diocesi, promettendo Sua Eccellanza di diffender la natione et tener particolar protetione di essa perchè si consacri nel suo rito greco.

φ. [2ʳ] *[6]. Che nelli detti lochi che popolaranno la giustitia sii administrata dalli capitani et governatori che nominaranno li baroni ogni uno nella sua terra conforme le costitutioni del regno. Et non essendo il capitano o governatore, se gli dia un asessore. Li quali habbino de dare il sindicato dopo dell' anno, conforme la* pramattica, *lassando alle considerationi delli baroni de dare dette cariche, quando si trovi persona idonea et a proposito, della nation greca.*

[7]. Che li medesimi mainoti nominano i suoi sindici et elletti della

1. Διάβαζε utensigli (ὀρθότ. utensili).

medesima maniera che è de' più università del regno, li quali habbino de tenere il governo dell' abondanza et de più cose universali, nominandosi il sindico delli nobili o richi. Li elletti habbino da essere quattro, due delli nobili o richi et li due delli lavoratori et poveri, li quali habbino da dar conto della loro administratione conforme alli de' più sindici et elletti del regno. Et ancora possano nominare camarlengo per le guardie de note et altre cose, il qual camarlengo se habbi de aprovar dal barone.

[8]. Li baroni haveranno da repartir li territorii alli mainoti conforme alla popolatione che faranno et temiranno di bisogno atento il numero delle loro famiglie et persone, dandoli li detti territorii a lavorare a censo conforme resteranno d' accordo per mezo di due persone che nominaranno li baroni, et li mainoti. Et della medesima maniera si accordaranno per il ganado[1] che gli daranno li baroni,

[9]. et li altri particolari che voranno, con dichiaratione che alli baroni restano liberi et alla loro dispositione li molini, forni, centimoli[2], corricine[3], prohibendo et cosi medesimo la portolania con gli de' più corpi feudali che tengono de Sua Maestà, potendo li mainoti poner impositione o far tanse tra di loro con li requisiti che si acostumano, senza che li baroni tengano in essi cosa alcuna.

[10]. Volendo li mainoti applicarsi alla marinaria, lo possano fare per quello che tocca a mercancia et negotiatione, prohibendoli espressamente la //piratica// sotto gravissime pene senza la licenza di Sua Maestà o di Sua Eccellenza.

[11]. Sua Eccellenza, in consideratione di quel che ha da risultar del real servicio che vengono li mainoti a popolar in questo regno et a servir Sua Maestà, supplicheranno la Sua Grandezza et Real Clemenza con honorar li vescovi, primati e nobeli di pensione corforme alla loro qualità, impegnando Sua Eccellenza le persone habili alla militia, dandogli li posti et carichi che meritano et, in caso di morte, che si dia la mettà alli figli et padri.

[12]. Che li vescovi habbino de dar l' obbedienza al papa, con il quale Sua Eccellenza li habbi a diffender et favorire impetrandoli l' uso et esercicio conforme il rito della Chiesa Greca. Et che alli detti vescovi Sua Eccellenza dia pension conveniente, conforme a quelli che assistono alle chiese di Napoli e Messina. Et che habbino d' havere li mainoti un maestro di scola per insegnar et adottrinare li figlioli et gioveni.

---

1. Διάβαζε granado.
2. Διάβαζε cantimoli.
3. Corrivine;

[13]. Che li mainoti daranno a Sua Eccellenza diece mille soldati, per li quali Sua Eccellenza gli darà vasselli o tartane come meglio si potrà, li quali si habbino da ritrov[arsi] qui per gli 20 di settembre, soccorrendoli Sua Eccelenza dal giorno dell' imbarco fino che arrivino in Napoli havendo da servir solo due campagne o in mare o in terra, donde Sua Maestà tenirà bisogno d' essi, dandoli il soldo come alli più soldati.

Queste capitolationi saranno confirmate da Sua Maestà. Et intanto darsegli il dispaccio per cancelleria per animar li mainoti che vengano, rimettendo il tutto alla prudenza di Vostra Eccellenza.

Terminato in Napoli con li mainoti a 8 di giugno 1647.

Γ'. ΕΚΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΞΕΝΟΥ ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΑΤΙΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Ζάκυνθος 10 Μαΐου 1648

A.S.V., *ὅ.π.*, συνημμένο ὅ.π. Ἀντίγραφο (ἰταλικῆς μετάφρασης ἀπό τά ἱσπανικά;). Ἐπιγράφεται *Lettera scritta da Giorgio Lattino console al principe Don Giovanni d' Austria.* Ἡ ὑπογραφή παραλείπεται.

Serenissimo Prencipe,

Dopo che ha piacciuto a Dio nostro Signore di dar a Vostra Altezza Serenissima una vittoria così gloriosa e così segnalata, della conquista di cottesto regno già da tutto il mondo tenuta per negotio molto disperato, con applauso universale non solo de tutti i fedeli vassali di Sua Maestà e de' principi christiani che per ogni parte si è cantato il Te Deum, *ma con terrore de' nemici, particolarmente del Turco, che credeva nelle congionture presenti agrandir maggiormente il suo imperio terminata che haverebbe l' impresa di Candia.*

Chè intimoriti hora i turchi per il felice sucesso si pronosticano ogni male, e prevedono una lega et unione d' armate sotto il felice auspicio de Vostra Altezza Serenissima per iscaciarli non solo dal Regno di Candia, ma anco per travagliare li loro stati, al presente per la natura rigida del re molto travagliati, che rende le milicie disubidienti e tiene con timore i grandi, et i suoi vassali christiani per le molte gravezze in tutta disperatione, che facilmente se ne potrebe vedere qualche gran rivolutione del suo imperio. Già nel Mar Negro si apparechiano cosachi per infestar quelle riviere fino le boche del Canal di Costantinopoli, cosa che rende molto terrore a quella

città. In Persia si sentono mottivi per rihaver Babilonia. Nella Nattolia si publica qualche ribelione. Et nell' Albania, per li prosperi successi della Reppublica nella Dalmacia, con qualche fomento sono per rivolgersi contro il Turco.

Ma tralasciando, Serenissimo Prencipe, tutte le sopradette cose, verò al particolare già praticato per privar al presente il Turcho delle provincie della Morea, esauste di gente d' armi, con piazze molto debboli e con vassali tutti greci christiani che le habitano, pronti a prender l' armi e seguir l' insegna della Santa Croce, quando con sicurezza d' assistenza lo pottessero fare. Il chè seguirebbe senza spesa e con facilità per la parte della provincia del Brazzo di Maina, popoli liberi, armigeri et molto devoti al servicio di Sua Maestà, et che promettono tutti uniti, quando gli sarà data la commodità di poterlo fare, di mettersi all' impresa, come si offeris[cono] nell' allegata scrittura, copia della quale ho inviato a Sua Maestà, Dio Lo quardi, fino l' anno passato per mezo del signor marchese della Fuente, ambasciator in Venetia, e del signor duca d' Arcos, che per altre occupationi non s' è possuto dare principio, forse risservato alla grandezza di Vostra Altezza Serenissima per trionfar anco in Levante contro il barbaro con acquisto de stati a gloria del Signor Iddio e bene della christianità, et nell' istessa parte dove pure trionfò la felice memoria del serenissimo signor Don Giovanni d' Austria dell' armata navale del Turcho, che liberò poi dalli suoi timori tutto il christianesmo. Et ripigliarò la pratica con sicurezza di' ottenersi l' intento, quando da Vostra Altezza Serenissima mi sarà commandato. Humile e prostrato m' inchino e baccio i piedi a Vostra Altezza Serenissima.

Di Zante li 10 maggio 1648.

Di Vostra Altezza Serenissima

Δ'. Ο ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΤΟΥ ΣΤΟΛΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΣ CONTARINI ΕΝΗΜΕΡΩΝΕΙ ΤΗ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΣΥΓΚΛΗΤΟ ΓΙΑ ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΞΕΝΟΥ ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ

Ζάκυνθος 16 Μαΐου 1648

A.S.V., *Provveditori da Terra e da Mar,* filza 1243, ἐπιστολή ἀριθ. 41. Πρωτότυπο.

Serenissimo Prencipe,

Da questo console di Spagna Giorgio Latino mi furono communicate due lettere che saranno ingionte, la prima scrittagli dall' università di Brazzo

di Maina l' anno '46, in cui si vede la propensione anticha di quei popoli di sottomettersi al dominio della Maestà Cattolica, chiedendo al vicerè di Napoli capi et armi per l' impresa di Morea con il concerto dell' armata di Vostra Serenità, che havesse a tratenersi al Stretto di Corinto, et, in ogni caso di sinistro evento (da loro non temuto), dimandano il modo d' imbarcar 40 mila persone per esser ricercate in quel regno. Sopra le loro istanze dal Consiglio Collaterale furono formati capitoli intorno al modo di ricever e governar quei popoli in qualità de sudditi con molti altri particolari, che Vostre Eccellenze vedranno distintamente nella copia de' medesimi che Le trasmetto, tradotti dall' idioma spagnolo.

Sospeso però rimase (cred' io) l' effetto per i torbidi fin' hora φ. **[1ᵛ]** *durati in quel regno, per la di cui conseguita tranquill[ità] il medesimo console nella seconda lettera passa ufficio di rispetto e di contento col prencipe Don Giovanni d' Austria ripieno di sensi molto rilevanti agl' interessi dell' Eccellenze Vostre e della christianità tutta, conoscendolo io ingenuamente sviscerato nel servicio di Vostra Serenità, anco per gl' avisi che communica a' rapresentanti sempre, sinceri e fruttuosi.*

Zante li 16 Maggio 1648 stil nuovo.

Nicolò Contarini commissario.

Ε΄. ΕΚΚΛΗΣΗ ΤΩΝ ΜΑΝΙΑΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΜΑΔΙΚΗ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΩ ΙΤΑΛΙΑ

Λαγκάδα Μάνης 20/30 Μαΐου 1648

A.S.V., *Provveditori da Terra e da Mar,* filza 1243, συνημμένο στή διαβιβαστική ἐπιστολή ἀριθ. 44 τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ στόλου Νικολάου Contarini πρός τή Σύγκλητο ἀπό Ζάκυνθο 7 Ἰουνίου 1648. Ἀντίγραφο ἰταλικῆς μετάφρασης ἀπό τά ἑλληνικά(;). Ἐπιγράφεται *Lettera scritta dall' università di Brazzo di Maina al prencipe Don Giovanni d' Austria,* eccetera. Παραλείπεται ἡ ὑπογραφή.

Serenissimo signore,

Adoriamo Vostra Serenità noi Liberi Laconi, al pressente nominati Manioti. E finalmente congratulandosi del dignissimo et sapientissimo governo di Vostra Serenità, alla quale preghiamo Dio compiacersi conceder vita, afine che movendosi a pietà di noi possa definir il negotiato tanto grato a Dio di farsi partire da qui già ott' anni intrapreso, primieramente dal duca

di Medina, secondariamente dall' almirante et ultimamente dal duca d' Arcos. Questo trattato dal canto nostro non si è già mai mancato d' eseguire, anzi habbiamo sempre mostrato ogni prontezza, col' essersi portati alcuni di noi in persona a quelle parti per stabilirlo. Et se non si è effetuato, <è> per colpa di quelli signori, non havendo mandato vasselli a levarci sì come ci havevano promesso. Hora di novo venimo a supplicare Vostra Serenità et il potentissimo nostro re degnarsi d' usarci la carità di mandar vasselli e tutta l' armata per imbarcarsi, per vivere sotto gl' auspicii di Vostra Reale Altezza, con l' assistenza di cui e prima col favor del Signor Iddio faremo molti danni al Turco, con speranza d' acquistare col mezzo d' una vittoria contro i barbari nuovi regni al re nostro signore.

Noi siamo prontissimi di prender l' armi e sparger il sangue in servitio del christianesmo, perchè vediamo le calamità continue che patisse il regno di Candia, il qual redutto che sarà sotto il poter del Turco, si voltarà contro noi e ci arostirà tutti vivi per gl' oltraggi gravissimi **φ. [1ᵛ]** *havuti da noi. Dunque, prostrati a' piedi Soi supplichiamo Vostra Serenità stabilire et ultimar quest' affare già incominciato da quelli signori per acquistar merito presso Dio e lode degl' homini, colocando noi le nostre speranze prima nel nostro potentissimo re e poi in Vostra Serenità, sendo noi al nume[ro] di quindeci milla huomini da guerra, valorosissimi, pronti a morire nel servitio del nostro re, pregando Sua Reale[1] Maestà conceder vitta a Vostra Serenità per aiutarsi a condurssi a cottesto regno.*

La presente car[ta] fu scrita da Michel de Medici per ordine de tutti i vechi e primati, radunati a quest' effetto da Calamata fino all' estreme parti [del] Brazzo de Maina, e cosi l' 'a scrito a Vostra Serenità.

Di Langada li 20 maggio 1648.

Humile servo di' Vostra Serenità

ΣΤ΄. Ο ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΤΟΥ ΒΕΝΕΤΙΚΟΥ ΣΤΟΛΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΣ CONTARINI ΠΡΟΤΕΙΝΕΙ ΣΤΗ ΣΥΓΚΛΗΤΟ ΤΗΝ ΥΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΣΧΕΔΙΩΝ ΤΟΥ ΠΡΟΞΕΝΟΥ ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ ΜΕ ΣΚΟΠΟ ΤΗ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΜΑΝΙΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ ΤΟΥ ΧΑΝΔΑΚΑ

Ζάκυνθος 13 Ἰουνίου 1648

A.S.V., *Provveditori da Terra e da Mar,* filza 1243, ἐπιστολή ἀριθ. 45. Πρωτότυπο.

1. Διάβαζε Divina.

Serenissimo Prencipe,

In due mano di riverentissime lettere, di numero 41 e 44, rapresentai a Vostra Serenità l' anticha divotione de' popoli di Brazzo di Maina verso la Maestà Cattholica, trasmesse da me all' Eccellenze Vostre tutte le copie di lettere, e capitoli ancora, con quali, sopra l' istanze fatte da quell' università al vicerè di Napoli, furono stabiliti i modi di riceverli in quel regno, quali pure con reiterate premure hanno scritto per il medesimo effetto al prencipe Don Giovanni d' Austria con eshibitioni di impiegar la gente armata in servicio di Sua Maestà.

Questo console di Spagna, da cui hebbi la communicatione di tutti questi trattati, sarebbe attissimo per concludere qualche buon partito a servitio di Vostra Serenità, quando dal prencipe Don Giovanni d' Austria (da cui il medesimo console attende la risposta per facoltà di ripigliar le prattiche) le fossero prescritte le regole proprie et aggiustate. Perchè senza dubio quei popoli, che tengono in somma veneratione il nome del re cattholico, all' apparir d' un capo napolitano con reggie insegne in quelle parti si ridurebbero a tutti i segni di dipendenza. E quando fossero preordinati i concerti a difesa di Candia, nell' istesso tempo che si cavasse la φ. **[1ᵛ]** *gente inutile per ricoverarla in Napoli, si potrebbe col pegno in ma[no] valersi della più brava gente in servicio dell' Eccellenze Vostre, tenendosi il maggior bisogno di militie nelle congiunture presenti. Et in mare anco con i bregantini che hanno mainoti potrebbono esser impiegati.*

Il medesimo console, pur chè il prencipe Giovanni d' Austria glie lo commandi, mi promette adoperarsi con frutto singolare dell' Eccellenze Vostre in sì importante negotio, non solo col far venir qui i capi principali di quell' università, ma con il transferirsi anco in persona in quelle parti per più facile condotta dell' affare, ben certo che il concetto ch' egli tiene apresso quei popoli giovarebbe grandemente agl' interessi dell' Eccellenze Vostre, verso li quali non può esser più divoto e ossequente, tanto più che questo è un trattato che non costa denaro, e con buone direttioni può partorire notabile publico servicio.

Se nel mio ritorno in patria al fine della campagna —che spero senza dubio dalla publica charità— troverò l' affare in piedi, vi prestarei la mia assistenza o qui o a Cerigo, ove il medesimo console vi si portarebbe conforme gl' ordini che tenesse, per poter anco con la vicinanza di quell' isola maneggiar più commodamente i trattati. Gratie et cetera.

Zante li 13 giugno 1648 stile nuono.

Nicolò Contarini commissario.

RIASSUNTO

MAINA NELL' OCCHIO DEL CICLONE. PIEGHE IGNOTE DELLE TRATTATIVE COL REGNO SPAGNUOLO DI NAPOLI (1639-1648)

Dopo le grandi insurrezioni del primo Seicento gli abitanti di Maina, pratticamente quasi sempre indipendenti dal dominio ottomano, acquistarono già negli anni '30 una notevole potenza in mare come pirati, mentre le loro incursioni terrestri contro le provincie convicine di Messenia e Laconia diventavano sempre più dense e intense. Per affrontare le ovvie rappresaglie dei turchi, che progettavano l' aggiogamento completo e definitivo di Maina, i capi del paese si rivolsero di nuovo ai vicerè di Napoli, con cui entrarono in lunghissimi trattati (1639-1648) mirando all' intervento militare spagnuolo coll' oggetto di "liberare la Morea" o, in caso di sconfitta, di far passare la popolazione mainota (che numerava 30-40.000 anime) alle terre dell' Italia del Sud. Ma la decadenza della Spagna rendeva riluttante l' atteggiamento dei vicerè, mentre la risolutezza degli ottomani e la posizione definitivamente ostile dei veneziani facevano sorgere i lati deboli dei progetti e mettevano in rilievo l' impossibilità della loro realizzazione.

Per uscire dal vicolo circo i mainoti si trovarono giocando un gioco doppio tra spagnuoli e veneziani, nel loro tentativo d' eccitare l' interesse anche di questi ultimi, i quali però, come è noto, non desideravano mutamenti dello *status quo* in quell' area sensibile. Naturalmente tali tentativi fallirono presto, e non prosperarono nemmeno quando scopiò la guerra di Candia. Ciò nonostante, i mainoti aumentarono gli attacchi contro gli ottomani. Però l' occupazione di quasi tutta l' isola di Creta (eccetto Candia) pregiudicava anche la mala fine di Maina. Intanto, nel 1647 gli spagnuoli decisero di acconsentire di nuovo (dopo l' inefficace contrato del 1641) alle disperate suppliche dei mainoti collo scopo esclusivo di traspottare tutte le forze militari di Maina per usarle nella guerra di Trent' Anni (senza curarsi della fortuna della popolazione rimanente), ma tale disegno andò a monte per causa della rivoluzione di Masaniello a Napoli.

Questa situazione imbarazzante continuò a generare a lungo dei piani utopistici e a volte assurdi, che si colmarono in quello del comissario dell' armata veneziana Nicolo Contarini, il quale, trascinato dalle promesse dello scaltro console di Spagna in Zante Giorgio Latino, s' immaginò di poter usare le capacità militari dei mainoti nella diffesa di Candia per mezzo delgi spagnuoli e non tramite accordi diretti con loro, sperando così di evitare il riconoscimento (dalla parte veneziana) dell' importanza strategica di Maina e il patto fermo che loro pretendevano sempre: la liberazione di tutta la Morea.

ANTONIO PARDOS